



# Tarih ve Tarihçi History and Historian

*Official Journal of Atatürk University, Faculty of Letters, Department of History*

Cilt / Volume 3, Sayı / Issue: 1 • June 2024

EISSN: 2822-4930

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/history>

# Tarih&Tarihçi

## History&Historian

### EDITOR-IN-CHIEF / BAŞ EDITÖR

**İlyas AK** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

### EDITOR / EDITÖR

**Ensar MACİT** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

### ASSISTANT EDITOR / YARDIMCI EDITÖR

**Ümit Kaan ŞAHAN** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

### TURKISH AND FOREIGN LANGUAGE EDITOR / TÜRKÇE VE YABANCI DİL EDITÖRÜ

**Özden ERDOĞAN** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

### EDITORIAL BOARD / YAYIN KURULU

**İbrahim Ethem ATNUR** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Milli Savunma University, Ankara, Türkiye  
Milli Savunma Üniversitesi, Tarih Bölümü,  
Ankara, Türkiye

**İsmet TÜRKMEN** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Türkiye  
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih Bölümü,  
Tokat, Türkiye

**Mehmet İNBAŞI** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Erciyes University, Kayseri, Türkiye  
Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kayseri, Türkiye

**Mustafa ÇOLAK** <sup>ID</sup>

Department of Political Science and Public  
Administration,  
Samsun University, Samsun, Türkiye  
Samsun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu  
Yönetimi Bölümü, Samsun, Türkiye

**Songül ÇOLAK** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Samsun University, Samsun Türkiye  
Samsun Üniversitesi, Tarih Bölümü, Samsun,  
Türkiye

**Süleyman ÇİĞDEM** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Yavuz ASLAN** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Selami KILIÇ** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Esat AKTAŞ** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Bayburt University, Bayburt, Türkiye  
Bayburt Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bayburt,  
Türkiye

**Ersoy ZENGİN** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Munzur University, Tunceli, Türkiye  
Munzur Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tunceli,  
Türkiye

**Firdes TEMİZGÜNEY** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Murat HANILÇE** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Türkiye  
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih Bölümü,  
Tokat, Türkiye

**M. Yasin TAŞKESENLİOĞLU** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Sabri Can SANNAV** <sup>ID</sup>

Department of Turkish and Social Studies  
Education, Trakya University, Edirne, Türkiye  
Trakya Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi  
Bölümü, Edirne, Türkiye

**Savaş EĞİLMEZ** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Merve ÜNER** <sup>ID</sup>

Department of History, Balıkesir University,  
Balıkesir, Türkiye  
Balıkesir Üniversitesi, Tarih Bölümü, Balıkesir,  
Türkiye

**Mine ERSEVİNÇ** <sup>ID</sup>

Rectorate, Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye  
Bursa Uludağ Üniversitesi, Rektörlük, Bursa, Türkiye

**Ufuk ERDEM** <sup>ID</sup>

Department of History, Hacı Bayram Veli  
University, Ankara, Türkiye  
Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü,  
Ankara, Türkiye

**Abdul Metin ÇELİKBİLEK** <sup>ID</sup>

Department of History, Selçuk University, Konya,  
Türkiye  
Selçuk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye

**Ahmet Safa YILDIRIM** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Metin AYDAR** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye  
Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü,  
Erzurum, Türkiye

**Venera MUSTAFAYEVA** <sup>ID</sup>

Turkish Language Teaching and Application Centre,  
Istanbul Topkapı University, Istanbul, Türkiye  
Istanbul Topkapı Üniversitesi, Türkçe Öğretim ve  
Uygulama Merkezi,  
Istanbul, Türkiye

**Yunus Emre AYDIN** <sup>ID</sup>

Department of History,  
Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum,  
Türkiye

**Nurullah NEHİR** <sup>ID</sup>

Rectorate, Burdur University, Burdur, Türkiye  
Burdur Üniversitesi, Rektörlük, Burdur, Türkiye

**Nurdan GÜMÜŞTEPE** <sup>ID</sup>

Department of Turkish Language and Literature,  
Zonguldak Bülent Ecevit University, Zonguldak,  
Türkiye  
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türk Dili ve  
Edebiyatı Bölümü, Zonguldak, Türkiye

**Şehri KARAKAŞ**

Department of History,  
Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye  
Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü,  
Erzurum, Türkiye

# Tarih&Tarihçi

## History&Historian

### Yasin ERCİLSİN

Department of History, Iğdır University, Iğdır, Türkiye  
*Iğdır Üniversitesi, Tarih Bölümü, Iğdır, Türkiye*

### ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

### Erkan GÖKSÜ

Department of History, Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye  
*Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih Bölümü, İzmir, Türkiye*

### Hikmet ÖKSÜZ

Department of History, Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye  
*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Trabzon, Türkiye*

### İbrahim Ethem ÇAKIR

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
*Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Nejla GÜNAY

Department of Turkish and Social Sciences Education, Gazi University, Ankara, Türkiye  
*Gazi Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye*

### Yasemin DOĞANER

Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution of History, Hacettepe University, Ankara, Türkiye  
*Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye*

### Asil KAYA

Ahmet Pristine City Archive and Museum (APIKAM), İzmir, Türkiye  
*Ahmet Prishtina Kent Arşivi ve Müzesi (APIKAM), İzmir, Türkiye*

### Ebru MANDACI

Department of History, Bitlis Eren University, Bitlis, Türkiye  
*Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bitlis, Türkiye*

### Emel Hisarcıklılar

Department of Turkish Language and Literature, Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Turkey  
*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat, Türkiye*

### Derya ÇOŞKAN

Department of History, Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye  
*Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Emre SARAL

Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution of History, Hacettepe University, Ankara, Türkiye  
*Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye*

### Filiz YILDIRIM

Department of History, Fırat University, Elazığ, Türkiye  
*Fırat Üniversitesi, Tarih Bölümü, Elazığ, Türkiye*

### Galip ÇAĞ

Department of History, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu, Türkiye  
*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bolu, Türkiye*

### Gamze Ebru ÇİFTÇİ

Department of Management and Organisation, Hitit University, Çorum, Turkey  
*Hitit Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Çorum, Türkiye*

### Güzin ÇAYKIRAN

NBB Department of Archives and Military History, Ankara, Türkiye  
*MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Ankara, Türkiye*

### Hikmet DEMİRCİ

Department of History, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Kahramanmaraş, Türkiye  
*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye*

### Kevser TAŞDÖNER

Department of History, Adıyaman University, Adıyaman, Türkiye  
*Adıyaman Üniversitesi, Tarih Bölümü, Adıyaman, Türkiye*

### Liliana BOŞCAN

Faculty of History, University of Bucharest, Bucharest, Romania  
*Bükreş Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Bükreş, Romanya*

### Mevlüt YÜKSEL

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
*Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Murat ÖZKAN

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye  
*Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye*

### Nagehan Uçan EKE

Department of Turkish Language and Literature, Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Türkiye  
*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muğla Türkiye*

### Selma Göktürk ÇETİNKAYA

Department of History, Bilecik Şeyh Edebali University, Bilecik, Türkiye  
*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bilecik, Türkiye*

### Serkan ERDAL

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
*Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Yasin TOPALOĞLU

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
*Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Asuman KARABULUT

Department of History, Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan, Türkiye  
*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzincan, Türkiye*

### Banu ÇETİN ÜNAL

Department of History, Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye  
*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Trabzon, Türkiye*

### Burcu Kutlu DİLBAZ

Department of History, İstanbul University, İstanbul, Türkiye  
*İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye*

### Coşkun ERDOĞAN

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
*Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Firdevs ÖZEN

Department of History, Kütahya Dumlupınar University, Kütahya, Türkiye  
*Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kütahya, Türkiye*

### Selçuk DEMİR

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye  
*Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye*

### Yücel BULUT

Department of International Relations, Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye  
*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye*

# Tarih&Tarihçi

## History&Historian

### About

[History and Historian](#) is a peer-reviewed, open-access, online-only journal published by [Atatürk University](#). The journal is published biannual in both Turkish, and English with articles released in June, and December.

### Abstracting and Indexing

[History and Historian](#) is covered in the following abstracting and indexing databases;

- EBSCO

[History and Historian](#) aims to publish studies of the highest scientific caliber in the field of Turkish and World History. History and Historian publishes research, compilation, biographical studies, archival documents, translations and book reviews that will contribute to the literature on Turkish and World History from many different disciplines (Literature, Sociology, Theology, Political Science, International Relations and Art History, etc.). The main purpose of the journal is to disseminate the scientific knowledge produced in the field of Turkish and World History to a wide platform. In doing so, the journal aims to bring researchers, educational practitioners and policy makers together at a common intersection. The target audience of the journal consists of researchers who are interested in or working in the field of Turkish and World History.

### Disclaimer

The statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the views of the editors, editorial board, and/or publisher. The editors, editorial board, and publisher are not responsible for the content of the manuscripts and do not necessarily endorse the views expressed in them. It is the responsibility of the authors to ensure that their work is accurate and well-researched, and the views expressed in their manuscripts are their own

### Open Access Statement

[History and Historian](#) is an open access publication. As of June 2024, all content published in the journal is published under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial \(CC BY-NC\) 4.0 International License](#). This licence encourages the dissemination and use of research published in the journal by allowing content to be shared and adapted for non-commercial purposes. Content published before June 2024 is licensed under traditional copyright, but the archive is freely available. All published content is freely available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/history>.

When using previously published content, figures, tables or any other material in printed or electronic format, authors are responsible for obtaining permission from the copyright holder. Legal, financial and criminal responsibilities in this regard belong to the author(s).

### Hakkında

*Tarih ve Tarihçi, Atatürk Üniversitesi tarafından yayınlanan hakemli, açık erişimli, yalnızca çevrimiçi bir dergidir. Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere Türkçe ve İngilizce olarak yılda iki kez yayınlanmaktadır.*

### Özetleme ve İndeksleme

*Tarih ve Tarihçi aşağıdaki özetleme ve indeksleme veri tabanlarında yer almaktadır:*

- EBSCO

*Tarih ve Tarihçi, Türk ve Dünya Tarihi alanında en yüksek bilimsel kaliteye sahip çalışmalarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Tarih ve Tarihçi, Türk ve Dünya Tarihi ile ilgili tarihe yardımcı pek çok farklı disiplinden (Edebiyat, Sosyoloji, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Sanat Tarihi vb.) literatüre katkı sunacak, özellikle araştırma, derleme, biyografik çalışmalar, arşiv belgeleri, tercüme ve kitap incelemeleri yazılarını yayınlamaktadır. Derginin temel amacı, Türk ve Dünya Tarihi alanında üretilen bilimsel bilgiyi geniş bir platforma yaymaktır. Dergi bunu yaparken araştırmacıları, eğitim uygulayıcılarını ve politika yapıcılarını ortak bir kesişim noktasında buluşturmayı hedeflemektedir. Derginin hedef kitlesi, Türk ve Dünya Tarihi alanına ilgi duyan ya da bu alanda çalışan araştırmacılardan oluşmaktadır.*

# Tarih&Tarihçi

## History&Historian

### Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan makalelerdeki beyan veya görüşler sadece yazar(lar)ın görüşleridir ve editörler, yayın kurulu ve/veya yayıncının görüşlerini yansıtmamaktadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, makalelerin içeriğinden sorumlu değildir ve bu makalelerde ifade edilen görüşlere katılmaz. Yazarların çalışmalarının doğru ve iyi araştırılmış olduğunu ve makalelerinde ifade edilen görüşlerin kendi görüşleri olduğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır.

### Açık Erişim Bildirimi

Tarih ve Tarihçi açık erişimli bir yayındır. 2024 Haziran ayından itibaren dergide yayınlanan tüm içerik, [Creative Commons Attribution-NonCommercial \(CC BY-NC\) 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı ile yayınlanmaktadır. Bu lisans, içeriğin ticari olmayan amaçlarla paylaşılmasını ve adapte edilmesini sağlayarak dergide yayınlanan araştırmaların yayılmasını ve kullanılmasını teşvik eder. Haziran 2024'ten önce yayınlanan içerikler geleneksel telif hakkı kapsamında lisanslanmıştır, ancak arşiv ücretsiz erişime açıktır. Tüm yayımlanan içerikler <https://dergipark.org.tr/tr/pub/history> adresinden çevrimiçi olarak ücretsiz olarak erişilebilir. Daha önce yayınlanmış içeriği, figürleri, tabloları veya diğer herhangi bir materyali basılı veya elektronik formatta kullanırken yazarlar, telif hakkı sahibinden izin almakla sorumludur. Bu konuda yasal, mali ve cezai sorumluluklar yazar(lara) aittir.



### Contact (Editor in Chief) / İletişim (Baş Editör)

İlyas AK

Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum, Turkey  
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum, Türkiye

✉ [ilyas.ak@atauni.edu.tr](mailto:ilyas.ak@atauni.edu.tr)

✉ [historian@atauni.edu.tr](mailto:historian@atauni.edu.tr)

🌐 [www.dergipark.org.tr/en/pub/history](http://www.dergipark.org.tr/en/pub/history)

☎ +90 442 231 80 98

### Contact (Publisher) / İletişim (Yayıncı)

Atatürk University

Atatürk University, Erzurum, Turkey  
Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü 25240 Erzurum, Türkiye

✉ [ataunijournals@atauni.edu.tr](mailto:ataunijournals@atauni.edu.tr)

🌐 <https://bilimseldergiler.atauni.edu.tr>

☎ +90 442 231 15 16



# Tarih&Tarihçi

## History&Historian

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

### Bibliography / Bibliyografya

- 1** *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Faaliyetleri Üzerine Türkiye’de Yazılmış Tezler Bibliyografyası*  
*Bibliography of Theses Written in Turkey on the Society of Cup and Progress and its Activities*  
Abdulahkim BİNGÖL

### Research Articles / Araştırma Makaleleri

- 13** *Bursa Mudanya Halkevi’nin Açılışı, Örgütlenmesi, Çalışmalarının Belgelerle Değerlendirilmesi*  
*The Opening, Organisation and Evaluation of the Work of the Bursa Mudanya Halkevi With*  
Mine ERSEVİNÇ
- 29** *Kıbrıs Sorununun Uluslararası Boyut Kazanması*  
*The International Dimension of the Cyprus Problem*  
R. Murat GEÇİKLİ
- 41** *Harf Devrimi ve İstanbul Millet Mektepleri*  
*The Letter Revolution and Istanbul National Schools*  
Seda Sarıkaya SARİDEMİR



## İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Faaliyetleri Üzerine Türkiye’de Yazılmış Tezler Bibliyografyası

Bibliography of Theses Written in Turkey on the Society of Cup and Progress and its Activities

Abdulkhakim BİNGÖL   
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları  
Enstitüsü, Erzurum, Türkiye

Graduate School of Turkish Research,  
Ataturk University, Erzurum, Turkey.  
[abdulkhakim.bingol@ogr.atauni.edu.tr](mailto:abdulkhakim.bingol@ogr.atauni.edu.tr)



Geliş Tarihi/Received 12.05.2024  
Kabul Tarihi/Accepted 13.06.2024  
Yayın Tarihi/Publication Date 30.06.2024

**Atf:**  
Bingöl, Abdulkhakim. “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Faaliyetleri Üzerine Türkiye’de Yazılmış Tezler Bibliyografyası”. *Tarih ve Tarihçi*, 3, sy.1 (Haziran 2024): 1-12.

**Cite this article:**  
Bingöl, Abdulkhakim. “Bibliography of Theses Written in Turkey on the Society of Cup and Progress and its Activities”. *History and Historian*, 3, issue.1 (June 2024): 1-12.

### Öz

Bu çalışma, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili akademik camiada yapılan ve YÖKTEZ kataloğunda yer alan araştırmaları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Buradaki asıl hedef, İttihat ve Terakki Cemiyeti çerçevesinde çalışmak isteyen öğrencilere veya akademik personele kolaylık sağlamaktır. Bu bağlamda çalışma için öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ve faaliyetleri üzerine Türkiye’de yazılmış tezler bibliyografyası, konu olarak seçilmiştir. Çalışma daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bilgilerin verildiği giriş bölümü ile devam etmektedir. YÖKTEZ kataloğu incelenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili Yüksek Lisans Tezleri ve Doktora Tezleri, iki ana kategoriye ayrılmıştır. Yüksek Lisans ve Doktora tezleri Zotero programı kullanılarak içerik açısından sınıflandırılmış ve bulgular bölümüne eklenmiştir. Son olarak genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümü yer almaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** İttihat ve Terakki, İttihat Terakki ve İttihatçılık.

### Abstract

This study aims to uncover the researches related to the Committee of Union and Progress that has been conducted within the academic community and is available in the YÖKTEZ catalog. The purpose here is to facilitate students or academic staff who intend to work within the framework of the Committee of Union and Progress. In this context, the first topic selected for the study is a bibliography of theses written in Turkey on the Committee of Union and Progress and its activities. The study then continues with an introductory section that provides information about the Committee of Union and Progress. The YÖKTEZ catalog has been reviewed, and the Master's theses and Doctoral dissertations related to the Committee of Union and Progress have been divided into two main categories. The Master's and Doctoral theses have been classified in terms of content using the Zotero program and added to the findings section. Finally, there is a conclusion section where a general evaluation is made.

**Keywords:** Union and Progress, Committee of Union and Progress, and Unionism.



## Giriş

İttihat ve Terakki denildiği vakit, kiminin aklına gizli bir cemiyet, kiminin aklına bir fırka veyahut bir ideoloji gelmektedir. Bu saydığımız anlamlarla ilgili elbette pek çok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. İttihat Terakki'ye baktığımız zaman iki ayrı yerde iki ayrı fikir şeklinde tezahür etmiştir. Bunun ilk ve fikri atılımları 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de birkaç öğrenci etrafından teşekkül etmiştir.<sup>1</sup> İbrahim Temo, İshak Sukuti; Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid gibi önderlerin etrafında İttihad-ı Osmanî adıyla<sup>2</sup> gelişen fikri atılım kısa zaman sonra Avrupa'ya, özellikle de Paris'e taşınmıştır. Özellikle de Ahmet Rıza Beyin Paris'teki faaliyetleri ve özgürlükçü bir nitelikte olan Meşveret gazetesini çıkarması, Hürriyetçi ve Pozitivist görüşlerin Cemiyet içine yayılmasıyla bu fikri gelişimin baş mimarlarından biridir.<sup>3</sup> Akabinde Bahaeddin Şakir ve Dr. Nazım gibi cemiyetin önde gelen isimleri bu yapının Paris ayağını oluşturmaktadır. Mamafih ikinci ayağı ise Selanik merkezli olmak üzere Talat Bey, Cemal Paşa, Enver Paşa ve İsmail Canbulad gibi isimlerle Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olarak vuku bulmuştur.<sup>4</sup> Tarihler Ekim 1907'yi gösterirken iki cemiyet birleşmişti.<sup>5</sup> Bundan sonra Hürriyet ve Kanun-i Esasî'nin tekrar yürürlüğe girmesi için birlikte hareket edeceklerdir. Hürriyetin ilan edilmesinden sonra cemiyet, devlet mekanizmasına fiilen egemen olma yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bunların sonuncusu sayılabilecek olanı ise Bab-ı Ali baskınıdır.<sup>6</sup> İttihat ve Terakki cemiyeti, Kamil Paşa hükümetinin Balkanlardaki siyasetinden oldukça rahatsızdır.<sup>7</sup> Akabinde gelişen olaylar bir hükümet darbesinin habercisi niteliğindedir. Neticede İttihat ve Terakki cemiyeti tarafından 1913 yılında yapılan bir darbeye Kamil Paşa hükümeti devrilmiş ve yerine Mahmut Şevket Paşa hükümeti kurulmuştur.<sup>8</sup> Cemiyet, Birinci Cihan Harbi sırasında ve sonrasında kan kaybetmeye başlamıştır. Mondros Mütarekesinden sonra iyice tepki oklarının hedefinde olan cemiyet ve cemiyetin üç büyük siması olan Enver, Talat ve Cemal Paşalar, çıkış yolu aramaya kalkışmışlardır. İttihatçı triumvira, çıkışı İstanbul'dan ayrılmakta bulmuşlardır. Üç önemli sima, 1 Kasım 1918 yılında Alman denizaltıyla İstanbul'dan Sivastopol'a gitmişlerdir. Aynı gün İttihat ve Terakki'nin kendini feshetmiştir.<sup>9</sup>

## Amaç

Bu bibliyografi çalışmasında, YÖKTEZ kataloğunu tarayarak akademik camiada İttihat ve Terakki ile ilgili Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını göstermek hedeflenmektedir. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti çerçevesi içinde çalışmak niyetinde olan öğrenci veya akademik personele kolaylık sağlamak amaçlanmaktadır. Çalışmanın doğrultusunda YÖKTEZ kataloğu tarandıktan sonra çalışmalar kategorize edilerek Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları olarak bulgular başlığı altında çalışmaya eklenmiştir. Bulgular sonrasında genel değerlendirme yer almaktadır.

## Yöntem

İttihat ve Terakki Cemiyeti, çalışma alanı olarak oldukça geniş bir yere sahiptir. Çalışmanın kapsamı Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda YÖKTEZ kataloğu taranmıştır. "İttihat ve Terakki, İttihat Terakki ve İttihatçılık, Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa, Bahaeddin Şakir, Doktor Nazım, Dr. Nazım, İsmail Canbulat, Ahmet Rıza, Said Halim Paşa, Hüseyin Cahit Yalçın, Cavid Bey, Kara Kemal, Yakup Cemil" anahtar kelimeleri ile YÖKTEZ kataloğunda tarama yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar *Bulgular* başlığı altında incelenmiştir. Çalışma hazırlanırken bulguların ayrımı için Zotero adlı kaynak biriktirim ve değerlendirme programından yararlanılmıştır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup bulgular, iki ayrı bölüme ayrılmıştır. İlk başlıkta Yüksek Lisans tezlerine, ikinci başlıkta ise Doktora tezlerine yer verilmiştir. Son olarak Sonuç kısmında elde edilen bulgulardan hareketle değerlendirmeler yapılmıştır.

<sup>1</sup> Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 13. bs (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2022), 267.

<sup>2</sup> M. Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)* (İstanbul: İletişim Yayınevi, 1989), 174.

<sup>3</sup> Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), 27.

<sup>4</sup> Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. Süleyman Tekir, *İttihatçılık Doğuşu*, 1. bs (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 21-171.

<sup>5</sup> Tekir, *İttihatçılık Doğuşu*, 61.

<sup>6</sup> Bab-ı Ali baskını ve devlet mekanizmasının ele geçmesi hk. bkz. Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki-II Nasıl Yaşadı?*, (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014), 783-804.

<sup>7</sup> Ahmet Mehmetefendioğlu, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996), 172.

<sup>8</sup> Mehmetefendioğlu, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki*, 173.

<sup>9</sup> Emrah Sefa Gürkan, *Cumhuriyet'in 100 Günü İnkılabın Ayak Sesleri*, 1. bs (İstanbul: Mundi Kitap, 2023), 70.



## Bulgular

### **Yüksek Lisans Tezleri**

- Abatay, Gülcan. "İzmir Basınına Göre İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulüpleri (Ahenk, İttihat, Anadolu)". Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2019.
- Acer, Hüsnü. "Perceiving The Committee Of Union And Progress: Two Authors, Two Approaches". Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2020.
- Aday, Hatice. "İttihat ve Terakki Dönemi Vatandaşlık Eğitimi Politikaları ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, 2023.
- Akgül, Yasin. "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türk Militarizminin İnşası: Silah Gazetesinin Söylem Analizi". Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2020.
- Akkaya, Fırat. "Anadolu'nun Homojenleştirilmesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti (1913-1918) Politikaları". Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, 2022.
- Akmeşe, Muhammet Mustafa. "İslâm İdare Hukuku Açısından Said Halim Paşa'nın İslâm'da Teşkilat-ı Siyâsiyye Risâlesi Adlı Eserinin İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2023.
- Aksu, Hasan. "Osmanlı Basınında Said Halim Paşa Suikastı". Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2018.
- Akyar, Selin Nur. "İttihat ve Terakki Mensubu Şahıslara Yazılan Şiirler". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2023.
- Albayrak, Şeref. "Tanzimat Aydınları ve Said Halim Paşa'da Medeniyet Algısı". Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, 2019.
- Alkan, Ayça. "Joseon'un Sarim Partisi ve Osmanlı'nın İttihat Ve Terakki Fırkası Karşılaştırmalı Bir Tarih Çalışması". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, 2018.
- Altınay, Elvan. "İttihat-Terakki Partisi ve Kemalizm". Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, 2020.
- Altuncu, İlker. "Türk Basınında Cemal Paşa Suikastı ve Yansımaları". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2010.
- Arvasi, Melik. "II. Abdülhamit Yönetimine Muhalefet: İttihat ve Terakki Cemiyeti". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Aslan, Ahmet. "Türk Basınında Talat Paşa Suikastı ve Yansımaları". Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ateş, Mustafa. "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Balkanlar". Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2022.
- Atılğan, Ömer Faruk. "Silahların Gölgesinde Siyaset: Bir komitacı Olarak Yakup Cemil Bey". Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2022.
- Aykaç, Erkal. "II. Meşrutiyetin İlk Üç Ayında Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin'deki Yazılarının Muhteva Analizi". Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2000.
- Balçık, Mustafa. "İttihat ve Terakki dönemi İktisadi Hayat ve Maliye Nazırı M. Cavit Bey". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998.
- Barış, Savaş. "Meclis-i Ayan Zabıtlarına Göre Ahmet Rıza Bey". Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2011.
- Başhan, Murat. "İttihat-Terakki Cemiyeti'nin Irak Coğrafyasındaki Faaliyetleri (1908-1918)". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2018.
- Batmaz, Kezban. "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat Terakki ve Yahudi İlişkisi (1909-1918)". Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Bilican, Ertuğrul. "Said Halim Paşa'da Doğu-Batı Sorunu". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Bostan, M. Hanefi. "Said Halim Paşa'nın Hayatı". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, 1986.
- Bozkurt, Selman. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yerel Bir Medyası 'Diyarbakır'de Dicle' Gazetesi (1913-1915)". Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2023.
- Bulanık, Abdulhalit. "Said Halim Paşa'da Ahlak ve Siyaset". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, 2004.
- Bülbül, Kudret. "Bir Siyasal Düşünür Olarak Prens Said Halim Paşa". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, 1994.
- Cengiz, Filiz. "Dr. Nazım ve Bahaeddin Şakir'in Kaleminden İttihad ve Terakki Cemiyeti". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 1997.
- Cengiz, Sema Ayla. "Maliye Nazırı Mehmet Cavid Bey Dönemi (1908-1926) İktisadî-Malî Görüş ve Uygulamaları". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, 2012.
- Coşar, A.Seval. "Siyasal bir örgüt olarak İttihat ve Terakki ve Jön Türkler". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 1993.
- Çakmakkaya, Beste. "İttihat ve Terakki'nin Temel Hedefleri ve II. Meşrutiyetteki Rolü". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, 2020.
- Çalık, Emre. "İttihat ve Terakki'nin Feshinden Sonra İttihatçılık 1918-1926". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2016.
- Çalışır, Mesut. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Anadolu Kulüpleri ve Faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2023.
- Çatal, Yasin. "Başkomandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesindeki Rolü". Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2019.
- Çelenk, Hamza. "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Türkiye'nin Siyasi Düşüncesine Etkisi". Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2017.
- Çetik, Mete. "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (1906-1908) Örgütü". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Çiftçiöğlü, Abdullah Gökalp. "Mehmed Cavid Bey'in İhsaiyat Kitabının Türk İstatistik Tarihindeki Yeri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Bilim Tarihi Bilim Dalı, 2021.
- Çoşkun, Sema. "Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk Basınında Enver Paşa İmajı". Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2021.
- Çot, Fatma Zuhal. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Sistemi". Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, 2010.
- Demir, Kübra. "İttihat Terakki Politikalarının Balkanlarda Ayrılıkçı-Milliyetçi Hareketlere ve Balkan Savaşlarına Etkisi". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2020.
- Demirgüç, Aysu. "İttihat ve Terakki Dönemi Cemiyet Hayatında Meydana Gelen Değişiklikler". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 1999.
- Demirkıran, Hakkı. "Ahmet Rıza Bey'in Eğitim Konusundaki Görüşleri ve Çalışmaları". Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Siyasi Tarih Bilim Dalı, 2021.
- Doğan, Cabir. "Enver Paşa'nın Yurt Dışındaki Hayatı ve Mücadelesi". Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 1998.
- Doğan, Selim. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ermenilerle ilişkileri (1908 öncesi ve sonrası)". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2015.

- Duman, Mustafa. "Kapitülasyonların Kaldırılmasıyla Birlikte Gelişen Dış Ticaret Politikası İttihat Terakki ve Lozan Barış Antlaşması Dönemlerinin Karşılaştırılması". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, 2020.
- Dündar, Fuat. "İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkanlar, Ortadoğu ve Asya Gelişmeleri Bilim Dalı, 2000.
- Düzgün, Öztekin. "Türk Romanında İttihat ve Terakki Algısı (1908-2016)". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, 2019.
- Ekşi İlhan, Gönül. "Abdülhamid Dönemi İttihat Terakki ve Ermeni İlişkileri 1876-1909". Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2021.
- Eliri, Yusuf Alper. "Cemal Paşa'nın Askeri Kişiliği ve Askeri Faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, 2008.
- Erdem, Zozan. "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhafızı Bir Gazete: Yeni Gazete". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2022.
- Ersaydı, Alper. "Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Dönemi Başında İttihatçılar ve İttihatçılık". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2007.
- Ertan, Ahmet. "İttihat ve Terakki Dönemi İktisadi ve Mali Politikaların Sosyoekonomik Sonuçları". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, 2021.
- Ertaş, Ayşe. "Milli Mücadele Yıllarında Enver Paşa'nın Faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2022.
- Eryiğit, Ercan. "İttihat Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasete ve Yönetime Etkileri". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, 2009.
- Gökçe, Alperen. "Kara Kemal ve Esnaf Cemiyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Tarih Bilim Dalı, 2021.
- Gökçek, Gökhan. "İttihat ve Terakki'nin Alevi-Bektaşî Politikaları". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, 2019.
- Göktaş, Dilara. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadın Algısı (Selma Rıza Örneği)". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2019.
- Görgülü, Sabahattin. "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Sürgün Hayatı ve Sürgün Edebiyatına Olan Tesirleri". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2003.
- Gözübenli, Mükerrrem. "İttihat ve Terakki Dönemi Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı". Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2023.
- Gül, Adnan. "Türk Yenileşme Tarihinde Bir Mütefekkir Olarak Said Halim Paşa ve Batılılaşma Problemi". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 1994.
- Gülaçar, Ayşe Gülher. "İttihat ve Terakki Partisi Üyelerinin Hatıratında Vatan Fikri". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, 2018.
- Gülbahar, Ali Necip. "İttihat ve Terakki Dönemi ve İktisadi Politika". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 1985.
- Gülcan, Sibel. "II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Düşünce Hayatında Said Halim Paşa". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, 2000.
- Güney, Ali Rıza. "The Westernization Paradigms Of The Committee Of Union And Progress And Atatürk: Rupture Or Continuity". Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 1998.
- Güngör, Gökhan. "İttihat ve Terakki Cemiyeti-Rusya İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2022.
- Gürel, Cemal Necip. "İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.

- Hasanoğlu, Murat. "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayâl İçinde Romanında Söz Varlığı". Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016.
- İnal, Esra. "Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki Cephe Ziyaretleri". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Tarih Bilim Dalı, 2019.
- İpekçi, Vahit. "Dr. Nazım Bey'in Siyasal Yaşamı". Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2006.
- İyidoğan, Gülcan. "Celal Nuri'nin Yazılarında İttihat ve Terakki (Atı Gazetesi 30 Ekim 1918 -19 Mayıs 1919)". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2013.
- Kara, İlyas. "Basmacılık Hareketinde Enver Paşa'nın Rolü". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2008.
- Kara, Polat. "Mütareke döneminde İttihat ve Terakki kadrolarının tasfiye edilmesi ve Talat ve Cemal Paşa'ların faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, 2002.
- Karadana, Şenol. "II. Abdülhamit Döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2017.
- Karahan, Kamile Feyzanur. "Türkçülerin ve İslamcıların Kadına Bakışı (Ziya Gökalp ve Said Halim Paşa Örneği)". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, 2022.
- Karlı, Elçin. "The Concept of State in Said Haim Pasha and Ziya Gökalp". Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2010.
- Kaşıyuğun, Ali. "Enver Paşa'nın Orduyu İslah Çalışmaları 1914-1918". Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Tarih Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, 2009.
- Keskinel, Şerife. "Hüseyin Cahit Yalçın'ın 'Nadide' Romanının Söz Varlığı". Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016.
- Kızılkaya, Selçuk. "İttihat Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2013.
- Kiraz, Zeynep F. "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Makaleleri". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2003.
- Korkmaz, Hüseyin. "Said Halim Paşa'nın Dini ve İçtimai Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Kurt, İsmail. "İttihat ve Terakki Döneminde Osmanlı Ekonomisi". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2012.
- Küçükkeleş, Nehir. "İttihat ve Terakki'nin Eğitim Politikası(1908-1918) Cemiyet'in Kendi İnsan Tipini Yaratma Politikası". Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2021.
- Mezani, Rezart. "İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk". Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, 2003.
- Mülazımoğlu, Maksud Emre. "Devlet Adamı Olarak Mehmed Talat Paşa". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, 2019.
- Önen, Nizam. "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Karşılaştırmalı İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, 1996.
- Örs, Orhan. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kürt Politikası 1908-1914". Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2012.
- Özarlan, Lütfi. "İttihat ve Terakki-İslamcılıktan Türkçülüğe Geçiş Süreci". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, 1999.
- Özbek, Gülşen. "Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu: İttihat ve Terakki Döneminde Türk-Arap İlişkileri (1908-1916)". Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2010.
- Özbozdağlı, Özer. "İttihat ve Terakki'nin Balkan Siyaseti (1908-1914)". Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal

- Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2005.
- Özdamar, Ömer. "Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Kemal Tahir'in Romanlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, 2008.
- Özdemir, Remzi. "Bir siyasi parti olarak İttihat ve Terakki'nin evrimi: İttihat ve Terakki Kongreleri (1908-1918)". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2000.
- Özdil, Mahmut. "İttihat ve Terakki dönemi Osmanlı-Almanya Siyasi İlişkileri (1908-1918)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, 2017.
- Özkuş, Ömer Faruk. "İttihat-Terakki Cemiyeti ve Türkiye'de Sol Hareketler (1902-1918)". Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, 2019.
- Özmen, Ayşe Gülrü. "Enver Pasha and The Political Currents in The Late Ottoman Period". Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2000.
- Özmen, Hüseyin. "Avustralya Basınında Enver Paşa". Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2022.
- Pekasil, Tahir. "Said Halim Paşa'da Toplum ve Siyaset". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji ve Antropoloji Ana Bilim Dalı, 1998.
- Poyraz, Mücahit. "Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarında İttihat ve Terakki Hareketi'nin İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, 2018.
- Sarı, Süleyman Arif. "Ahmet Rıza'nın Sosyolojik ve Dini Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2004.
- Sevinç, Hikmetullah. "İttihat ve Terakki Deneyiminden Halk Fırkası'na Siyasal Örgütlenmenin Taşrada Uygulanması (1913-1946) Siirt Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2022.
- Sonkaya, Mahmut. "İttihat ve Terakki Cemiyet Üyelerinin Kaleme Almış Olduğu Hatıralarda 1. Dünya Savaşı". Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2023.
- Sürücü, Gözde Nur. "Kara Kemal Bey'in Hayatı ve Millî Mücadele'deki Faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2022.
- Süvari, Seyhan. "İttihat ve Terakki". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, 1985.
- Şendal, Tunay. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamit'e Yönelik Muhalefette Ayrılıkçı-Milliyetçi Unsurlarla İşbirliği". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2018.
- Şener, Ömer Faruk. "Geçmişten Günümüze Said Halim Paşa Yalısı". Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2019.
- Şenlik, Mehmet. "Said Halim Paşa'da Din-Devlet İlişkisi". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 1998.
- Şimşek, Gülsüm. "Bir Muhalefet Lideri 'Ali Rıza Bey' (1858-1930)". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2004.
- Şimşeker, Somer Alp. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ekonomi Politikalarında Topyekün Harbin Etkisi ve Kara Kemal Bey'in Yeri". Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014.
- Şirin, Serdar Ekrem. "İttihat ve Terakki Döneminde İstanbul'da asayişsizlik: 1908-1914". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2004.
- Tatar, Ercan. "Milli İktisat ve Kara Kemal". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2007.
- Temel, Ali. "II. Meşrutiyet Sonrası İttihat Terakki Cemiyeti'nin Balkan Siyaseti". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyasi Tarih Bilim Dalı, 2022.
- Temzigiül, Ömer Faruk. "II. Abdülhamid ile İttihat ve Terakki İdaresi'nin Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi". Yüksek

- Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2022.
- Tokay, Seher Büşra. "Çağdaşlaşma Yolunda İki Farklı İzdüşüm: Mehmed Cavid Bey ve Musa Akyiğitzade". Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, 2023.
- Topkara, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Devlet Adamlarında Hukuk Devleti Düşüncesi: Tunuslu Hayreddin Paşa, Ahmet Midhat Paşa ve Said Halim Paşa Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2022.
- Toptaş, Seyfi. "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilatı". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2004.
- Tosun, Hanifi. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Cumhuriyet Dönemi Kamu Yönetiminin Yapılanmasına Etkileri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, 2022.
- Turgaz, Mehmet. "Anılarda İttihat ve Terakki". Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2020.
- Türk, Ahmet. "1908 İnkılabı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Yönetimine Karşı Gelişen Tepki ve Muhalefet". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 1998.
- Türk, Muzaffer. "Enver Paşa'nın Osmanlı Dış Politikasına Etkisi". Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, 2018.
- Türkyılmaz, Hilmi. "Said Halim Paşa'da Din ve Batılılaşma". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2003.
- Usta, Tamer. "İttihat ve terakki Zihniyet ve Siyaset". Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2018.
- Uyanık, Ercan. "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki'nin Eğitim Politikası ve İzmir". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, 2000.
- Uygun, Merve Deniz. "İttihat ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçmaları ve Ahmet İzzet Paşa Kabinesinin İstifası". Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2021.
- Uzman, Nasrullah. "İttihat ve Terakki Dönemi Türk - Rus ilişkileri (1908-1918)". Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2008.
- Üçüncü, Uğur. "Milli Mücadelede Trabzon'da İttihatçılık". Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, 2006.
- Ünal, Serkan. "Hürriyet ve İtilaf-İttihat ve Terakki mücadelesi (1911-1913)". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, 2004.
- Yalçın, Ercan. "Devrimler Döneminde İttihatçılık ve Kemalizm (1919-1926)". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2012.
- Yatkin, Özgür. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki Yayın Organı İttihad Gazetesi". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, 2018.
- Yazar, Mehmet. "Said Halim Paşa'nın Düşüncelerinin Günümüze Yansımaları". Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı, 2022.
- Yazıcıoğlu, Nuray. "Attıla İlhan'ın romanlarında İttihat ve Terakki". Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 1998.
- Yıldız, M. Cengiz. "Said Halim Paşa'da Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 1994.
- Yılmaz, Ayşegül. "İttihat ve Terakki'nin Tarihi Bir Kaynağı Olarak Son Posta Gazetesi". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, 2019.
- Yılmaz, Mustafa Tarhan. "Mehmed Cavid Bey ve İzmir Suikastı". Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2019.

- Yörükoğlu Petek, Aysim. "İttihat Terakki İktidarı ve Halaskaran-ı Zabitan Grubu (1908-1913)". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2014.
- Yüceler, Merve. "İslam Medeniyetinin Geri Kalması Tartışmaları: Said Halim Paşa Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, 2021.
- Zohrap, Gülgün Selin. "İttihat ve Terakki Döneminde Ekonomi Anlayışı Millî İktisat Fikri ve Alman Modeli ile Bir Karşılaştırma". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi ve Tarihi Bilim Dalı, 2022.

### **Doktora Tezleri**

- Ağırman, Ferhat. "Yaşadığı Dönemdeki Fikirler Işığında Said Halim Paşa ve Düşünceleri". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2007.
- Akal, Emel. "Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, 2001.
- Akcan, Erol. "İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, 2013.
- Akpek, Mehmet Murat. "Enver Paşa Özelinde İttihatçıların Kurtuluş Savaşı'ndaki Etkileri Üzerine Bir Tarihsel Analiz (1918-1921)". Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2023.
- Artuç, Nevzat. "Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı". Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2005.
- Aslan, Taner. "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Dönemi Düşünce Yapısının Cumhuriyet Üzerine Tesirleri". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2005.
- Aşçı, Emine. "İttihat ve Terakki'nin Fikri Yapısı ve Siyasi Yansımaları". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2018.
- Avcı, Ömer. "Ahmet Rıza Bey'in Fikirleri ve Siyasal Faaliyetleri (1894-1914)". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2023.
- Aydın, Hakan. "İttihat ve Terakki Mekteplerinin Yapısal Özellikleri Üzerine Bir İnceleme". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, 2008.
- Aydın, Nermin Zahide. "İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyelerinden İsmail Canbulad (1880-1926)". Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2014.
- Aydoğan, Erdal. "İttihat Terakki Fırkası'nın Vilayet-ı Şarkıyye Politikası (1908-1918)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, 2003.
- Azman, Ayşe. "Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, 1994.
- Babacan, Hasan. "Mehmed Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)". Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 1999.
- Badur, Ayşe Köse. "A Civil Unionist: The Biography of Mehmed Cavid Bey, 1876-1926". Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, 2021.
- Başkan, Ömer Fatih. "İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918)". Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2019.
- Baycar, Adnan. "Ahmet Cavid Bey'in Müntehabatı (Tahlil ve Tenkitli Metin)". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 1999.
- Beki, Mehmet Edip. "İslâmcı Düşünür Said Halim Paşa ve Siyasi Düşünceleri". Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim

- Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih ve Medeniye Araştırmaları Ana Bilim Dalı Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalı, 2021.
- Bengi, Süleyman Hilmi. "Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, 1998.
- Çakıcı, Bayram. "Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Osmanlı Bürokratı İsmail Canbulat Bey". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2023.
- Çiçek, Muhammed Talha. "Cemal Pasha's Governorate in Syria, 1914-1917". Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2012.
- Çolak, Mustafa. "Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman İmparatorluğu'nun Doğu Politikası Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)". Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 1999.
- Demir, Zekeriya. "İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikası Tartışmaları". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Demirbaş, Osman. "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 1999.
- Efiloğlu, Ahmet. "İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, 2007.
- Eyicil, Ahmet. "Doktor Nazım Bey". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 1988.
- Gazel, Ahmet Ali. "Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasi Hayatı (1908 - 1913)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2000.
- İdil, Aydın. "1921 - 1922 Yıllarında 'Basmacı Hareketi' ve Enver Paşa". Doktora Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2011.
- Kerimoğlu, Hasan Taner. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008.
- Kocaoğlu, Bünyamin. "İttihat ve Terakki Fırkasının Dağılımı". Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2003.
- Küçük Sevil, Hülya. "İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2005.
- Küçükali, Gökmen. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Muhalefeti Yönüyle Âsaf Muammer". Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı, 2013.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet. "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996.
- Özdemir, Yavuz. "Enver Paşa'nın 3. Ordu Günleri". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, 1994.
- Öztürk, Mustafa. "Cavid Bey'in İktisadi Düşüncesi ve Uygulamaları". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, 2023.
- Öztürk, Şeyma. "Arapların Gözüyle 20. Yüzyıl Arap İsyanları ve İttihat ve Terakki". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 2023.
- Sancaktar, Fatih Mehmet. "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Aydınında Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi (1908-1924): Hüseyin Cahit (Yalçın) Örneği". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2005.
- Sezer, Selim. "Osmanlı Suriye'sinde İslahat Tartışmaları ve Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Suriye Siyaseti". Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, 2017.
- Sivaz, Bayram Ali. "İttihat ve Terakki Partisinin Beden Eğitimi Ve Spor Politikaları ve Uygulamaları". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, 2016.



- Smakaj, Gentrit. "İttihat ve Terakki ve Arnavut Meselesi (1908-1913)". Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Sönmez, Banu İşlet. "İttihat ve Terakki Dönemi Arnavut Muhalefeti ve Arnavut Ulusal Hareketi". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2004.
- Sürgevil, Sabri. "1914-1918 Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Politikası". Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, 1984.
- Turlybek, Aslan. "Enver Paşa 1918-1922". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, 2013.
- Uca, Alaattin. "İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Bahaeddin Şakir Bey". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2009.

### Sonuç

İttihat ve Terakki ile ilgili çalışmalar yeni sayılamayacak kadar eski ve eski sayılamayacak kadar da yenidir. Yapılan çalışmalara bakıldığı zaman cemiyetin siyasi yaşamından sosyo-kültürel özelliklerine, dış ilişkilerinden şahsiyetlerin müstakil yaşamlarına kadar İttihat ve Terakki'nin her alanında çalışmalar mevcuttur.

Bulgular ilk incelendiğinde göze çarpan husus siyasi çalışmaların ve cemiyetin asli ve Merkez-i Umumi üyeleri ile ilgili bağımsız çalışmaların yani biyografik araştırmaların daha yoğunlukta olduğudur. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları üzerinde çok sayıda çalışmanın yapılmasının sebebi bu şahısların hem Cemiyet içinde hem de İmparatorluk genelinde yarattığı önemli etki olabilir. Ancak Cemiyetin eğitim ve sosyal hayata ilişkin faaliyetleri hakkındaki çalışmalar azınlıktadır. Bunun nedeni muhtemelen üyelerinin ve Cemiyetin bizatihi kendisinin daha dikkat çekici ve tartışmaya açık olmasıdır. Cemiyetin, seçkin bir sınıfın destekçisi olmaktan çok tabana yayılmış olması<sup>10</sup> Cemiyet ve üyelerine yönelik eleştirilerin de önünü açmaktadır.

Bunla beraber, dikkat çeken hususlardan biri de Yüksek Lisans tezlerinin sayısının Doktora tezlerinden fazla olmasıdır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yüksek lisans tezlerinin daha çok mikro düzeyde çalışmalar olduğu, doktora tezlerinin ise daha geniş, makro düzeyde bir kapsama sahip olduğu görülmektedir. Bu da dikkate alınması gereken önemli bir noktadır.

Bir diğer önemli husus da İttihat ve Terakki dönemindeki dış ilişkiler konusundaki çalışmaların az olmasıdır. Bulgular kısmında da görüldüğü gibi çalışmalar dönemin Osmanlı sınırları içerisinde kalmış ve ağırlıklı olarak Rusya üzerinde yoğunlaşmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Avrupa ile ilişkileri daha az ele alınmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında İttifak Devletleriyle, özellikle de İngilizlerle olan müzakereler geri planda kalmıştır.

Özetle İttihat ve Terakki Cemiyeti, tarih içinde olduğu kadar toplumsal hayatta da var olmuş ve toplumsal hayatın her alanına nüfuz etmeyi başarmış bir oluşumdur. Yapılan çalışmalar ve ilgili alanlar bunun önemli kanıtlarıdır.

*Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.*

*Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

*Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

*Peer-review: Externally peer-reviewed.*

*Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.*

*Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.*

<sup>10</sup> Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 19. bs (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2022), 223.

### Kaynaklar

- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. 19. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2022.
- Akşin, Sina. *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980.
- Gürkan, Emrah Sefa. *Cumhuriyet'in 100 Günü İnkılabın Ayak Sesleri*. 1. bs. İstanbul: Mundi Kitap, 2023.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınevi, 1989.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. 13. bs. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2022.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet. *İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.
- Şakir, Ziya. *İttihat ve Terakki- II Nasıl Yaşadı?*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014.
- Tekir, Süleyman. *İttihatçılık Doğuş*. 1. bs. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.

## Bursa Mudanya Halkevi'nin Açılışı, Örgütlenmesi, Çalışmalarının Belgelerle Değerlendirilmesi

The Opening, Organisation and Evaluation of the Work of the Bursa Mudanya Halkevi With

Mine ERSEVİNÇ 

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bursa Uludağ Üniversitesi, Rektörlük,  
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,  
Bursa, Türkiye

Department of Atatürk's Principles and  
Revolution History, Rectorate, Bursa Uludağ  
University, Bursa, Türkiye  
[mineersevinc@uludag.edu.tr](mailto:mineersevinc@uludag.edu.tr)



Geliş Tarihi/Received 01.06.2024  
Kabul Tarihi/Accepted 26.06.2024  
Yayın Tarihi/Publication Date 30.06.2024

### Atf:

Ersevınç Mine. "Bursa Mudanya Halkevi'nin Açılışı, Örgütlenmesi, Çalışmalarının Belgelerle Değerlendirilmesi". *Tarih ve Tarihçi*, 3, sy.1 (Haziran 2024): 13-28.

### Cite this article:

Ersevınç, Mine. "The Opening, Organisation and Evaluation of the Work of the Bursa Mudanya Halkevi With". *History and Historian*, 3, issue.1 (June 2024): 13-28.



Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

### Öz

Siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel bütün alanlarda dönüşüm sürecini başlatan ve bir modernleşme süreci olan Türk İnkılabı, beraberinde dönüşümü kitleleştirme, politik iletişim ile sosyalleşmede aracılık yapılması zorunluluğu ve kurumsallaşma ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet Halk Partisi'ne organik bir şekilde bağlı, Halk Partisi'nin kültür kolu olarak işlevselliğe sahip olan Halkevleri düşüncesi gündeme gelmiştir.

Toplumun yaşam biçimini, anlayışını değiştirmek, geliştirmek ve siyasal dönüşümün derinleşmesini sağlamak için açılan bu kurumlar, 19 Şubat 1932'den 8 Ağustos 1951'e kadar Türkiye'de çok önemli bir yere sahip oldular. Halkevleri, halk eğitimi anlayışıyla düzenlediği etkinliklerle, araştırmalarla ve konferanslarla, toplumun tüm katmanları ile bütünleşen çalışmaları ile devrimin başlattığı değişimi bireylere ulaştırmada bir fonksiyon üstlenmişlerdir.

Bursa Halkevi, 1932 yılında ilk açılan Halkevlerinden biridir ve Bursa'ya, sosyal, kültürel, ekonomik ve kentleşme açısından bir değer katmıştır. Bursa merkezinin ardından ilçelerdeki Halkevleri ve kırsaldaki Halkodaları açılışı gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi olan Mudanya Halkevi de aynı amaçlarla çalışmalarını dönemin kentsel mekânsal değişimine ve sosyo-kültürel gelişimine katkı sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı belgelerle, yereldeki değişimi ve gelişimi, Bursa Mudanya ilçesi Halkevi'nin açılışı ve çalışmaları ile açıklamak olacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Mudanya, Cumhuriyet, Değişim, İlerleme, Halkevi.

### Abstract

The Turkish Revolution, which initiated the transformation process in all political, social, economic and cultural areas and was a modernization process, brought about the necessity of massifying the transformation, mediating political communication and socialization, and institutionalization. In this context, the idea of Community Centers, organically connected to the Republican People's Party and functioning as the cultural branch of the Party, emerged.

These institutions, established to change and develop the lifestyle and understanding of society and to deepen political transformation, held a very important place in Turkey from February 19, 1932, to August 8, 1951. Community Centers, through activities, research, conferences, and works that integrated all layers of society organized with an understanding of public education, played a role in delivering the changes initiated by the revolution to individuals.

Bursa Community Center, one of the first Community Centers opened in 1932, added value to Bursa in terms of social, cultural, economic and urbanization. Following the center of Bursa, Community Centers in the districts and Community Rooms in rural areas were opened. One of these, Mudanya Community Center, contributed to the urban spatial change and socio-cultural development of the period with its activities for the same purposes. The aim of this study is to explain the local change and development with documents through the opening and activities of Bursa Mudanya district Community Center.

**Keywords:** Mudanya, Republic, Change, Progress, Community Center.

## Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen ve bunu 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile kabul eden Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ateşkesin hemen ardından antlaşmanın 7. maddesine dayanarak İngiltere, Fransa, İtalya tarafından işgal edilmiştir. 15 Mayıs 1919'da ise İzmir'e çıkan Yunanlar Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlamışlardır. İşgallerin ardından emperyalist güçlere karşı beliren direniş hareketi, Mustafa Kemal Paşa'nın, Mayıs 1919'da, bağımsızlık yolunda direniş hareketini örgütlemesiyle güç kazanmıştır. 1922 yılında Büyük Taarruz ile Anadolu'yu Yunan istilasından ve destekçilerinden kurtaran Türk ordusu, işgal altında bulunan diğer toprakları da kurtarmak üzere harekete geçmiştir. Aldıkları yenilgilerle geri çekilmek zorunda kalan İtilaf Devletleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne anlaşmak istediklerini bildirmişlerdir. Paris'te bir araya gelen İngiltere, İtalya, Fransa temsilcilerinin notasına Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen cevapta; Meriç nehrine kadar Trakya'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne teslimi şartıyla, Mudanya'da bir konferansın toplanmasının kabul edildiği iletilmiştir.<sup>1</sup> 3 Ekim'den itibaren ayrı ayrı savaş gemileriyle Mudanya'ya gelen delegeler görüşmelere başlamış, dokuz gün süren toplantının sonunda TBMM'nin görüş ve isteklerine uygun bir şekilde, 11 Ekim 1922'de, Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır.

Bağımsızlık Savaşı'nın cephelede yoğunlukla Yunanistan'a karşı yürütülmesine karşın Mudanya'da yapılan görüşme sürecinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın tutumu, Ulusal Mücadele'nin karşısında var olan egemen güçleri, aslında savaşın hangi devletlere karşı yürütülmüş olduğunu gözler önüne sermiştir. Mudanya'da Türk ulusunun karşısına gelen sadece Yunanistan değil, İngiltere başta olmak üzere *Düveli Muazzama* yani dönemin en güçlü devletleridir. Burada kazandığı zaferle Türkiye, Lozan'da yine bu devletlerle masaya Birinci Dünya Savaşı sonrası yenilmiş ve dağılmış bir devletin kalıntısı olarak değil, galip bir devlet olarak oturacaktır. Daha önceki sözleşmeler açısından bakıldığında ise 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi yerine Mudanya Mütarekesi geçerli kılınmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin imzalamış olduğu Sevr Barış Antlaşması'nın (1920) imzalandığı andan itibaren geçerliliğinin olmadığı İtilaf Devletleri'nce resmen kabul edilmiştir. İstanbul'daki işbirlikçiler yurt dışına kaçarlarken, Doğu Trakya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bırakılmıştır.

Mudanya Mütarekesi öncelikle Bağımsızlık Savaşı'nın sonucunun emperyalist ülkelere kabul ettirilmesi anlamını taşımaktadır. Askeri alanda kazandığımız haklı ve büyük zaferin, mücadele ettiğimiz ülkelere kabul ettirilişini, işgalden kurtuluşu açıkça ortaya koyan son derece önemli bir belgedir. Ateşkesin imzalanmasından kısa bir süre sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 günü beklenen kararını vermiş ve saltanatı kaldırmıştır. Artık çağ dışı hale gelmiş köhne rejim ebediyen sona ermiş, ardından imzalanan Lozan Antlaşması ile eski bütün hesaplar tasfiye edilmiş, Türkiye tam bağımsız, yeni bir devlet kimliğine kavuşmuştur.

Uluslararası siyasette tam bağımsızlığını kabul ettiren TBMM, ulusal önder Mustafa Kemal'in öncülüğünde; cumhurî, laik ve ulusal değerler üzerine oturtulması planlanan Yeni Türk Devleti'nin geliştirilmesi için gerekli olan dönüşüm projesini zaman kaybetmeden hayata geçirecektir. Söz konusu değerler ise ancak; siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel tüm alanlarda radikal bir dönüşümle sağlanabilecektir, çünkü Türkiye genelinde bu değerlerin siyasal ve sosyo-ekonomik dinamikleri mevcut değildir. Hızlı bir devrimi sağlamak için devrim kadrosu bir taraftan cumhurî, laik ve ulusal yapıyı getirecek devrimleri gerçekleştirmekte diğer taraftan sosyo-kültürel oluşumlarla bu dönüşüm içselleştirilmeye, boşluklar doldurulmaya ve sorunlar aşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda ulaşılmaya çalışılan hedefleri halka aktarmada en dikkat çeken kurumlardan birisi Halkevleri olacaktır. Halkevleri Atatürk'ün istemiyle önce on dört ilde<sup>2</sup> çalışmalara başlamış, ilerleyen zaman içinde bütün Türkiye'de yaygınlaşmıştır. Halkevleri Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygın eğitimi sağlayan, kültürel aktiviteleriyle buldukları bölgeyi zenginleştiren, çok önemli kurumlar olacaktır.

Türkiye devletinin, Türk ulusunun bağımsızlığını dünyaya kabul ettiren, son kalan işgalci güçlerin kesin bir şekilde Anadolu'dan çekilmesini sağlayacak sürecin, Lozan Antlaşması'nın arka planını olgunlaştıran, ateşkesi getiren Mütarekenin

<sup>1</sup> İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920–1945)*, C: I, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları 1989), 61.

<sup>2</sup> İlk açılan Halkevleri arasında Bursa Halkevi de bulunmaktadır. Bursa Halkevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Mine Ersevî, *Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayını, Bursa, 2011.

(Ateşkesin) imzalandığı, sıcak savaşın sona erdirilmesini sağlayan bir yerleşke olarak böylece tarihe geçen Mudanya kazasında da kısa bir süre sonra bir halkevi açılacaktır.

### Mudanya Halkevi'nin Açılış Töreni

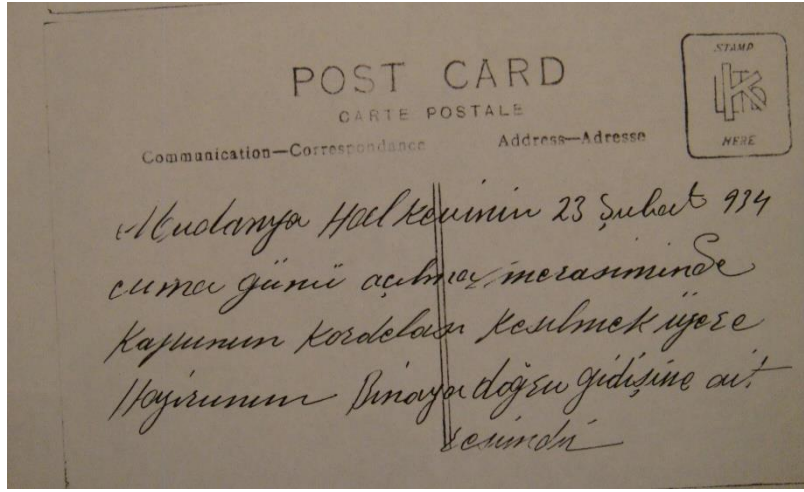
Mudanya Halkevi 23 Şubat 1934'de yöneticilerin ve halkın katılımıyla gerçekleşen bir törenle açılacak ve ilerleyen yıllarda oldukça dikkat çeken çalışmalar gerçekleştirecektir. Mudanya Halkevi'nin Mudanya'ya getirdiği değerleri olgunlaştırma açısından ilk temeli atan, beklentileri ve Halkevi'nin işlevini yansıtan oluşum Mudanya Halkevi'nin açılış günüdür. Halkevi'nin açılış programı, tören ayrıntıları, konuşmalar ve açılış günü resimlerini irdeleme yapabilmek amacıyla ilk kez aşağıda veriyoruz.

Mudanya Halkevi'nin açılışıyla ilgili belgenin ilk sayfasında **Halkevinin Resmi Küşat Programı** yer almaktadır<sup>3</sup>. Raporun içeriği şu şekildedir:

1. Halkevi açılma merasimi 23 Şubat 1934 Cuma günü saat 14.00'te Halkevinin umumi salonunda iştirak edilecek ve saat 14.00'e kadar muzika muhtelif parçalar çalacaktır.
2. Tam saat 14.00'te Fırka kâtip-i umumiliğinden gelen program mucibince merasime başlanacaktır.
  - A. İstiklâl Marşı: Bunu Halkevi azası ve bilenler ile mektep talebeleri hep birden söyleyeceklerdir.
  - B. Cumhuriyet yemini: Bu yeminin ifası için tefrik kılınan zevat karşılıklı olarak ifa edeceklerdir.
  - C. Halkevinin açılma nutku: Bu nutka başlamazdan evvel hükümet reisi tarafından birkaç söz söylendikten sonra Fırka İdare Heyeti azasından birkaç söz söylendikten sonra Fırka İdare heyeti azasından Rıfkı Bey tarafından açılma nutku söylenecektir.
  - D. Şiir: Halkevi azasından Fahri Efendi tarafından söylenecektir.
  - E. Halkevinde çalışacaklar namına söylenecek hitabe: Halkevi azasından İbrahim Efendi tarafından irat olunacaktır.
3. Nutukların ikmalinden sonra Halkevi binası kapısında bulunan kurdele Hükümet Reisi tarafından kesilecek ve Halkevi levhasının üzerindeki örtü kaldırılacaktır.
4. Açılma hitamından sonra hazır bulunan zevata binanın (alt ve üst) kısmında bisküvi ve çay ikram edilecektir.
5. Gecesi de merkez mektebi salonunda umuma mahsus olmak üzere temsil heyeti tarafından temsil verilecektir.



<sup>3</sup> BCA, F. K: 490.011/ 3.15.102, s. 1.



### **Mudanya Halkevinin 23 Şubat 1934 Tarihinde Açılma Merasiminde Halkevi Reisi Rifki Bey Tarafından Söylenilen Nutuktur<sup>4</sup>**

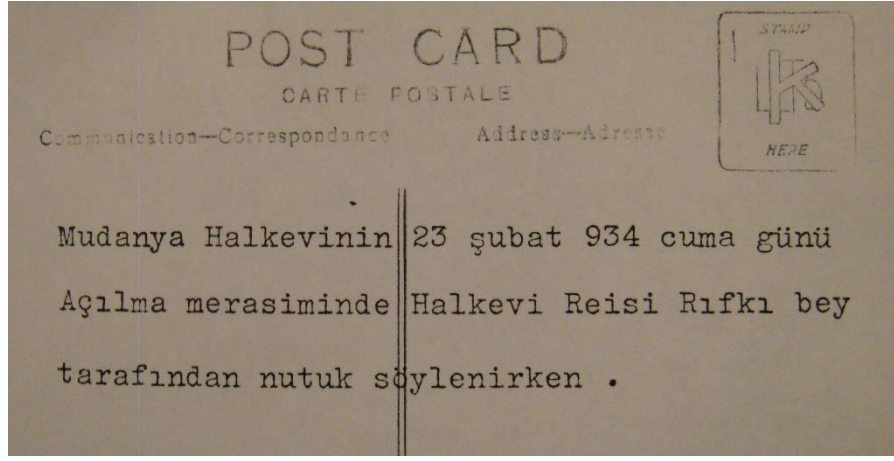
*Saygıdeğer Yurttaşlarım;*

*İstiklâl mücadelesinin ruhlarımızda yarattığı iman kuvveti ile birleşen ve en çetin günlerde varlığını kurtaran milletimizi aynı iman, aynı tesanütle öz ülkümüze ulaştırmak düşüncesi ile 1932 yılından beri açılmağa başlayan halkevlerinin birini de bugün Mudanya'da adı şerefli tarihimize altın kalemlle yazılan bu güzel kasabada açmakla duyduğumuz zevkin sınırını sözle çizmek imkânını göremiyorum.*

*Büyük şefimizin eşsiz ruhundan fıskıran kıvılcımların yüreğimizde yaktığı ateş her gün artan bir kudretle nurlanarak ülkümüzün verimli yollarında parlayacak ve büyük Türk milleti yüce ülküsüne varacaktır.*



<sup>4</sup> Adı geçen belge (a.g.b.), 2.



İşte bu istekle milletimizin saadetini omuzlarına alan kuvvetli fırkamız siyasi, içtimai, iktisadi temellerimizi sağlamlaştırmak için bugüne kadar çok geniş adımlar atmış ülküye doğru uzun yollar yürümüştür.

Milletimizin medeniyet saflarında layık olduğu basamağa her milletten üstün çıkması için milli kültür gücümüzü arttırmaya çalışacağız. Çünkü milletlerin yüksekliklerini anlamak için en büyük ölçü budur.

Bize göre devlet hazineleri daha zengin, gidiş yolları daha geniş ve bilgisizliği büsbütün yenmiş memleketlerde bile halk kültür işlerine her gün artan bir kıymet verilmektedir.

Macaristan'da milli kültür cemiyetlerinin kuruluşu 1867 yılından başlar. Bu kuruluş "Macar Milli Kültür Cemiyeti" "Ukrayna Cemiyeti" ameli jimnazlar, çiftçi dernekleri gibi adlar altında çalışmaktadır. Bunların yüzlerce kültür yurtları vardır.

Çekoslovakya'da "Mazarik" halk terbiyesi müessesesinin dört yüze yakın kültür yurdu vardır.

Faşistlerin bütün İtalya'ya yayılmış büyük bir milli kültür kuruluşu vardır ki bu kuruluşun 1586 derneği ile milli piyesler temsil eden gençlerden 1.000 kadar amatör temsil grupları vardır. Yalnız 1930'da açtıkları Halk okuma evlerinin sayısı sekiz bindir. Faşistlerin bu kuruluş komitesi geçen yıl içinde 30.000'e yakın milli bayram şenlikleri yaptırmıştır. Yine o komita bugün İtalya'da 1.500'den fazla iş bilgi kursları idare etmektedir.

Almanya'nın sayısı binlere varan halk kültür yurtları bu uğurda çalışmaktadır. Bunlardan "Nurenberg" teki bir kültür yurdunun kolladığı yüksek halk mektebinin yalnız muallim sayısı altmışı her günlük 110'u belli başlı kurslar için olmak üzere 170'i buluyor.

Resmi mekteplerinde eksikliği olmadığı işkilsiz olan İngiltere'de de halk terbiye cemiyetinin radyo ile verdiği derslerini dinlenme yurtlarında 3 milyon kişi dinlemektedir.

Medeni milletler arasında yaptığımız bu ölçü bize nasıl çalışacağımızı gösterir. Bunun için fırkamızın Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik ve İnkılâpçılık umdelerini yüreğimizde ve milletin ruhunda kökleştirmek yolunda geriye bakmadan çalışmaya ve bu tipte yurttaşlar yetiştirmeğe mecburuz.

Medeniyetin anası olan milletimizin bütün medeni değerliklerini yabancı düşüncelerle donduran kötü idarelerin zincirlerini kırarak mutlu günlere kavuşan neslimizi ve yarınki nesli sarsılmaz bir inanışla bir birine bağlamak, her türlü millet değerliklerini verimli adımlarla ortaya koymak sureti ile mutlu ve ünlü bir millet haline getirmek için çalışmak ve mutlaka ulu Gazimizin gösterdiği ülküye varmak andı ile açtığımız bu ev bütün yurttaşların canevi, düşünce evi ve iman kaynağı olacaktır.

Bu kardaş yuvasına girmek isteği ile yüreği çarpan her yurttaşın dertlerine, düşüncelerine ve temiz yüreklerine her gün kollarımız açıktır.

Bütün zorlukları yenerek şu mutlu günlere kavuşan milletimizin bu evdeki çalışmaları için ortaya koyduğumuz sermaye inkılâp ruhu, istiklâl aşkı ve yurt sevgisidir. Dünün bütün engellerini kıran bu üç kuvvetin birleşmesinden doğan inanış hepimizi buraya bağlayacak ve başladığımız her işi başarmaya yardım edecektir.

Değerli dinleyicilerimi fazla üzmemek için yürekten gelen bir sevinçle açtığımız şu evin çalışma derneklerinden yurt ve ülkü sevgisi taşanlar için toplama ve çalışma yeridir. Kapılarımız bütün yurttaşlara açıktır. Bilgi, denem ve isteğe göre her yurttaşın beğeneceği bir çalışma meydanı bulabilmesi için halkevleri şubelere ayrılmıştır.

Mudanya Halkevimiz Köycülük, Musiki, Temsil, Spor, Kütüphane ve Neşriyat şubelerini bu gün açıyor. Herkes dilek ve isteğine göre bu şubelerden birisine külfetsiz ve ücretsiz asil aza yazılabilir. Bundan başka şubelerde çalışmak isteğini gösteren azalar diğer iki şubeye de yardımcı olarak girebilirler.

Musiki şubemiz: Umumi müsamere programlarında musiki kısmını hazırlayacak halkın musiki zevkini arttırmak için musiki akşamları tertip edecektir. Bu suretle halkın musikiye karşı olan duygularını ve anlayışlarını yükseltmeğe çalışacaktır.

Temsil şubemiz: Her ay muntazam programlı halka mahsus umumi müsamereler tertip ederek dünya tarihine analık eden milletimizin büyüklüğü sahnelerde canlandırılacak, halkın milli tarih bilgisi arttırılmağa çalışılacaktır.

Spor şubemiz: Neslimizin bedenlen sağlam ve gürbüz yetişmesine yardım etmek isteği ile denizcilik, izcilik, jimnastik, futbol, tenis, hokey, ragbi, voleybol, binicilik ve güreş gibi spor sahalarında ön ayak olmağa çalışılacaktır.

Kütüphane ve neşriyat şubemiz: Evimiz içinde bir kütüphane ile bir okuma odası açmıştır. Bu şubemiz halk dili ile yazacağı yazılar halkın milli, iktisadi, zirai ve inkılâp bilgilerini çoğaltmağa yarayacaktır. Bu yolda umumi konferans ve musahabeler tertip etmek belli başlı dileklerindenidir.

Köycülük şubemiz: Köy ve köylülerin öz bir dert ocağı olmağa, köylünün her türlü ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yazı, söz ve yerine göre bütün varlığı ile yardım etmeğe uğraşacaktır. Medeni, milli, zirai ve sağlık işlerinde köylüye en kestirme ve verimli yolları göstermek sureti ile onlara her zaman yar olacak, geçmiş günlerin bir çıban haline getirdiği köylü, şehirli arasındaki ayrılık duygularını kaldıracaktır.

İşte ilk yılında bu beş şube ile büyük ülkü yoluna giren sevimli evimiz ve bu evin temiz yürekli arkadaşları büyük rehberimizin çizdiği nurlu yollarında beş koldan yorulmadan ve usanmadan yürüyerek çalışacaklardır.

Bu husustaki muvaffakiyetimizi Mudanya gençliğinin medeni kabiliyetinden birliğinden ve feragat-i nefisinden bekleriz.

Yaşasın büyük milletimiz. Var olsun ulu Gazimiz. Kutlu olsun güzel evimiz.

23 Şubat 1934 Cuma Mudanya Halkevi Reisi

### **Mudanya Halkevinin 23 Şubat 1934 Tarihli Açılış Merasiminde Halkevinde Çalışacaklar Namına Halkevi Temsil Kısımından İbrahim Bey'in Nutku<sup>5</sup>**

Yurdumuzun 79 bucağında olduğu gibi Mudanya'mızda açılan Halkevinin bugün yapılan şu küşat resminden dolayı nihayetsiz sevinç duyuyoruz. Milli duygular şevkiyle kaynaşma ve bizlere yükselme yolunu gösterecek olan bu kültür müessesesinde canla başla çalışmak içim milli borçtur.

Bizim bu duygumuz kalp ve ruhumuzu en derin noktalarından coşan heyecanımızın ifadesidir. Genç cumhuriyetin genç nesli daha dinç ve çevik olmak arzusunu çoktan hissetmiştik. Bedeni kuvvetle beraber ruhi birliğin yaratacağı kudrete çoktan inanmıştık. İşte bizim bu duygu ve inanimızı yaratacak, yaşatacak sporu burada bulacağız.

Bilhassa tarihi vekayii canlandırmakla milli duygu ve birliği, en güzel ve medeni haytan alınmış parçaların temsili ile halkımız arasında medeni yaşayış bilgisini yaymağa aynı zamanda bedii bir zevk yaratmak suretiyle milli hayatın yükselmesine ve güzel sanatlar içinde en çabuk yayılma ve dağılma kabiliyeti olan musikiyi ve bu yoldan bedii zevkini doğrultma ve yükseltmeğe çalışacağız.

Bilgiden mahrum yalnız maddi kuvvete hiçbir şey kafi gelmeyeceğine inanan bizler hayati bilgilerle de tam bir kuvvet sahibi olmak için kütüphane ve neşriyat ile bu ihtiyacın biran evvel teminine gayreti çok yüksek bir vazife biliriz.

Umumi nüfusun dörtte üçünü teşkil eden köylüyü düşünmek onu mazinin bıraktığı zararlı akide, kanaat ve duygulardan kurtararak mesut bir hayata kavuşturmak bizim en büyük borcumuz, köylünün de en yakın bir hakkıdır. Köylüye bu hakkını vermek Cumhuriyet hükümetinin, Türk gencinin borcu ve vazifesidir. Böyle bir kültür yolunda yürüyebilmek için kuvvetli bir

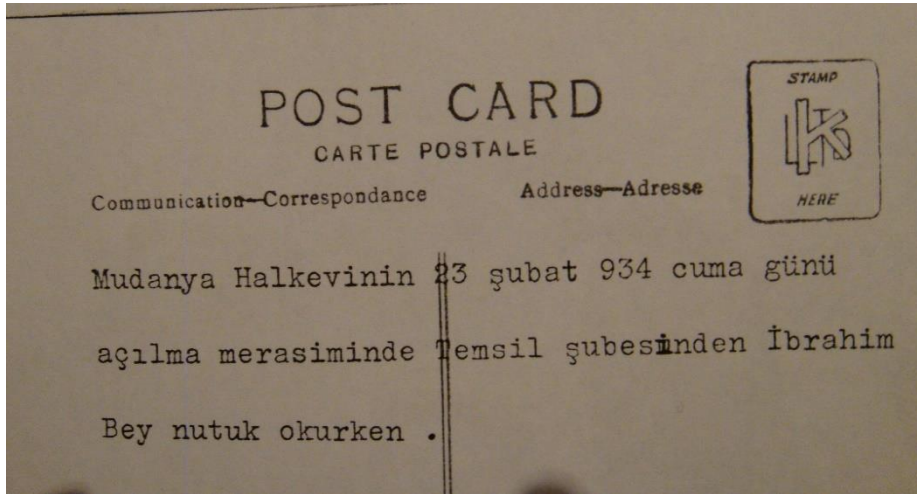
<sup>5</sup> a.g.b., 3.



istisnada, geniş bir irşada muhtaçtık. Büyük Gazi her sahada olduğu gibi kültür sahasında da bizlere erişti ve Halkevlerini tesis ederek biz gençlere çalışmak taranı ve selamet yolunu gösterdi.

Bugün küşat resmini yaptığımız Halkevi, milli mefkûrenin kaynaşma mahalli, neşe ve dertleşme yuvasıdır. Halkımızın yükselmesi uğrunda her düşüncelerimizi tatbik sahasına koyabilmek için bir dünya mabedi olan bu yuvada halk fırkasının A1 zemin üzerine uzana ve her birinin mefkûre ve yükselme ufuklarını gösteren okulu sancağı altında gayemize varabilmek biz gençler için vazifedir.

Halkevi nizamnamesini, yaşayacak ve yaşatacak kültürlerin bir nazımı ve hakiki bir istinatgâhi, geniş ve samimi bir ruhun derin bir vukufun ifadesi, memleketi medeni alem seviyesine yükseltmeğe kâfil bir kanunu-u ezeli olarak kabul ederim. Bu milli teşekküle gençlerimizin alakasını teminle beraber kadın ve erkek bütün halkımızın alakalarını diler büyük hürmetle selamlarım efendim.



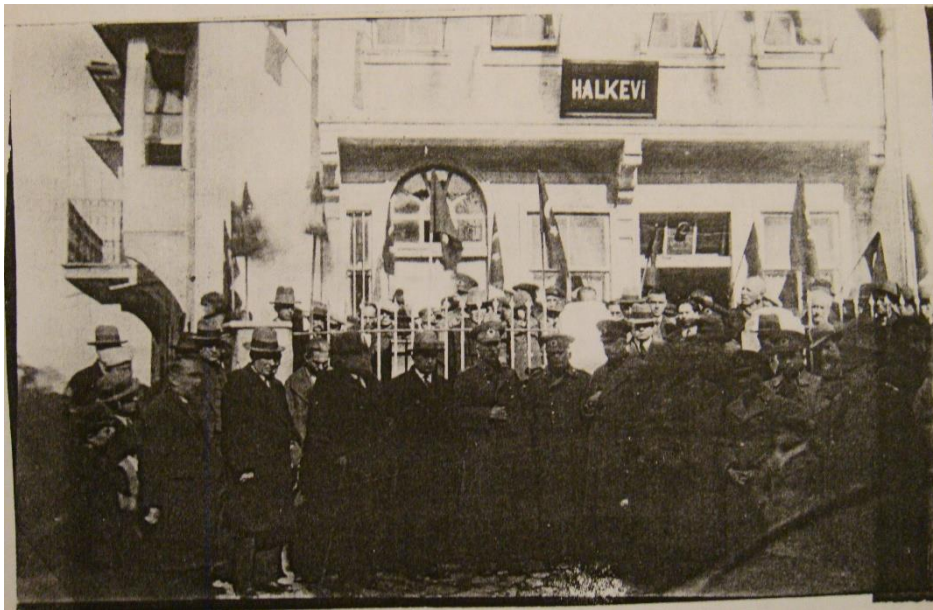
### **Halkevinin Resmi Küşat Raporudur<sup>6</sup>**

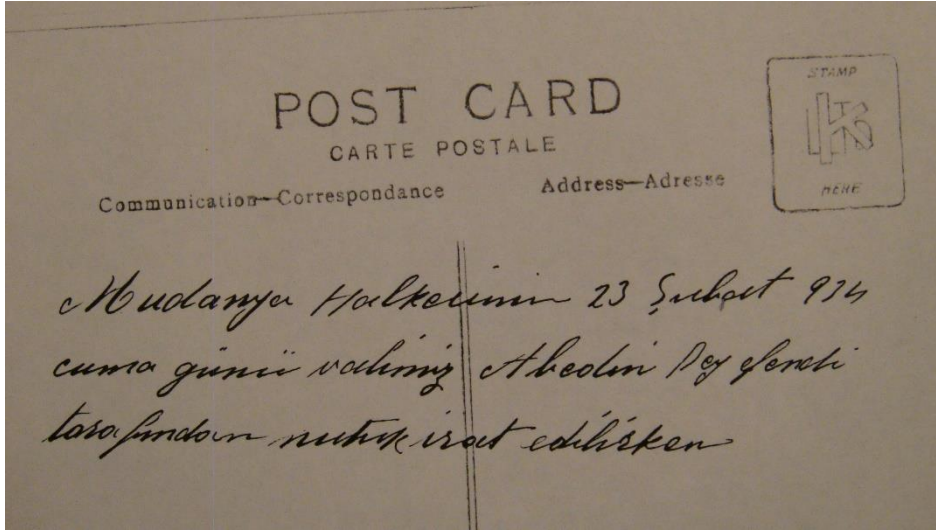
Mudanya Halkevi açılış merasimi raporunda "Halkın kültür kuvvetini arttırmak ve ülkeye ulaşmak yolunda, fırkamızın göstereceği direktif dahilinde çalışmak üzere açılmasına müsaade buyrulan Mudanya Halkevi'nin maddi manevi bilumum

<sup>6</sup> a.g.b., 4, 5.

*ihtiyacı temin ve normal bir vaziyette çalışması esbabı istihzar edilerek yüksek makamınızın emirleri üzerine 23 Şubat 1934'te açılmıştır”* denilerek açılış nedeni ve zamanı ifade edilmektedir. Diğer ayrıntılar ise şunlardır:

1. Açılma merasimine Bursa'dan davet edilen zevata Valimiz Abidin Bey Efendi riyaset etmekte idi.
2. Mudanya'nın münevver kitleleri ile hanımlar ve bir kısım halk mektep talebesinin yüksek sınıfları açılma saatinden evvel halkevi binası önüne gelmişler ve kültür yurdunun açılma merasimini tehalükle bekliyorlardı. Bu intizarın acılarını halkevinin bandosunun çaldığı klasik parçalar ruhları okşayarak tahfife çalışıyordu.
3. Saat 14.00'de Halkevi azaları ve halk ile beraber bandonun iştirakiyle İstiklâl Marşı söylenerek merasime başlandı. Hazirun vecd içinde ihtiramla dinledi.
4. Halkevinde çalışacaklar tarafından Cumhuriyet yeminine başlandı. Yüksekçe bir mevkide Gazi hazretlerinin gençliğe hitabesi kısmı ihtiramla dinlendi. Milletten verdiği cevap kabul edilen vazife Türk Cumhuriyeti'nin korunması ve yükseltilmesi canı gönülden kopan bir huşu ile söylendi.
5. Bunu müteakip valimiz Zeynel Abidin Beyefendi tarafından (Fırkanın memleketi kurtarmak, yükseltmek ve ilerletmek yolunda gösterdiği gayret ve programındaki prensiplerin tahakkuku için milletin el birliği ile çalışması ve bu yolda yürümesi için fırkanın halkevlerini küşat ederek sahayı genişletmesi ve çalışacaklara müsait zeminler hazırlanması bu yolda çalışma ve ülküye varmak için herkesin uhdesine düşen vazifeleri yapması, fırkamızın bu yolda rehberliği ve mesaisi alkışlarla karşılanması icap edeceği ve yolumuz daima ilerlemek olması bilhassa en baştaki prensiplerimizin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık umdelerine daima sadık vatandaşlar yetiştirmek ve bu uğurda kanımızın son damlasına kadar çalışmak icap ettiği) mevzuu etrafında veciz bir nutuk irat buyurmuşlar heyecanla alkışlanmışlardır.
6. Vali beyefendinin nutkundan sonra Mudanya Halkevi reisi Rıfki Bey tarafından sureti melfuf nutuk irat edilmiştir.
7. Halkevi musiki kısmından Fahri Bey tarafından Behçet Kemal Bey'in (açılırken) şiiri güzel bir surette okunmuş ve umum halk gayeye varacağı vadiyle cevap vermişlerdir.
8. Halkevi temsil kısmından İbrahim Bey tarafından sureti melfuf nutuk okunmuştur.
9. Bunu müteakip halkevi kapısındaki kurdele Vali beyefendinin birkaç münasip teşvik edici cümlesinden sonra kesilerek hazirun Halkevi binasını gezmişler yukarı ve aşağı kat salonlarında ve kütüphanede istirahat etmişlerdir.
10. Hazırına çay ve pasta ikram edilirken Halkevi bandosu klasik parçalar çalmıştır.
11. Halk geç vakite kadar Halkevi dâhilinde bilahare dağılmıştır.





### Gece

1. Gece saat 19.30'da müsamere salonunda Vali Beyefendi hanımlar ve bilumum münevveran ve halk toplanarak 23.30'a kadar iyi bir gece geçirmişlerdir.
2. Toplantıya İstiklâl Marşı'nın söylenmesi ve çalışması ile başlanmıştır.
3. Halkevi reisi Rifki Bey tarafından Halkevlerinin talimatnamesindeki umumi mevad izah edildikten sonra:
- 4: Temsil şubesi tarafından İbrahim Bey tarafından Temsil Şubesi'nin mesaisi ve bu yolda ne suretle yürüyecekleri ve temsilin faideleri hakkında icap eden izahat verilmiştir.
5. Musiki şubesi tarafından Fahrettin Bey tarafından musikinin hayatta oynadığı roller ve musikinin bir ihtiyaç olduğu ve musiki şubesinin çalışmasında muvaffak olabilmesi için yapılması icap eden işler hakkında izahat verilmiştir.
6. Kütüphane ve neşriyat şubesi tarafından Şükrü Bey okumanın faideleri ilerleyişindeki rolü, evin kütüphanesi ve okuma odaları ve bunların görecekleri vazifeler etrafında izahatı lâzimesi verdi.
7. Köycülük şubesi tarafından Raif Bey köycülük şubesinin cümleyi vezaifini ve bu vazifeleri ifa etmek üzere yürüyecekleri yolları, köylüye yardım edebilmek için yapacakları işler hakkında uzun uzadıya izahat vermiştir.
8. Halkevi Temsil Şubesi'nden İbrahim Bey tarafından (Ülkü) şiiri veciz bir surette okunmuştur.
9. İstiklâl harbinin azameti ve Türklüğün büyüklüğünü gösteren 3 perdelik (zafere doğru) piyesi evin temsil şubesi azası tarafından güzel bir surette temsil edilmiş çok alkışlanmışlardır.
10. Spor Şubesi tarafından külünçlü sandaliye dansı yapılmış halkta büyük heyecan ve sevinç uyandırmıştır.
11. (Bir azizlik) namındaki komedi temsil şubesi tarafından oynanmış ve halkı kahkahalara gark etmiştir.
12. Radyo taklidi yapılarak (Radyo Mudanya) namıyla eşhasız bir numara konularak halka teşekkür edilmiş ve icap eden bazı sözler söylenilerek müsamereye hazirunun sürekli alkışları ve heyecanları arasında nihayet verilmiştir.
13. Mudanya halkevinin açılışına ait dört tane resim ilişik olarak sunuldu efendim.
- 22 Şubat 1935 Cuma günü kuruluşunun birinci yıldönümü kutlaması yapılmıştır. Önce Ankara Halkevi'nde Başbakan İsmet İnönü'nün okuduğu nutku radyodan halka dinletirildi. Gelenlere çay ve bisküvi ikramı yapılmış, akşam 20'de program başlamıştır. İstiklal Marşı, Cumhuriyet andı katılımcılar tarafından okundu. Halkevi Başkanı Rifki Gürman bir yılda yapılanları, Köycülük şubesi tarafından Hilmi Aktan yapılması planları anlatmıştır. Temsil komitesi Kozanoğlu piyesini sahnelemiştir<sup>7</sup>.
- Mudanya'ya son derece büyük katkıları olan iş insanı, şeker kralı olarak nam salmış Türkiye'de ilk şeker fabrikasını kuranlar arasında yer alan Hayri İpar Halkevi'nin geliştirilmesine de destek vermiştir. Bu bağlamda Halkevine hediye edilmek üzere bir sinema - Devry marka sesli portatif projeksiyon- makinesi getirtmiştir<sup>8</sup>.

<sup>7</sup> BCA, F. K: 490.1.00/ 733.1.2.

<sup>8</sup> BCA, F. K: 490.01/1216.38.1.78.

EMİNİYET MÜHÜRÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ  
CUMHURİYET ARŞİVİ

BİLUMUM ELEKTRİK TAAAHUDAT  
VE TESİSATI

HER TÜRÖLÜ SANAYİ VE ELEKTRİK  
MAKİNALARI

ELEKTRİK MOTOR VE TULUMBALARI

TELEFON MALZEMESİ VE TESİSATI

L. M. ERICSSON STOCKHOLM  
TÜRKİYE UMUM ACENTALİĞİ

LUMA AMPULLERİ

NORGE BUZ DOLAPLARI

RADYO MAKİNELERİ VE LEVAZIMI

## ELEKTRON MÜESSESATI

NEBİL BAYKENT ve ŞERİKİ TÖRK KOMANDİT ŞİRKETİ

Telegraf : ELEKTRON İstanbul  
Telefon : 41460

Code Rudolf Mosse

İSTANBUL, 11. Senteşrin, 36  
Galata, Voyvoda Caddesi No. 58-60-62  
Posta Kutusu 1144

Cumhuriyet Halk Partisi  
Genel Sekreterliğine

No S/M.7507

Ozü.....

A n k a r a

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Halk Evleri için satın alınacak portatif Sesli Sinema projeksiyon makineleri münasebetile, dünyanın en çok tanınmış bir fabrikası olan DeVry Amerikan fabrikası mallarına muhterem Parti heyetine bilfiil tecrübe ile göstermek ve tanıtmak için bir makineyi komple olarak Amerikadan getirteceğimizi size 3. İlkteşrin. 936 tarih ve 7057 numaralı mektubumuzla arzertmiştik.

Sinema projeksiyon makinesi elyevm gümrüğe gelmiş bulunmaktadır.

Parti heyeti huzurunda yapılacak muayeneden sonra bu makineyi şirketimiz müessisi Bay Hayri İpar Mudanya Halk Evine teberrü etmek arzusunda. Bu teberrün kabulüne şimdiden müsaadenizi istirham ederiz.

Recaımızın mazharı kabulünüz olacağı ümidile Partinin heiz olduğu kanunî gümrük muafiyetinden istifade edilmek üzere, gümrüğe ibraz için bir vesika verilmesini diler ve derin saygılarımızı sunarız.

*[Handwritten signature]*

*Nezaret:*

*Sunulara cevap verelim.*

ELEKTRON MÜESSESATI  
Nebil Baykent ve Şerikî Türk Komandit Şirketi

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

76

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere 1942 yılında Bursa'daki Halkevlerinin birçoğunda binalarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Şazmanş şirketi namına asıl sahibi İnegöllü Saffet Bey'den Hayri İpar tarafından satın alınarak Partiye bağışlanmış bina Halkevi binası olarak tahsis edilmiştir. Tadilatının cetvelde ayrıntılı bir biçimde yapılanlar anlatılmış, basit bir kroki de arşiv belgelerinde yer almıştır<sup>9</sup>.

<sup>9</sup> BCA, F. K: 490.1.00/ 1682.848.1.

C.H.P.  
İlçeyönkural Başkanlığı  
M U D A N Y A  
63 / 31

21- 9- 1935

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü  
Cumhuriyet Arşivi

B E N Z E R i

C . H . P . İlyönkural Başkanlığına  
B U R S A

9 - 7- 1 9 3 5 günlemeçli ve (445) sayılı mektubunuza karşılıktır .

Şazmanş şirketi namına Mudanyalı Hayri tarafından partimize armağan edilen binanın sahibi İnegöllü Saffet olup Hayri bedelini Saffete vererek Parti namına tapusunu almıştır .

Bunun için tapu senedinde Şazmanş şirketinin adı geçmemiştir .

İstenilen şekilde tashih edilebilmesi için İnegöllü Saffetin evvela binayı Hayriye ve bilahare da Hayrinin Partiye ferah yapması iycap etmekte ise de bunun için iki kat tapu harcı verilmesi lazımgeldiğinden bu suretle muamelesi yapılmış olduğunu saygılarımla bildiririm .

C.H.P. İlçeyönkural  
Başkkanı

---- aslı gibidir.  
27-9- 1935

*S. A. P. 1935*

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

156

CEMURİYET (KALK PART. I  
Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü  
Cumhuriyet Arşivi

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü  
Cumhuriyet Arşivi

Muhammed Parti ve Halkevi Kuruluşna ait  
Eski ve yeni Tapu senetlerinin sureti

	Eski	Yeni
Vilayeti	Barşa	Barşa
Kasası	Muhammed	Muhammed
Mahellesi	Cami Atik	Cami atik
Sokak	Yeni	Yeni
Sınısı	Zemini Hudavendiğar Vakfından Makataalı Ev.	Ev, Bahçe, Kaym.
Ölçü	377/26 M2	377 M2
Kıymeti	1884 L.	1850 L.
Bedeli	1850 L.	Yoktur.
Şimdiki Değeri	2000 L.	

bu Eskiin kaydı eldeki ana ait  
Durum cedvelindedir.

bu yeniin kaydı elde bulunan  
tapu senedine göreir.

17/10/938

*R. K. K.*

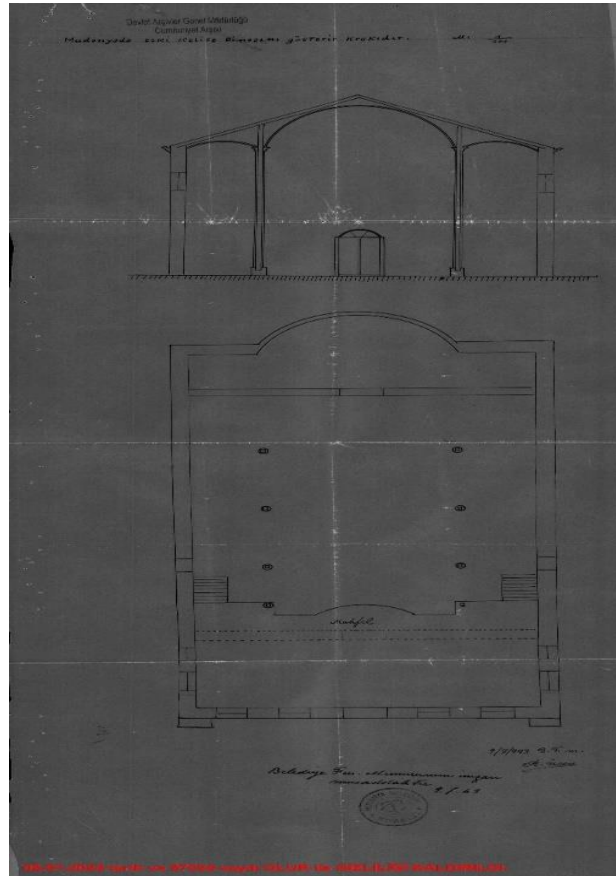
08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

150

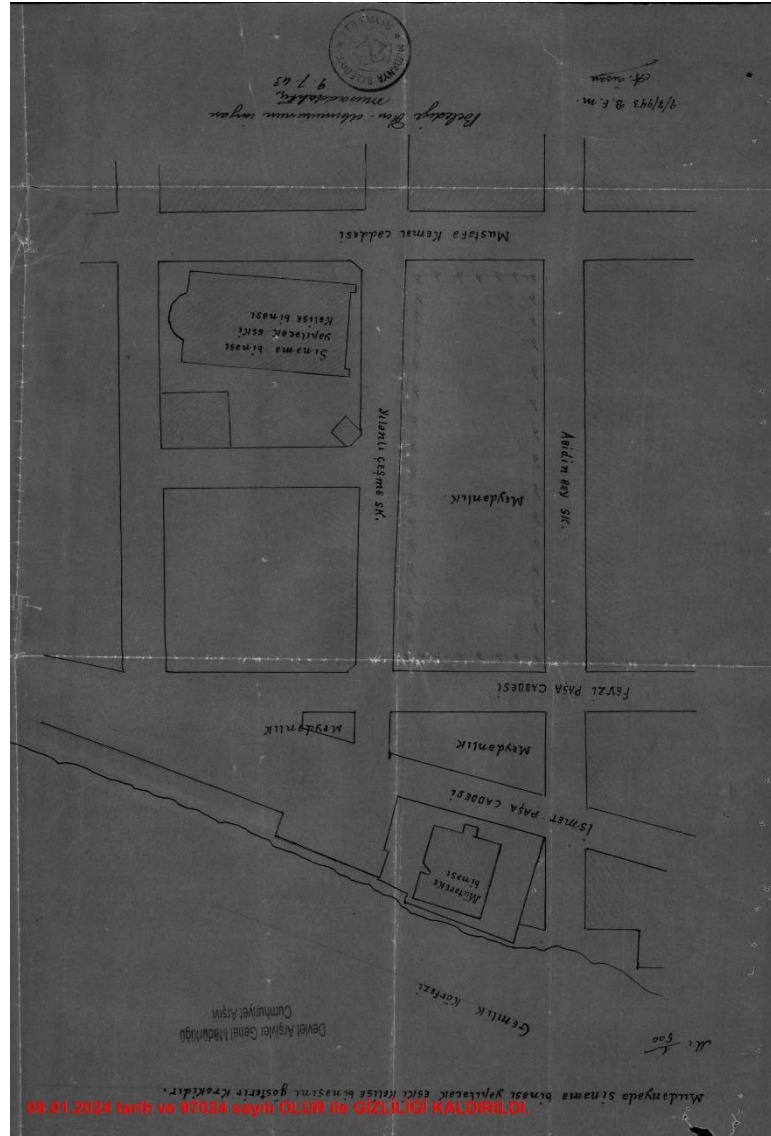
Sıra No	Yapılacak işlerin anladılış yeri	Düşünceler veya Resim	OLÇÜLER				Bütçe tutarları		Düzeltilme yeri
			Uzunluk	Geniřlik	Kalınlık	Hesaplanabilir ölçü	Lira	K.	
1	Kirmit akterması igeiliđi		30	10		370 M3	40	220 00	
2	Yeniden alınacak kirmit bedeli					3000 adet	5	150 00	
3	Yeniden alınacak bagdadı bedeli				1 M3	180		180 00	
4	Tavan sıvası igeiliği		25	10		430 M2	1	430 00	bagdadı ve alet igeleli beraber
5	Sıvalar için kireç bedeli				100 K.		10	130 00	
6	" " kum "				14 M3	5		30 00	
7	" " kum "				40 Kg.	50		20 00	
8	(Merdüven,dağese,kirigler) tamiri için kereste				1,5 M3	200		300 00	
9	(Tavan ve diřekler için) alet bedeli				250 Kg.	20		50 00	
10	Dere ve oluklar için sisko bedeli				150 Kg.	150		302 40	
11	" " " igeilik		100		100 M.	50		50 00	
12	Fermeveler için em,cevele,usun tamirlari				40 M3	25 00		1235 00	
13	çati kirigleri için kereste bedeli				2 M3	150		300 00	
14	İskela için kereste bedeli				2 M3	150		300 00	
15	Marangoz yavayesi				15 gbn	5		75 00	
16	Çan kaleleri Üzerine beton				2 adet	5		10 00	
17	Zemin betonu için silento, çakıl,kum bedeli				42 M3			1690 00	
18	" " " duvarci ve azele yavayesleri				"			120 00	
19	sivi bedeli				30 Kg.	150		45 00	
20	Mahfel yerinde yapılacak 3 adet oda için							1500 00	
21	Sandalya veya sıvalar için							2000 00	
22	Sinema makinesi ve tzyinat için							2000 00	
23	Kapıların tamiri							11312 50	
								193 00	e/o 5
								11477 02	
								523 00	
								12000 00	

2/8/1943 T. m.  
A. Yılmaz  
Beldiye Fen. idaremevleri inşaat  
Mevaddatları 9/7/43  
Yekân

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.



08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.



Mudanya Halkevi'nin yaptığı dikkat çekici çalışmalardan birisi 1947 yılında Mudanya Mütarekesi'nin yıldönümü kutlaması için yapılan programdır. Muharebe meydanından alınan toprak elden ele teslim edilerek Mudanya Halkevi'ne getirilecektir. Atletlerin güzergâhı; Dumlupınar, Sandıklı, Afyon, Eğert, Kütahya, Tavşanlı, Domaniç, Tahtaköprü, İnegöl, Bursa Mudanya'dır. Törene katılacak koşucuların masraflarını karşılamak için Türkiye İş Bankası Ankara Merkez Müdürlüğü tarafından 350 lira tahsis edilmiştir<sup>10</sup>.

<sup>10</sup> BCA, F. K: 490.011/ 3.15.102, s. 1.



Cumhuriyet Halk Partisi  
İİ İdare Kurulu Başkanlığı  
Bursa

21/Temmuz/1947

365

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ  
CUMHURİYET ARŞİVİ

O.H.P. Genel Sekreterliğine  
ANKARA

Karşılık:  
24-6-1947  
8-1457

C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİ	
T. 25. 7. 1947	Ekl
No. 70192	

Dumlupınardan Mudanyaya getirilecek toprak için tesbit edilen noktalar:

- 1.- İlimiz atletlerinin kendi mantakımız içinde koşacakları ana göse Tahtaköprü-İnegöl 13, İnegöl-Bursa 45, Bursa-Mudanya 31 kilometre olmak üzere (89) kilometredir.
- 2.- Mudanyaya kadar göse üzerinde sıra ile İnegöl Halkevi, Kestel Halkodası, Gürsu Halkevi vardır.
- 3.- Tahtaköprüden İnegöl'e kadar İnegöl Halkevi atletleri, İnegölden Mudanyaya kadar, (2)inci maddede de sırası yazılı Ev ve Oda atletleri koşacaktır.

Fakat her ihtimale karşı Bursadan kuvvetli bir atlet kafilesi de tertiplenerek ihtiyat olarak hazır bulundurulacak ve her hangi bir aksaklığa meydan verilmemesi sağlanacaktır. Bunun için gımdiden kesin bir kroki yapmaya imkân yoktur. Esas tören programından ayrıca takdim kılınacaktır.

- 4.- Kafilenin doktoru, Adliye doktoru Cemil Ülkü, idareciler de, Bölge Beden Terbiyesi müdürü Reşat Esmer, Halkevi spor komitesi başkanı Vecihi Aykaç'tır.
- 5.- Bu iş için iki otobüs, bir taksi tutulacaktır.
- 6.- Koşacak atletlere, koşudan sonra kendilerine hediye edilmek şartıyla yeter sayıda atlet fanilesi ve kilet alınması uygun görülmüştür.
- 7.- Nakliye vasıtalarının gidiş geliş ve gösa üzerindeki hizmetleri, (6)ıncı maddede yazılı spor malzemesi, Soförler ve gazeteciler de dahil olmak üzere cem'an (41) kişilik komanya masrafları için (1200) lira tesbit edilmiştir. Senet karşılığında harcanacak olan paradan artan miktar arz edilecek, emirlerinize göre hareket edilecektir.
- 8.- Tam kadrolu bir ecza çantasıyla iki sedye, Erkek lisesinden temin edilecektir.
- 9.- Bu hususlar, Beden Terbiyesi müdürü Bay Reşat Esmer'le birlikte tesbit edilmiştir.
- 10.- Tören teferruatına ait ayrıca bir program tanzim edilecektir.

Not: 70101

30

### Sonuç

Orijinal içerikleriyle verdiğimiz belgelere göre; Mudanya Halkevi, 23 Şubat 1934'te Cumhuriyet Halk Fırkası merkezinden gönderilen standart program uyarınca hazırlanan bir törenle açılmış ve ilk başkanı Rifki Bey olmuştur.

Açılış konuşmalarında daha güçlü ve gelişmiş bir ülkeye-devlete sahip olmak için "milli kültürün" geliştirilmesi gerekliliği vurgusu ile ekonomik açıdan zengin, kültür düzeyi yüksek ülkelerde bile "halk kültür işlerine her gün artan bir kıymet verilmektedir" ifadesi genel anlamda bütün Halkevlerinin özeldi ise Mudanya Halkevi'nin açılış nedeni ve amaçlarını ifade etmektedir. "Medeni milletler arasında yaptığımız bu ölçü bize nasıl çalışacağımızı gösterir. Bunun için fırkamızın Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik ve İnkılâpçılık umdelerini yüreğimizde ve milletin ruhunda kökleştirmek yolunda geriye bakmadan çalışmaya ve bu tipte yurttaşlar yetiştirmeğe mecburuz" sözleriyle ise Mudanyalıların Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerlerini içselleştirmesi, Mudanya'nın çağdaş yurttaşların yaşadığı çağdaş bir yerleşke olabilmesi bağlamında Mudanya Halkevi'ne önemli bir misyonun yüklendiği anlaşılmaktadır.

Kısa bir süre içinde yurt genelinde yaygınlaşacak olan Halkevleri genellikle dokuz şube olarak örgütlenmektedir. Fakat belgeden anladığımız göre Mudanya Halkevi ilk açıldığında tüm şubeleri mevcut değildir. Mudanya Halkevi'ndeki şubeler;

Köycülük, Musiki (Güzel Sanatlar), Temsil, Spor, Kütüphane ve Neşriyat şubeleridir. Halkevinin Resmi Küşat Raporu'nda "Mudanya'nın münevver kitleleri (aydınları) ile hanımlar ve bir kısım halk mektep talebesinin..." açılış töreninde buldukları ifade ise özellikle Mudanyalı kadınların sosyo-kültürel yaşama katılmalarını yansıtmaları açısından son derece dikkati çeken bir veridir. Atatürk'ün modern yaşamın-toplumun temel ögesi olarak gördüğü yurttaşlık bilinci ve kadın haklarını, kadınların yaşama-topluma uyumlarını yansıtan yerel ölçekteki bir bilgilendirme dir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni gençliğe emanet etmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ün bakış açısının, buradaki konuşmalarda da vurgulanması diğer ilgi çekici bir noktadır. "Bu husustaki muvaffakiyetimizi Mudanya gençliğinin medeni kabiliyetinden birliğinden ve feragat-i nefsinden bekleriz" sözleri bunu yansıtmaktadır. Diğer ilgi çekici vurgu köyün-kırsalın aydınlanması ve geliştirilmesi zorunluluğu ile Halkevlerinin toplumun tüm katmanlarının bir araya geldiği bir kaynaşma noktası olarak gösterilmesidir. Mudanya Halkevi de köylerde yaptığı çalışmalarla<sup>11</sup> köyün kalkınmasına yardımcı edecek çalışmalar yapacak ve Mudanyalıların bir araya gelerek kültürel etkinliklerle<sup>12</sup> Mudanya'yı zenginleştirdikleri bir mekân olacaktır.

*Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.*

*Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

*Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

*Peer-review: Externally peer-reviewed.*

*Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.*

*Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.*

## Kaynaklar

### Arşiv

BCA, F. K: 490.011/ 3.15.102.

BCA, F. K: 490.1.00/ 733.1.2.

BCA, F. K: 490.01/1216.38.1.78.

BCA, F. K: 490.1.00/ 1682.848.1.

BCA, F. K: 490.011/ 3.15.102, s. 1.

### Kitaplar

*Bursa Köy Belleteni.* Bursa, 1939.

Ersevînc, Mine. *Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi.* Bursa: Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayını, 2011.

*Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası.* Ankara, 1936.

Soysal İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920–1945).* C: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

<sup>11</sup> Mudanya Halkevi tarafından düzenlenen ilk köy bayramına 3000'i geçmeyen bir topluluk katırken, 1938 yılı baharında Yörükali istasyonu civarında düzenlenen bayramda 10.000'in üzerinde kişi bulunmuştur. Mudanya Halkevi Köycülük Komitesi sağlık işlerinde köylüyü yardım etmiş, her yıl en az 40–50 kişinin tedavisi için gerekli yardımda bulunulmuştur. Köy yolları, helâlâlar, gübrelikler badana ve içme suları üzerinde çalışılmış ve birçok köyde bu çalışmaların verimi görülmüştür. Komite çeşitli vasıtalarla elde ettiği kitap ve gazeteleri köylere göndererek köylünün okuma ihtiyacını karşılamaya, köy okuma odalarının açılmasına çalışmaktadır. Bkz: *Bursa Köy Belleteni*, Bursa, 1939, s. 67–69.

<sup>12</sup> Güzel Sanatlar Şubesi; 1 bando ve 1 caz kurmuş, 1 öğretmen yetiştirmiş, 160 musiki dersi, 9 konser vermiş, 3 defa Bursa'ya, 1 defa Armutlu 'ya, 3 kere köylere, 1 defa da Gemlik ve Tirilye'ye geziler yaparak halka musiki dinletmiş, 1 balo düzenlemiştir. Temsil Şubesi ise; 10.195 yurttaşa 7 gösterit vermiştir. Bkz: *Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası*, Ankara, 1936, s. 96.

## Kıbrıs Sorununun Uluslararası Boyut Kazanması

### The International Dimension of the Cyprus Problem

R. Murat GEÇİKLİ   
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,  
Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

Atatürk University, Faculty of Literature,  
Department of History, Erzurum, Turkey  
[recep.gecikli@atauni.edu.tr](mailto:recep.gecikli@atauni.edu.tr)



Geliş Tarihi/Received 30.05.2024  
Kabul Tarihi/Accepted 26.06.2024  
Yayın Tarihi/Publication Date 30.06.2024

**Atıf:**  
Geçikli, R. Murat. "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Boyut Kazanması". *Tarih ve Tarihçi*, 3, sy.1 (Haziran 2024): 29-40.

**Cite this article:**  
Geçikli, R. Murat. "The International Dimension of the Cyprus Problem". *History and Historian*, 3, issue.1 (June 2024): 29-40.

#### Öz

Kıbrıs sorunu, Soğuk Savaş Dönemi'nde uluslararası ilişkilerde kritik bir mesele olarak öne çıkmıştır.

Yunanistan'ın adayı ilhak etme çabaları ve bu yönde yapılan gösteriler, Türkiye'nin kararlı müdahalesiyle karşılaşmıştır. Üniversite öğrencilerinin aktif gösterileri, Kıbrıs Rum Kesimi'nin birleşme talepleri ve Başpiskoposun Vesayet Konseyi'ne yaptığı bildirimler, adanın geleceği üzerindeki uluslararası baskıları artırmıştır. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Kıbrıs politikaları, bölgesel güç dengelerini etkilemiş ve NATO'nun güney kanadının güvenliğini önemli ölçüde belirlemiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda İngiltere, ABD, Almanya, Afganistan ve Fransa ile yürüttüğü diplomatik temaslar, adanın stratejik önemini ve Türkiye'nin uluslararası arenadaki pozisyonunu pekiştirmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin Kıbrıs politikası, özellikle ABD'ye detaylı bir şekilde aktarılmış ve Yunanistan'ın BM'ye başvurusu konusunda Amerikan Hükümeti'nin yeni bir girişimde bulunabileceği izlenimi verilmiştir. Türkiye'nin duruşu ve hareket planı, Yunan Hükümeti'ne de net bir şekilde iletilmiş ve Ankara'daki Amerikan büyükelçiliğine Türkiye'nin görüşlerini desteklemesi için talimat verilmiştir. Bu diplomatik manevralar, sorunun sadece iki toplum arasında değil, aynı zamanda büyük güçlerin de dâhil olduğu karmaşık bir mesele olduğunu göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kıbrıs Sorunu, Uluslararası İlişkiler, Diplomasi, Türkiye'nin Dış politikası, Yunanistan

#### Abstract

The Cyprus problem emerged as a critical issue in international relations during the Cold War. Greece's efforts to annex the island and the related demonstrations were met with determined intervention from Turkey. Active demonstrations by university students, the unification demands of the Greek Cypriot side, and the Archbishop's declarations to the Trusteeship Council increased the international pressure on the island's future. The policies of the United Kingdom, the United States (USA), and the Soviet Union (USSR) regarding Cyprus influenced regional power balances and significantly determined the security of NATO's southern flank.

Turkey's diplomatic engagements with the United Kingdom, the United States, Germany, Afghanistan and France regarding the Cyprus issue underscored the island's strategic importance and reinforced Turkey's position in the international arena. During this process, Turkey's Cyprus policy was conveyed in detail, particularly to the United States, giving the impression that the American Government might initiate a new move regarding Greece's application to the United Nations. Turkey's stance and action plan were also clearly communicated to the Greek Government, and instructions were given to the American embassy in Ankara to support Turkey's views. These diplomatic maneuvers demonstrated that the issue was not only a matter between the two communities but also a complex issue involving major powers.

**Keywords:** Cyprus Problem, International Relations, Diplomacy, Turkey's Foreign Policy, Greece.



## Giriş

### 1-Kıbrıs Sorununun Tarihsel Kökenleri ve Uluslararası İlişkilerdeki Önemi

Kıbrıs Sorunu, tarihsel süreç içerisinde, Doğu Akdeniz'in stratejik konumundan kaynaklanan siyasi ve ekonomik çıkar çatışmalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Antik çağlardan itibaren, Kıbrıs'ın jeopolitik önemi, adanın sık sık büyük güçlerin nüfuz mücadelelerine sahne olmasına yol açmıştır. Özellikle, adanın Orta Doğu petrol yolları üzerindeki hâkimiyeti, Anadolu ile Orta Doğu arasındaki ticaret yollarına olan yakınlığı ve Süveyş Kanalı'na erişim noktası olarak stratejik bir konumda bulunması, Kıbrıs'ın tarihsel kökenlerini ve uluslararası boyutunu belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır.<sup>1</sup>

Kıbrıs Sorununda çok sayıda aktörün bulunması, sorunun çözümünü zorlaştıran bir diğer önemli etkidir. Adada yaşayan Türk ve Rum topluluklarının yanı sıra, Yunanistan, Türkiye, İngiltere, ABD ve AB gibi dış güçler de sorunun çözümünde etkin roller üstlenmişlerdir. Bu durum, sorununun çok boyutlu bir karakter kazanmasına ve uluslararası diplomasi sahnesinde sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur.<sup>2</sup>

Kıbrıs'ın uluslararası ilişkilerdeki önemi, jeopolitik konumu ve tarihsel süreç içerisindeki rolü ile yakından ilişkilidir. Doğu Akdeniz'de stratejik bir ada olan Kıbrıs hem tarihî ticaret yolları üzerinde hem de enerji kaynaklarına yakınlığı ile dikkat çeker. Soğuk Savaş Dönemi'nde ve sonrasında, Doğu ile Batı arasındaki güç dengelerinde kritik bir faktör olmuştur. Ayrıca, adanın hem Türkiye hem de Yunanistan için kültürel ve millî kimlik açısından taşıdığı anlam, sorunu sadece bir toprak anlaşmazlığı olmaktan çıkarıp, uluslararası alanda daha geniş yankılar bulan bir konu hâline getirmiştir.<sup>3</sup>

Kıbrıs'ın uluslararası güvenlik ve savunma politikalarındaki rolü, NATO ve Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşların stratejik ortaklıklarında belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Kıbrıs Sorunu, adanın jeopolitik konumunun getirdiği önem nedeniyle bölgesel bir anlaşmazlık olmanın çok ötesinde, küresel güvenlik ve diplomasi alanında önem kazanmıştır. NATO ve AB arasındaki stratejik iş birliği, özellikle kriz yönetimi ve savunma yeteneklerinin geliştirilmesi konularında hayati öneme sahiptir. Ancak, Kıbrıs'ın AB üyesi olması ve Türkiye'nin NATO'daki konumu, bu iki kurum arasındaki iş birliğini karmaşıklaştıran faktörler arasındadır.<sup>4</sup> Bu nedenle sadece adanın geleceğini değil, aynı zamanda NATO-AB stratejik ortaklığının işlevselliğini de doğrudan etkilemektedir.<sup>5</sup>

### 2- Kıbrıs'ın Yunanistan'a İlhakı İçin Yapılan Gösteriler

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki için üniversite öğrencilerinin gösterileri, 1951 yılında Kıbrıs ve Yunanistan'da meydana gelen önemli olaylardan biridir. Bu dönemde, Kıbrıs Rum toplumu içerisinde, adanın Yunanistan ile birleşmesi yönünde güçlü bir milliyetçi hareket bulunmaktaydı. "Enosis" olarak adlandırılan bu birleşme talebi, özellikle üniversite öğrencileri arasında popülerdi ve çeşitli göstere ve protestolara yol açtı.

#### a) Üniversite Öğrencilerinin Gösterileri

1951'de, Kıbrıs'taki Yunan okullarında ve üniversitelerinde öğrenim gören öğrenciler, Enosis taleplerini dile getirmek için bir dizi gösteri düzenlediler. Bu gösteriler, Kıbrıs Rum liderliğinin ve Yunanistan Hükümeti'nin de desteğini alarak zamanla daha da büyüdü. Gösteriler, Kıbrıs sorununun uluslararası boyutunu etkileyen faktörlerden birine dönüştü ve adanın geleceği üzerine yapılan tartışmalarda önemli bir yer tuttu.

23 Kasım 1951'de Türkiye Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazıda, 22 Kasım'da üniversite öğrencilerinin üniversite bahçesinde toplanarak, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki lehine yürüyüşlerde bulunduğu, bir çelenk koymak amacıyla meçhul asker anıtına gidilmek istendiği; ancak polislin gösteriyi düzenleyenleri dağıttığı ve bu eylemi sonlandırdığı belirtilmekteydi. Ayrıca her iki tarafta da yaralılar olmakla birlikte, İngiltere büyükelçiliğinin polis kuvvetleri tarafından koruma altına alındığı da ifade edilmekteydi. Diğer taraftan zabita raporuna göre, göstericilerin arasında komünist ideolojiyi benimseyenlerin de olduğu verilen bilgiler arasındaydı.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Orhan Turan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879-2009)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2013), 2-9; Müge Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, Özel sy., (2010), 1487-1488

<sup>2</sup> Giray S. Derman ve Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi Ve ABD-SSCB İle İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, sy. 33, (Güz-2016), 472-473.

<sup>3</sup> Abdullah Taşkesen, "Jeopolitik ve Stratejik Bağlamda Kıbrıs'ın Türk Toplumundaki Yeri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1, sy. 2, (2015), 99-100.

<sup>4</sup> Burak Tangör, "NATO-AB Stratejik Ortaklığı Bağlamında Kıbrıs Sorunu", *Ortadoğu Analiz*, 5, sy. 51, (Mart-2015), 87.

<sup>5</sup> Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu", *Akademik Bakış*, 1, sy. 1, (Kış-2007), 60.

<sup>6</sup> T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 534/37479-149355-12.

### 3- Kıbrıs Rum Toplumunun Birleşme Talepleri

Kıbrıs Rum Kesimi'nin birleşme talepleri, adanın Yunanistan ile siyasi ve idari birliğini ifade eden "Enosis" çabasının bir yansımasıdır. Bu çaba, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Yunan milliyetçiliğinin en önemli hedeflerinden biri olan ve Yunanistan'ın coğrafi sınırlarını genişletmeyi amaçlayan Megali İdea'nın bir uzantısı olarak değerlendirilir.<sup>7</sup> "Megali İdea", Yunanistan'ın tarihî ve kültürel olarak iddia ettiği toprakları, özellikle Osmanlı Devletinin kontrolündeki bölgeleri kapsayacak şekilde genişletme amacını taşımaktadır.<sup>8</sup> Kıbrıs Rum Kesimi'nin Enosis talepleri, bu genişleme politikasının bir parçası olarak, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşme arzusunu ve bu sürecin Kıbrıs sorununun temel dinamiklerinden biri olduğunu göstermektedir.<sup>9</sup> Bu talepler, adanın stratejik konumu ve karmaşık etnik yapısı nedeniyle uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutmuş ve sorunun çözümüne yönelik uluslararası müzakerelerde sürekli gündeme gelmiştir.<sup>10</sup>

1950'de Kıbrıs'ta yapılan Enosis referandumu, adanın Yunanistan ile birleşme arzusunu açıkça ortaya koymuştur.<sup>11</sup> Bu dönemde, Kıbrıs Rum liderliği, Enosis hedefine ulaşmak için yeni stratejiler geliştirmeye başlamıştır. 1 Nisan 1955'ten itibaren Kıbrıs'ta tedhiş ve terör örgütü EOKA tarafından başlatılan silahlı mücadele, Enosis taleplerinin şiddet eylemlerine dönüşmesinin bir göstergesi olmuştur. Bu süreç, sorunun uluslararası boyutunu daha da karmaşık hale getirmiş ve adanın geleceği üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.<sup>12</sup> Kıbrıs'ta yaşanan bu gelişmeler hem adanın iç dinamiklerini hem de uluslararası ilişkileri etkileyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. Enosis talepleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan şiddet eylemleri, Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik uluslararası müzakerelerde sürekli gündeme gelen konular arasında yer almıştır.<sup>13</sup>

#### a) Başpiskoposun Vesayet Konseyi'ne Bildirisi

1951'de Kıbrıs Rum Toplumunun lideri Başpiskopos Makarios, Birleşmiş Milletler (BM) Vesayet Konseyi'ne bir telgraf çekti. Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği tarafından 29 Kasım 1951'de Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta; Makarios'un Kıbrıs Rum toplumunun bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı konusundaki kararlılığını uluslararası alana taşımaya çalıştığı belirtilmekteydi. Ayrıca Kıbrıs Rum Kesimi'nin Yunanistan ile birleşme isteğini, yani Enosis'i, dünya sahnesine taşımaya çalışırken, sorunun çözümüne yönelik uluslararası müzakerelerde bunun merkezi bir konu haline geleceği de ifade edilmekteydi. Makarios'un telgrafı, Kıbrıs Rum Kesimi'nin Yunanistan ile birleşme talebini uluslararası alanda dile getirmesi nedeniyle daha sonraki süreçte Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik uluslararası müzakerelerde önemli bir yer tutacaktı.<sup>14</sup>

Yazıda, Yunan Birleşmesi Partisi Milletvekili M. Rodopoulos'un da konu ile ilgili olarak Yunan Meclisine bir önerge verdiği ve Hükümet'in Kıbrıs sorunu üzerinde yeterince durmadığı belirtiliyordu. Diğer taraftan Kıbrıs basınında; adanın Yunanlar ile meskûn olduğu, bu yüzden de Yunanistan'a terki için Türkiye açısından bir tehlike oluşturmayacağı da vurgulanmaktaydı.<sup>15</sup>

### 4- Büyük Güçlerin Kıbrıs Politikaları

Kıbrıs konusuyla ilgili Demokrat Parti (DP) Dönemi'nde İngiltere, ABD ve SSCB'nin Kıbrıs'a yönelik farklı diplomatik stratejileri oldu. Bu ülkelerin tutumları, adanın geleceğini şekillendirmede kritik bir rol oynadı.

#### a) İngiltere'nin Tutumu ve Diplomatik Görüşmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere, Kıbrıs sorununun şekillenmesinde hızlandırıcı bir rol oynadı.<sup>16</sup> 15 Ekim 1951'den 12 Aralık 1951'e kadar olan süreçte; İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlikleri dikkatli bir şekilde takip etti. Kapalı kapılar ardında diplomatik müzakereler yürütüldü ve İngiltere, bölgedeki istikrarı korumayı amaçladı, ancak

<sup>7</sup> Christopher Hitchens, *Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*, (Londra: Verso Yayınları, 1997), , 32-34.

<sup>8</sup> Fatih Petek, "Türk-Yunan İlişkilerinde Kördüğüm: Kıbrıs Sorunu"; <https://stratejikortak.com/2020/12/turk-yunan-iliskilerinde-kordugum-kibris-sorunu.html>; Erişim Tarihi: 14 Mart 2024.

<sup>9</sup> Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz yönetiminde Kıbrıs II, 1878-1952: Enosis çemberinde Türkler*, (İstanbul: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1996), 446.

<sup>10</sup> Yıldız Çeliktaş, "Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu"; <https://politikaakademisi.org/2013/06/24/turkiye-yunanistan-iliskilerinde-kibris-sorunu/E.T:> 14 Mart 2024.

<sup>11</sup> Yaşar Baytal, "1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi Ve Türkiye", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9, sy.28, (Eylül-2021), 305.

<sup>12</sup> Münevver Kata, *Kıbrıs'ta Nacak-Cumhuriyet çatışması: 1960-1962*, (Hiperlink Yayınları, 2016), 6.

<sup>13</sup> Yaşar Çoşkun, "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1945-1960)", *Türk Dış Politikası Soğuk Savaşın Başından Yumuşamaya (1945-1960)*, Editör Y. Kaya, E. Müezzinoğlu, 388, Konya: Neu Yayınları, 2022.

<sup>14</sup> BCA, 534/37479-149355-10.

<sup>15</sup> BCA, 534/37479-149355-10.

<sup>16</sup> Ergenekon Savrun, *Kıbrıs Politikaları: 1960 Ve 1974 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin Karşılaştırmalı Kıbrıs Politikaları*, (İstanbul: Net Kitaplık Yayıncılık, 2021), 63.

doğrudan her iki taraf ile çatışmaya girmekten kaçındı. Ancak sorun devam ettikçe İngiltere'nin tutumu zaman içinde evirilecekti. Nitekim Bern Elçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu<sup>17</sup> Bern'den Dışişleri Bakanlığına 15 Ekim 1951'de gönderdiği yazıda, bu konunun iki ülke arasında dostane bir şekilde çözülmesi gerektiği şöyle vurgulanıyordu: *“İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Sir Clifford Norton, yaş haddini doldurup memleketine dönmek üzere İsviçre'den geçerken beni ziyaret etti. Harp devresinde Bern Elçiliği'nde bulunduğu yıllarda aramızda samimi bir dostluk münasebeti oluşmuştu. Bu vesileyle, kendisine Yunanistan'ın durumu hakkında bazı sorular sordum ve bu bağlamda Kıbrıs meselesine de değindik. İngiliz diplomatı, “Evet, böyle bir mesele var ve benimle Tuman hükümet erkânı arasında gündeme gelmiştir” dedi. Ben de kendisine bu konunun her iki devlet (yani İngiltere ile Yunanistan) arasında dostane bir şekilde çözülmesi gerektiğini ifade ettim. Son günlerde Avrupa basınında yeniden gündeme gelen ve bizi yakından ilgilendiren bu mesele, en yetkili bir kişinin dikkatini çektiğinden hızla dile getirmeyi uygun buldum”.*<sup>18</sup>

Yine Londra Büyükelçisi M. Cevat Açıkalın<sup>19</sup> tarafından 12 Aralık 1951'de Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporda; İngiliz Dışişleri Bakanı ile görüşmesi sırasında konuyu Kıbrıs sorununa getirdiğini ifade etmekteydi. Yunanistan'da sorunla ilgili politik atmosferin ve demagojinin yükseldiğini ve bu durumun İngiltere için zaten var olan İran ve Mısır sorunlarına ek olarak yeni bir sorun oluşturma potansiyeli taşıdığını şöyle dile getirmektedir: *“...İngiliz Dışişleri Bakanı İngiltere'ye geri dönmeden önce Dışişleri Müsteşarı ile konuşurken, Paris'te sizinle önceden belirlenen prensipler çerçevesinde yönetici bir şekilde konuşmuşum. Dışişleri Bakanı, bu konuşmadan haberdar olduğunu söyleyerek, Roma'da Yunan Delegatesinin Kıbrıs meselesini açmaya çalıştığını, ancak kendisinin bu konuda konuşacak hiçbir şey olmadığını ve konuşmadığını, aslında ne onunla ne de başka kimseyle bu konuda konuşma niyetinde olmadığını net bir şekilde ifade etti. Karşı tarafa, İngiliz Hükümeti'nin tutumunun bilindiğini ve belki de makul bazı Yunan yetkililerinin davranışlarına rağmen, Kıbrıs konusunda Yunanistan'da demagoji rüzgarının şiddetle estiğini ve hükümetin bir şekilde sürüklenmiş veya sürüklenmek zorunda kaldığı izlenimi edindiğimi, bu durumun aslında İngiltere'nin zaten İran ve Mısır gibi iki önemli sorunla uğraşırken bir üçüncü sorun yaratma potansiyeli taşıdığını, sizin de bu işi bu açıdan değerlendirerek Yunan Hükümeti'ne dostane tavsiyelerde bulunduğunuzu söyledim. Muhatap tamamen sizin görüşünüze katıldığını, durumun açık olduğunu ve bu konuda İngiltere'nin kimseyle hiçbir şey görüşme niyetinde olmadığını belirtti”.*<sup>20</sup> Bu rapor, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda nasıl stratejik hareket ettiğini ve dostane tavsiyelerde bulunarak politik manevralar yaptığını örneklemesi açısından önemlidir.

### b) ABD'nin Kıbrıs İle İlgili Statüko Yanlısı Yaklaşımı

ABD'nin 1951'de Türkiye ile ilişkileri, Soğuk Savaş'ın stratejik gereklilikleri çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD'nin Kıbrıs konusunda statüko yanlısı bir yaklaşım benimsemesi Kıbrıs anlaşmazlığına doğrudan müdahaleden kaçındığının bir işaretiydi. 16-20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda ABD'nin destekleyici tutumu belirginleşmiştir.<sup>21</sup> Bu dönemde, ABD'nin Türkiye üzerinden SSCB'yi çevreleme ve bölgesel etkisini artırma politikaları, Kıbrıs'taki statükonun korunmasına yönelik bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. ABD'nin bu stratejik tutumu, Kıbrıs'ta İngiliz egemenliğinin devamını ve adanın Batı bloğunun bir parçası olarak kalmasını desteklemiştir.<sup>22</sup>

Bu sırada ABD'de bulunan dönemin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin,<sup>23</sup> Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ve Kıbrıs konusunda ABD'li yetkililerle görüşerek DP Hükümeti'nin bu konudaki talebini ilettili. 31 Aralık 1951'de Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda; raporların ikinci sayfasının (b) bendinde Venizelos'un Yunan Parlamentosu'nda yaptığı açıklamalara atıfta bulunulduğunu; ancak rapor metninde bu açıklamalara hiç değinilmediği için ne anlama geldiğini kavramanın mümkün olmadığı ifade edilmekteydi. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan, Kıbrıs ile ilgili iddia edilen *“Amerikan Planı”* hakkında bilgi talep ettiğini ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın daha önce kendisine bildirdiği üzere, ABD'nin adadaki

<sup>17</sup> Büyükelçilik görev süresi 29 Mayıs 1951-13 Temmuz 1954 idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz; [https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T:15 Mart 2024](https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T:15%20Mart%202024).

<sup>18</sup> BCA, 534/37479-149355-17.

<sup>19</sup> Büyükelçilik görev süresi 11 Ağustos 1945-3 Ocak 1952 idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz; [https://london-emb.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T:15 Mart 2024](https://london-emb.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T:15%20Mart%202024).

<sup>20</sup> BCA, 534/37479-149355-6.

<sup>21</sup> Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: “Soğuk Savaş’tan “Yeni Dünya Düzeni”ne*, (İstanbul: Belge Yayınları, 1998), 78; Recep Murat Geçikli, *Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, (İstanbul: İleri Yayınları, 2016), 89-100.

<sup>22</sup> Mustafa Tarakçı, *Kıbrıs Barış Harekâtı*, (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2016), 105.

<sup>23</sup> Büyükelçilik görev süresi: 11 Ağustos 1948-15 Haziran 1955 idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz; [https://vasington-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T:15 Mart 2024](https://vasington-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T:15%20Mart%202024).

mevcut durumun ya da statükonun korunmasını tercih ettiğini ve bu duruşlarını değiştirmediklerini de belirtmekteydi.<sup>24</sup>

### c) SSCB'nin Dinî Etki Alanı Olarak Kıbrıs

1950'li yıllarda Kıbrıs, Soğuk Savaş'ın ideolojik ve jeopolitik çekişmelerinin merkezinde yer almaktaydı. Kıbrıs'ın jeopolitik ve ideolojik bir merkez hâline gelmesi, adanın sorunlarının Türk-Rum meselesinin ötesinde değerlendirilmesine yol açmıştır.<sup>25</sup> Bu durum, Kıbrıs'ı yüksek politikanın bir parçasına dönüştürerek iç meseleleri ve yaşanan çatışmaları basit hukuki olaylar olarak görmeyi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ABD, Kıbrıs ile ilgili iki amacı gerçekleştirmeyi planlıyordu. Bunlar: Batılı devletlerin kendi aralarındaki güç dengesini korunması ve SSCB'nin ve komünist ideolojinin Doğu Akdeniz'de yayılımını engelleme veya sınırlandırma.<sup>26</sup>

Bu dönemde SSCB, Kıbrıs'ta etkisini artırmak ve Akdeniz'de stratejik bir konum elde etmek amacıyla dinî ve kültürel etki araçlarını kullanmaya çalıştı. SSCB'nin Kıbrıs'taki Ortodoks Kilisesi üzerindeki etkisi, adanın Yunanistan ile birleşme (Enosis) taleplerini destekleyen Kıbrıslı Rum milliyetçileri arasında bölünmelere neden oldu.<sup>27</sup> Ayrıca Moskova Patrikliği ellerinde tutan Rusların Makarios'u da etkileri altına aldığı bir gerçektir.<sup>28</sup> Diğer taraftan SSCB, Kıbrıs Türk toplumuna karşı da bir etki alanı oluşturmayı hedefledi; ancak bu girişimler Kıbrıs Türk liderliğinin Batı bloğu ile olan yakın ilişkileri nedeniyle sınırlı kaldı.<sup>29</sup> Bu değerlendirmeyi Varşova Büyükelçisi Abdullah Akşin'in<sup>30</sup> 6 Mart 1956'da Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapordan çıkarmak mümkündür.

Abdullah Akşin gönderdiği raporda; SSCB'nin dinî inançları bir siyasi araç olarak kullanma stratejileri ele alınmaktadır. Sovyet rejimi, kendi sınırları içerisinde dinî inançları bastırırken, dış politikada dinî tolerans ve hoşgörü imajı çizmektedir. Raporda Sovyetlerin dinî toleransı, özellikle Ortodoks Hıristiyanlık ve İslam olmak üzere, dış ülkelerdeki dinî cemaatler içerisine sızarak kullandığı da belirtilmektedir. Bu strateji, Moskova'nın Ortodoks patrikliği üzerindeki etkisi ve Kıbrıs'taki Arşevak Makarios gibi dinî liderler üzerindeki olası nüfuz ile örneklendirilmektedir. Akşin, Sovyet politikalarının Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri zedeleyerek Balkan Birliğinin istikrarını bozma potansiyeline sahip olduğunu da ifade etmekteydi. Ayrıca, Ortodoks cemaatinin, Rusya'nın tarihî hamiliğine olan bağlılığını sürdürdüğünü de vurgulamaktaydı. Akşin Sovyetlerin, Müslüman topluluklar arasında etki kurma çabasını, Hicaz demiryolu projesinin yeniden inşası ve "Müslüman Kardeşler" teşkilatına yapılan müdahalelerle örneklendirmektedir.<sup>31</sup>

Rapor, aslında Rusların 1950'lerde Kıbrıs'ta Ortodoks ve Müslüman topluluklar arasında dini hoşgörü maskesi altında yürüttüğü faaliyetleri ve bunların Türkiye'nin çıkarlarına yönelik tehditlerini ele almaktadır. Diğer taraftan Rusya'nın bunu Moskova Patrikhanesi, Kıbrıs Rum Ortodoks Patriği Makarios ve Antakya Rum Ortodoks Patrikliği gibi dinî kurumlar üzerinden gerçekleştirmeyi amaçladığı da anlaşılmaktadır. Amaç, Türk-Yunan ilişkilerini bozmak ve Balkan Birliğini zayıflatmaktır. Rusya, bu amaçla Patrikhaneyi ve Yunanistan'ı siyasi bir araç olarak kullanacaktır. Ayrıca raporda belirtilen diğer bir nokta ise Türkiye'de yaşanan bazı irticai olayların arka planında da Rusların olduğu gerçeğidir.<sup>32</sup>

SSCB'nin Katolik Kilisesi ile olan ilişkisi, ideolojik bir mücadeleden stratejik bir iş birliğine evrilmiştir. Başlangıçta, Katolikleri Roma'dan ayırma ve millî kiliseler oluşturma çabaları, Macaristan'daki Kardinal József Mindszenty'nin mahkûm edilmesi ve Polonya'daki Kardinal Andrey Yanuaryevič Vişinski'nin görevden alınması gibi olaylarla kendini göstermiştir. Ancak, bu tür yıldırma taktiklerinin etkisiz olduğu anlaşıldığında, SSCB yumuşama politikasına yönelmiştir. Polonya'da Katolik Kilisesi'ne tanınan imtiyazlar, bu yeni politikanın bir parçası olarak görülmektedir. Papazlara bağımsız ikametgâhlar ve yüksek maaşlar verilmesi, din eğitimi veren okulların ve üniversitelerin gençlerle dolup taşması, SSCB'nin dinî kurumlarla ilişkilerindeki değişimi işaret etmektedir. Vatikan'ın, SSCB'nin yumuşama politikasına karşı direnç göstermeyip hoşgörü davrandığı tahmin edilmektedir. Bu durum, Vatikan'ın pragmatik bir yaklaşım benimsediğini ve mevcut siyasi gerçekliklerle

<sup>24</sup> BCA, 534/37479-149355-8.

<sup>25</sup> Orhan Turan, *Kıbrıs'ta Temsilciler Meclisi'nden Cumhuriyet Meclisi'ne Kıbrıs'ta Türk Yönetimleri ve Parlamenter Sistemin Kuruluşu (1960-1983)*, (Erzurum: Fenomen, 2020), 19-21.

<sup>26</sup> John C. Campbell, "The Soviet Union and the United States in the Middle East", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 401, (May-1972), 128-130.

<sup>27</sup> Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, (İstanbul Alfa Yayınları, 2007), 91; [https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi\\_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T: 15 Mart 2024](https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T: 15 Mart 2024).

<sup>28</sup> Cihat Göktepe, "Kıbrıs Meselesi'nde Kriz Süreci Ve Türkiye (1964-1974)", (Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2012),1400.

<sup>29</sup> Burçin Canar, "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)", *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 8, (Kasım-2018), 225.

<sup>30</sup> Büyükelçilik görev süresi: 27 Kasım 1952-6 Temmuz 1957 idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz; <https://varsova-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T: 15 Mart 2024>.

<sup>31</sup> BCA, 566/299-2428-25, 1.

<sup>32</sup> BCA, 566/299-2428-25, 1.

uyum sağlamaya çalıştığını göstermektedir.<sup>33</sup>

Raporda yer alan bir diğer önemli konu ise Sovyet radyolarının yabancı dil yayınlarında, dinî mensupların serbestçe ibadet ettiği yönündeki iddiaları idi. Bu da propaganda ve algı yönetiminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Papazların bazı durumlarda Sovyet Hükümeti'nin ajanları hâline geldiği de bir gerçek olarak göze çarpmaktadır. Varşova Büyükelçisi Abdullah Akşin "Slowo Powszechno" gazetesinde yayınlanan ve Fransızcaya çevrilen bir makalede "demir perde" arkasında Hristiyanlığın itibar kazandığı iddiasına da dikkat çekmektedir. Bu, Batı dünyasında Hristiyanlığın gevşediği bir dönemde, SSCB'nin dinî faktörleri kendi lehine kullanma çabasını yansıtmaktadır. Ayrıca raporda Sovyetlerin Katolik Kilisesi'ni kontrol altına alma ve millî kiliseler kurma çabaları ve bunların nasıl başarısızlığa uğradığı ve Sovyetlerin yeni bir stratejiye yöneldiği de izah edilmektedir. Buna göre; SSCB, Katolik Kilisesi'ne karşı daha yumuşak bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika çerçevesinde, Polonya'da Katolik Kilisesi'ne imtiyazlar verilmiş ve papazlara yüksek maaşlar ve ayrıcalıklar tanınmıştır.<sup>34</sup>

## 5- Türkiye'nin Kıbrıs Diplomasisi

### a) Almanya ve Afganistan ile Görüşmeler

Nisan 1954'te Türkiye'nin Bonn Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü<sup>35</sup> ve Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Dairesi Başkanı Dr. Herbert Blankenhorn<sup>36</sup> arasında Kıbrıs sorunu hakkında bir görüşme yapıldı. Bu görüşme, Kıbrıs'ın geleceği ve adanın statüsü konusunda Türkiye'nin pozisyonunu Almanya'ya aktarmak için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde, Türkiye Kıbrıs'ta çoğunluğu oluşturan Rum nüfusa karşı, adadaki Türk azınlığın haklarını koruma amacı güdüyordu. Almanya ile yapılan bu görüşme, Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerini güçlendirmek ve Kıbrıs konusunda uluslararası destek arayışını yansıtmaya açısından önemlidir.<sup>37</sup>

Bu tarihî görüşmelerin detaylarına dair Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü'nün Türkiye'ye 20 Eylül 1954'te gönderdiği resmî yazıdaki kendi ifadeleri, dönemin hassasiyetini ve diplomatik özeni yansıtır niteliktedir. Ürgüplü, Dr. Blankenhorn ile yaptığı üç görüşmenin özeti olarak şunları kaydetmiştir: "Almanya'nın o dönemdeki yoğun gündemi nedeniyle Kıbrıs meselesine gereken ilgiyi gösteremediğini biliyorum. Yakın zamanda bu konuda bir muhtıra sunmayı planlıyorum. Bugün, meseleyi genel hatlarıyla özetlemek ve bu olayın ne kadar zamansız olduğunu ve düşman cephesine nasıl yarayabileceğini vurgulamak istiyorum". Ürgüplü, Başbakanın medyada yer alan itidal ve sükûnet tavsiye eden açıklamalarını da görüşmelerine dâhil ettiğini belirtmiştir. Dr. Blankenhorn ise, "Sürekli seyahatler, konferanslar ve Almanya'nın varlığını ilgilendiren olaylar arasında bu konuya odaklanamadık. Ancak, dünyanın en karışık dönemlerinden birinde ve birlik olmanın her zamankinden daha önemli olduğu bir zamanda, dostlukları ayıracak ve uzaklaştıracak girişimleri kesinlikle doğru bulmuyoruz. Bunları çok tehlikeli ve zararlı olarak görüyoruz ve tamamen zamansız buluyoruz. Türkiye'nin itidal ve sükûnet tavsiye eden siyasi tutumunu da onaylıyoruz" demiştir. Dr. Herbert Blankenhorn'un ifadeleri, Almanya'nın o sıradaki yoğun iç ve dış politika gündemi nedeniyle Kıbrıs sorununa yeterince odaklanmadığını göstermektedir. Ancak, dünyanın karışık bir dönemden geçtiğini ve birlik ve beraberliğin önemini vurgulayarak, dostlukları bozacak ve ayrıştıracak herhangi bir girişimin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Bu tür girişimleri tehlikeli ve zararlı olarak nitelendirmiş ve Türkiye'nin bu konudaki itidal ve sükûnet tavsiye eden siyasi tutumunu onayladığını belirtmiştir. Blankenhorn, bu ifadelerle uluslararası ilişkilerde istikrar ve birlikteliğin korunmasının önemini ve kriz zamanlarında sabırlı ve ölçülü politikaların takdir edildiğini vurgulamıştır.<sup>38</sup>

1956 yılında, Kıbrıs sorunu kapsamında sadece Almanya ile değil, aynı zamanda Afganistan ile de önemli görüşmeler yapıldı. Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Zekai Okan<sup>39</sup>, Hariciye Vekili Muhammed Naim Han ile yaptığı bir görüşmenin

<sup>33</sup> BCA, 566/299-2428-25, 2.

<sup>34</sup> BCA, 566/299-2428-25, 2.

<sup>35</sup> Büyükelçilik görev süresi: 29 Ekim 1952-26 Eylül 1955 idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz; <https://berlin-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/> E.T: 14 Mart 2024.

<sup>36</sup> 15 Aralık 1904, o zamanlar Alman İmparatorluğu'na bağlı Alsace-Lorraine bölgesindeki Mülhausen'da-günümüzde Fransa-Mulhouse'da- doğdu. 1929'dan itibaren Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. 1943'te Bern'deki Alman elçiliğinde Ekonomi Bölümü'nde görevlendirildi. Dışişleri Bakanlığı'nda Bölüm Başkanlığı ve Mart 1951'den itibaren de Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Dairesi Başkanı olarak görev aldı. 1952'de Almanya Sözleşmeye Dayalı İlişkiler Yönetim Komitesi üyesi oldu. 10 Ağustos 1991'de Badenweiler'de öldü. (Gerhard Keller, *Die Schuld der Deutschen*, (Deutschland: Books On Demand, 2015), p.88; *Foreign Relations Of The United States, (1952-1954), Germany And Austria*, VII, Part 2; [https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v07p2/persons#p\\_BHAH1](https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v07p2/persons#p_BHAH1)/E.T: 16 Mart 2024.

<sup>37</sup> Ufuk Erdem, "Başbakan Adnan Menderes'in Almanya Federal Cumhuriyeti'ndeki Siyasi ve İktisadi Temasları (2-9 Ekim 1954)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 39, sy. 108, (Aralık-2023), 489.

<sup>38</sup> BCA, 501/32056-126058-25-1.

<sup>39</sup> Büyükelçilik görev süresi: 27 Şubat 1956-19 Şubat 1959 idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz; <https://kabil->



ayrıntılarını 7 Ekim 1956'da Türkiye'ye gönderdiği bir yazıda olduğu gibi aktarıyordu. Bu görüşmede Kıbrıs konusunda Afganistan'ın izleyeceği politikayı sorguluyordu. İki ülke arasındaki derin dostluğu vurgulayarak, Türkiye'nin bu konudaki duruşuna destek vermelerini talep etti. Naim Han, Peştunistan meselesi nedeniyle Afganistan'ın kendi kaderini tayin hakkına olan bağlılığını ifade ederek bu prensibi politikalarında temel almak zorunda olduklarını belirtti. Bununla birlikte, İngiltere'nin Kıbrıs'taki Türklerin çıkarlarını koruyacak şekilde bir çözüm bulacağına olan inançlarını ifade etti ve Afganistan Hükûmeti'nin hem Türkiye'nin hem de İngiltere'nin çıkarlarına zarar verecek bir tutum sergilemeyeceğini söyledi. Ancak Hariciye Vekili bu konuda genel bir yaklaşım sergiledi ve kesin bir taahhütte bulunmaktan kaçındı.<sup>40</sup>

## b) İngiltere ile Diplomatik Görüşmeler

1954 yılında İngiltere'nin Kıbrıs politikası, adanın stratejik önemini koruma ve egemenliğini sürdürme üzerine kuruluydu. İngiltere, Orta Doğu'nun savunmasında önemli bir üs olarak gördüğü Kıbrıs'taki varlığından vazgeçmeme politikası izliyordu.<sup>41</sup> Bu dönemde, Kıbrıs'a anayasal özerklik önerileri sunuldu, ancak bu teklifler başarısız oldu. Bunun üzerine İngiltere, Kıbrıs'taki Rum milliyetçiliğine ve adanın Yunanistan'a bağlanmasına karşı Türk milliyetçiliğini bir denge unsuru olarak kullanmaya başladı.<sup>42</sup>

İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in<sup>43</sup> 1954'te Yunan Başbakanı Marshall Papagos ile yaptığı görüşmelerde, sorunun BM'ye taşınmasının hem Yunanistan'ı zor durumda bırakacağını hem de İngiltere-Yunanistan ilişkilerine zarar vereceğini ifade ettiği bilinmektedir. Yunanistan'ın bu konuda ısrarcı tutumu ve İngiltere'nin Kıbrıs'ta sınırlı özerklik sunma çabaları, o dönem İngiltere'nin Kıbrıs politikasının temel unsurları arasındaydı. İngiltere'nin bu tutumu özellikle Atina, Selanik ve Kıbrıs'ta geniş çaplı tepkilere neden olurken Kıbrıslı Türkleri memnun etmiştir.<sup>44</sup>

15 Nisan 1954'te Londra Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur<sup>45</sup>, Kıbrıs sorununun uluslararası boyutlarına dair kritik bir rapor gönderdi. Raporla öne çıkan bazı noktalar şunlardır:

İngiltere'nin Endişeleri: İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Kıbrıs konusunun BM'ye taşınmasının hem Yunanistan için zorlayıcı olacağını hem de İngiltere ile Yunanistan arasındaki ilişkilere zarar vereceğini dile getirmekteydi. Bu durum, İngiltere'nin hem Kıbrıs'taki statükonun korunmasını hem de Yunanistan ile olan ilişkilerini sürdürmesini istediğini göstermektedir.<sup>46</sup>

Yunanistan'ın Kararlılığı: Yunan Sefiri, Atina'dan aldığı talimatı Eden'e iletmiştir. Bu talimata göre; Yunan Hükûmeti bir anlaşmaya varılamaması hâlinde meseleyi BM'ye taşıma konusunda kararlı olacaktır. Bu durum, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak arzusunu ve uluslararası bir platformda hak iddia etme isteğini açıkça ortaya koymaktadır.<sup>47</sup>

Hukuki Tartışma: Baydur raporunda, Yunan Hükûmeti'nin BM'de hangi hukuki temellere dayanacağını da sorgulamaktadır. Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın egemenliği Türkiye'den İngiltere'ye geçmiştir ve Yunanistan da bu antlaşmayı imzalayarak durumu kabul etmiştir. Bu nedenle, Yunanistan'ın BM'de hak iddia etmesi hukuki açıdan zayıf bir zemine oturmaktadır.

Raporla, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Kıbrıs konusunun BM'ye taşınmasının hem Yunanistan için zorlayıcı

be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/ E.T: 16 Mart 2024.

<sup>40</sup> BCA, 500/8253-54475-2.

<sup>41</sup> Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16, sy. 46, (Mart-2000), 249-252.

<sup>42</sup> *Kıbrıs, Dün ve Bugün*, Derleyen Masis Kürkçügil, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2003), 50.

<sup>43</sup> Anthony Eden, 1897'de doğan ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmış bir İngiliz politikacıydı. Eton ve Oxford'da eğitim aldı. 1923'te parlamentoya seçildi ve 1935'te Dışişleri Bakanı oldu. Yatıştırma Politikası'na karşı çıkan Eden, 1940'ta Winston Churchill ile birlikte Dışişleri Bakanı oldu. 1955'te Başbakan olan Eden, Süveyş Krizi'ndeki başarısızlığı nedeniyle 1957'de istifa etmek zorunda kaldı. İngiliz İmparatorluğunun çöküşüne tanıklık eden Eden, 1977'de öldü. ([https://www.bbc.co.uk/history/historic\\_figures/eden\\_anthony.shtml/](https://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/eden_anthony.shtml/) E.T: 17 Mart 2024)

<sup>44</sup> Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, I, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984), 90.

<sup>45</sup> Hüseyin Ragıp Baydur, Türkiye'nin modern tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1890 yılında İzmir'de doğan Baydur, eğitim alanında gösterdiği üstün başarılarla dikkat çekmiştir. İzmir İdadisi'nden birincilikle mezun olmasının ardından, eğitim ve öğretmenlik alanlarında değerli eserler vermiş, "Muallim" dergisini yayımlayarak öğretmenler için bir platform oluşturmuştur. Millî Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yönetimini üstlenmiş, bu süreçte gazetecilik ve medya alanında da etkin bir rol oynamıştır. Diplomasie geçiş yaptığı dönemde, Avrupa'da Türk Millî Hareketi'ni anlatan ve bu hareketi Avrupa kamuoyuna tanıtan bir kitap yazmıştır. Kariyerinin diplomatik aşamasında, Türkiye'yi Moskova, Roma, Washington ve Londra'da büyükelçi olarak temsil etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya arasındaki Ticaret Anlaşması gibi önemli uluslararası anlaşmalarda yer almıştır. 1955 yılında vefat eden Baydur, aynı zamanda Dr. Reşit Galip'in ağabeyi olarak da bilinir; Galip, Türk Dil Kurumu Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Hüseyin Ragıp Baydur'un yaşamı, Türkiye'nin eğitim, medya ve diplomasie alanlarında yaptığı katkılarla örnek teşkil etmektedir. (E. Zahid Boyraz, *Eğitimci, Gazeteci, Bürokrat Hüseyin Ragıp Baydur Hayatı ve Yazıları*, (Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2023), 9-14).

<sup>46</sup> BCA, 534/37506-150688-56, 1.

<sup>47</sup> BCA, 534/37506-150688-56, 1-2.

olacağını hem de İngiltere ile Yunanistan arasındaki ilişkilere zarar vereceğini dile getirdiği belirtiliyor. Yunan Sefiri, bu durumu Atina'ya iletmiş ve aldığı yanıtı Eden'e aktardı. Yunan Hükûmeti, bir anlaşmaya varılamaması hâlinde meseleyi BM'ye taşıma konusunda kararlı olduğunu ifade etti. Baydur, Yunan Hükûmeti'nin BM'de hangi hukuki temellere dayanacağını sorguluyordu. Çünkü Kıbrıs'ın egemenliği Lozan Antlaşması ile Türkiye'den İngiltere'ye geçmiş ve Yunanistan da bu durumu antlaşmayı imzalayarak kabul etmişti.<sup>48</sup>

### c) ABD ile Diplomatik Temaslar

ABD, Soğuk Savaş Dönemi'nde, 1952'den itibaren NATO'da yer alan Türkiye'nin güvenlik ve stratejik çıkarlarını desteklemekteydi. Kıbrıs sorunu, Türkiye ve Yunanistan arasında gerilime neden olduğundan, ABD'nin bölgesel istikrarı koruma ve iki NATO üyesi arasındaki anlaşmazlığı çözme yönünde bir tutum sergilediği bilinmektedir. Bu bağlamda, ABD'nin Kıbrıs konusunda tarafsız bir yaklaşım benimseyerek, taraflar arasında diyalog ve uzlaşya yönelik çabaları desteklediğini söylemek yanlış olmaz. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de ABD'nin adada komünist olmayan hükümetlerin iktidara gelmesini istemesidir.<sup>49</sup>

Bu bağlamda, ABD'nin adada komünist olmayan hükümetlerin iktidara gelmesini istemesi, Kıbrıs sorununa tarafsız bir yaklaşım benimsemesine ve taraflar arasında diyalog ve uzlaşya teşvik etmesine yol açmıştır. Nitekim dönemin Washington Maslahatgüzarı Melih Esenbel tarafından 2 Şubat 1956'da Türkiye'ye bir rapor gönderildi. Bu rapor, aynı zaman da sorunun uluslararası boyutta ele alındığı bir dönemde, İngiltere Dışişleri Bakanlığının Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi üyesi dokuz milletvekilinin Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki durumlarını da incelemekteydi. İncelenen ülkeler arasında: İngiltere, Fransa, Federal Almanya, Avusturya, Türkiye, Yunanistan, İtalya, İspanya, Yugoslavya ve İsrail yer alıyordu. Türkiye ile ilgili bölümü, ABD'li milletvekilleri Edna F. Kelley, Armistead I. Selden, Winston L. Prouty ve Alvin M. Bentley tarafından kaleme alınmıştır. Raporda, ilk olarak 6-7 Eylül olaylarına ve Türkiye'nin ekonomik durumuna değinilmiş, ardından savunma çabaları takdirle anılmıştır. Özellikle, Kıbrıs'ın Türkiye için stratejik önemi vurgulanarak, Türkiye'nin Kıbrıs Adası'nın Yunan kontrolüne geçmesine asla razı olmayacağına dikkat çekilmiştir. Aynı heyetin Yunanistan ile ilgili bölümünde ise, 6-7 Eylül Olaylarına ve Kıbrıs sorununa ilişkin düşünceler paylaşılmıştır. Heyetin görüşüne göre; Kıbrıs konusu Yunan politikacılar tarafından abartılarak önemli bir mesele haline getirilmiş ve duygusal bir boyut kazanarak kontrolden çıkmıştır.<sup>50</sup> Rapor, sorunun o dönemde farklı ülkeler tarafından nasıl algılandığını ve Türkiye'nin bu konudaki tutumunun nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca 6-7 Eylül Olaylarının sorunu nasıl etkilediğini de ortaya koymaktadır.

### d) Fransa'nın Kıbrıs Konusuyla İlgili Görüşleri

Kıbrıs konusuyla ilgili Fransız temsilcileri ile de diplomatik görüşmelerin yapıldığını belirtmek gerekir. Bu dönemde Türkiye'de görev alan Fransız Büyükelçisi Jean Paul Garnier, 22 Haziran 1956 tarih ve 9339 Sayılı Resmî Gazete'de Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığında istifa etmesi üzerine yerine 20 Haziran 1956'da vekâleten atanan İçişleri Bakanı Ethem Menderes'i<sup>51</sup> 26 Haziran'da tebrik ziyaretinde bulunmuştur.<sup>52</sup> Bu görüşmede Büyükelçi Garnier Kıbrıs konusuyla ilgili Fransız Hükûmeti'nin ne düşündüğünü de ifade etmiştir. Görüşme, şu konu başlıklarını kapsamaktaydı:

*Kıbrıs'ta Yeni Gelişmeler:* Büyükelçi Garnier, İngiliz basınında Kıbrıs sorununun çözümü için İngiliz Hükûmeti'nin yeni bir adım attığına dair haberler olduğunu ve bu konuda Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Suad Hayri Ürgüplü'nün teşebbüslerde bulunduğunu aktarmıştır.<sup>53</sup>

*Fransa'nın Kıbrıs Görüşü:* Görüşme sırasında Ethem Menderes, Fransa Hükûmeti'nin Kıbrıs'taki duruşunu sormuştur. Büyükelçi Garnier, Fransa'nın her iki tarafa da eşit mesafede olduğunu ve Kıbrıs'ın üç tarafı tatmin edecek bir çözüm aradığını belirtmiştir.

*General Templer'in Teklifleri:* Büyükelçi Garnier, yakında Türkiye'ye gelecek olan General Templer'in Kıbrıs ile ilgili bazı

<sup>48</sup> BCA, 534/37506-150688-56, 2.

<sup>49</sup> R. Murat Geçikli, *Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, 339; Cemile Şahin, İsmail Şahin, "Soğuk Savaş Dönemi ABD'nin Kıbrıs'ta Komünizm Kaygısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19, sy.45, (2023), 310.

<sup>50</sup> BCA, 502/24148-105889-1.

<sup>51</sup> 1899'da İzmir'de doğan ve Ankara Hukuk Fakültesi mezunu olan İbrahim Ethem Menderes, avukatlık ve çiftçilik yapmış, İstiklal Savaşı'nda görev almış ve çeşitli dönemlerde askerlik hizmetini tamamlamıştır. Siyasi kariyerine Cumhuriyetçi Serbest Fırka ile başlayıp, CHP İl Başkanlığı ve Demokrat Parti'nin kuruluşunda önemli roller üstlenmiştir. Aydın Milletvekili olarak seçilmiş (IX. Dönem) ve birçok hükümette bakanlık yapmıştır. 1960 Darbesi'nden sonra Anayasa'yı ihlal ettiği gerekçesiyle yargılanıp hapis cezasına çarptırılmış ve 1992'de de vefat etmiştir. (<https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/f80f6bc0-b0a2-4c62-b61d-0c4aad1ea4fb/> E.T: 20 Mart 2024).

<sup>52</sup> Resmî Gazete, 22 Haziran 1956, S. 9339, s.14609; Milliyet, 21 Haziran 1956, s.1.

<sup>53</sup> BCA, 508/38131-155135-20.

teklifler getireceğini ve Türk Hükümeti'nin bu teklifler karşısında tutumunu sormuştur. Ethem Menderes, General'in tekliflerini dinlemeden önce yorumda bulunmayacağını ifade etti.

*Yunan Propagandası ve Türkiye'nin Görüşlerinin Yayılması:* Büyükelçi Garnier, Yunanlıların Kıbrıs sorunu ile ilgili yoğun propaganda faaliyetleri yürüttüğünü ve Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki görüşlerinin daha geniş kitlelere ulaşması gerektiğini dile getirmiştir. Ethem Menderes, bu konuda da Fransız Dışişleri Bakanı M. Pineau'nun görüşlerini paylaştığını ve Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği kadrosunun takviye edilmesi fikrine açık olduğunu dile getirdi.<sup>54</sup>

*Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği:* Garnier, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri M. Leon Marchal'ın Tunus Büyükelçisi olarak atanacağını ve yeni Genel Sekreterin de Fransız olması gerektiğini savunmuştur. Ethem Menderes, bu konuda diğer üye devletlerin de fikrinin alınması gerektiğini ve nihai kararın Avrupa Konseyi'nin genel havasına göre verileceğini ileri sürdü.

*SSCB Dışişleri Bakanı'nın Ziyaretleri:* Büyükelçi Garnier, SSCB Dışişleri Bakanı'nın Kahire ve diğer Arap ülkelerine yaptığı ziyareti de sormuştur. Ethem Menderes, bu konuda bilgi sahibi olduğunu ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden detaylı bilgi alabileceğini ifade etmiştir.<sup>55</sup> Görüşmede sorun ile ilgili güncel gelişmeler, iki ülkenin bu konudaki bakış açıları ve gelecekteki adımlar ele alınmıştır. Görüşme, Türkiye ve Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerin ve Kıbrıs sorunundaki iş birliğinin devamı için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

## 6- BM ve Uluslararası Mecrada Kıbrıs

### a) Yunanistan'ın BM'ye Başvurusu ve Brüksel Antlaşması

Yunanistan, 1954'de sorunu uluslararası platforma taşımak için harekete geçti ve 16 Ağustos'ta, adadaki tüm halkların eşit haklara sahip olması ve kendi kaderlerini tayin edebilmeleri için BM'ye başvurdu. Bu başvuru, Kıbrıs sorununun BM'nin IX. Dönem Genel Kurul gündemine alınmasını sağladı.<sup>56</sup> Türkiye, Başbakan Adnan Menderes'in: "*Kıbrıs asla Yunanistan'ın olmayacaktır!*" sözleriyle bu girişime sert bir şekilde karşı çıktı. Bu sözler, Türkiye'nin Kıbrıs Adası'ndaki haklarını koruma konusundaki kararlılığını ve adanın Yunanistan'a devredilmesine asla izin vermeyeceğini açıkça gösteriyordu.<sup>57</sup> Başbakan Adnan Menderes'in bu ifadesi Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki kararlı duruşunu göstermektedir. Bu durum, Washington Büyükelçiliğine gönderilen bir yazıda daha da açıklığa kavuşturulmuştur. 7 Eylül 1954'te bildirilen resmî yazıda, bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi Başbakanlığa da sunulmuştur. Yazıda belirtildiğine göre, Türkiye'nin Kıbrıs politikası ABD'ye detaylı bir şekilde aktarılmış ve Yunanistan'ın BM'ye başvurusu konusunda Amerikan Hükümeti'nin yeni bir girişimde bulunabileceği izlenimi verilmiştir. ABD'nin, Yunan teklifine müdahale etmeyeceği ve Kıbrıs sorununda tarafsız bir tutum sergileyeceği, ancak Yunanistan'ın BM'ye başvurusundan geri adım atamayacağı anlaşılmıştır. Türkiye'nin duruşu ve hareket planı, Yunan Hükümeti'ne de net bir şekilde iletilmiş ve Ankara'daki ABD büyükelçiliğine Türkiye'nin görüşlerini desteklemesi için talimat verilmiştir.<sup>58</sup> Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumu ve Yunanistan'ın BM'ye başvurusu, dönemin uluslararası politikasının ve Türkiye'nin dış politikasının inceliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca, Amerika'nın bu süreçteki tarafsız pozisyonu ve Yunanistan'ın BM'ye başvurusunun geri çekilmesinin mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.

BM Genel Kurulu, 24 Eylül 1954'te, 30 olumlu, 19 olumsuz ve 11 çekimser oy ile sorunun gündeme alınmasını kabul etti.<sup>59</sup> Ancak görüşmeler sonucunda, BM Genel Kurulu, Kıbrıs sorunu ile ilgili bir karar alınmasının şimdilik uygun olmadığına ve konunun daha fazla üzerinde durulmaması kararlandı. İngiltere, Kıbrıs'taki egemenliğinin Lozan Antlaşması ile diğer ülkeler tarafından olduğu gibi Yunanistan tarafından da tanındığını belirterek, Kıbrıs sorununun BM'de görüşülmesinin ülkesinin iç işlerine müdahale anlamına geldiğini ve bu durumun BM Yasası'nın 2(7) maddesine aykırı olduğunu ifade etmiştir.<sup>60</sup>

Yunanistan'ın BM'ye başvurusu ve Türkiye'nin bu girişime karşı tutumu, Brüksel Antlaşması bağlamında değerlendirildiğinde, dönemin uluslararası ilişkilerindeki karmaşıklık ve Kıbrıs sorununun önemini göstermektedir. Brüksel Antlaşması, 1948 yılında Batı Avrupa Birliğinin temelini oluşturan ve savunma amaçlı bir iş birliği anlaşması olarak imzalanmıştır. Bu antlaşma, Avrupa'daki güvenlik ve savunma politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.<sup>61</sup>

Kıbrıs sorunu, Brüksel Antlaşması'nın imzalandığı dönemde de önemli bir konuydu. Yunanistan'ın BM'ye başvurusu ve

<sup>54</sup> BCA, 508/38131-155135-20.

<sup>55</sup> BCA, 508/38131-155135-20.

<sup>56</sup> Mehmet Atay, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Avrasya Dosyası*, BM Özel, 8, sy.1, (İlkbahar-2002), 299.

<sup>57</sup> M. Atay, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu", 309-310.

<sup>58</sup> BCA, 502/24174-105936-2.

<sup>59</sup> Faruk Sönmezoğlu, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38, sy.3-4, (Eylül-2011), 229.

<sup>60</sup> M. Atay, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu", 300.

<sup>61</sup> [https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi\\_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T:22 Mart 2024.](https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T:22 Mart 2024.)

Türkiye'nin tepkisi, Brüksel Antlaşması'nın savunma ve güvenlikle ilgili hükümleri çerçevesinde ele alındığında, NATO üyesi ülkeler arasındaki ilişkileri ve ittifakın doğu kanadının güvenliğini etkileyebilecek bir gelişme olarak görülmüştür. Kıbrıs'ın stratejik konumu, NATO'nun güney kanadı için hayati öneme sahipti ve bu nedenle adanın geleceği, Brüksel Antlaşması'nın amaçları doğrultusunda değerlendirilmiştir. 1959'da Zürih ve Londra Anlaşmaları ile Kıbrıs'ın bağımsızlığına dair bir çözüme varılması, Brüksel Antlaşması'nın ruhuna uygun bir adım olarak kabul edilebilir. Bu anlaşmalar, adanın iki toplumu arasında ortaklık temeline dayandırılan uluslararası antlaşmalar uyarınca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu süreç, Avrupa'daki güvenlik ve savunma düzeninin korunmasına katkıda bulunmuş ve Brüksel Antlaşması'nın temel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir.<sup>62</sup> Bu bağlamda, Yunanistan'ın BM'ye başvurusu ve Türkiye'nin karşı çıkışı, Brüksel Antlaşması'nın hedeflerine paralel olarak, bölgesel güvenlik ve istikrarın korunması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

### Sonuç

Kıbrıs sorunu, uluslararası ilişkiler bağlamında, bölgesel güç dengeleri ve büyük devletlerin stratejik çıkarları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki yönündeki gösteriler ve üniversite öğrencilerinin bu süreçteki aktif rolleri, adanın geleceği üzerindeki toplumsal ve politik iradenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kıbrıs Rum Kesimi'nin birleşme talepleri ve Başpiskoposun Vesayet Konseyi'ne yaptığı bildiri, adanın iki toplumu arasındaki derin ayrılıkları ve birleşme umudunun zorluklarını ortaya koymaktadır.

İngiltere, ABD ve SSCB'nin Kıbrıs politikaları, Soğuk Savaş Dönemi'nin ideolojik ve jeopolitik rekabetini yansıtmakta ve bu büyük güçlerin adadaki etkilerini üst seviyede tutma çabalarını göstermektedir. Türkiye'nin İngiltere, ABD, Almanya, Afganistan ve Fransa ile yürüttüğü diplomatik temaslar ve Brüksel Antlaşması'na dair çıkarımlar, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumunun ve stratejisinin, uluslararası arenada kendi millî çıkarlarını koruma ve bölgesel bir güç olarak konumunu pekiştirme amacını taşıdığını göstermektedir.

İngiltere'nin Kıbrıs politikası, egemenliğini sürdürme üzerine kuruluydu. Fransa ve Almanya ile yapılan diplomatik temaslarda ise iki ülkenin de soruna çok dahil olacaklarına dair bir emareye rastlanılmamıştı. Dolayısıyla ABD'nin meselenin çözümünde takınacağı tavır oldukça önem arz etmekteydi. ABD, Soğuk Savaş Dönemi'nde, NATO müttefiki olan Türkiye'nin güvenlik ve stratejik çıkarlarını desteklemekteydi. Kıbrıs konusunda da adanın Yunan kontrolüne geçmesine asla razı olmayacağı gönderilen raporlardan anlaşılmaktaydı. Bu nedenle sorunun çözümü için yapılan diplomatik temaslarda ABD'nin bu tavrı, Türkiye için önemli bir dayanak oldu.

Sonuç olarak, Kıbrıs sorununun çözümü, sadece adanın geleceğini değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki güvenlik ve iş birliği dinamiklerini de etkileyebilecek bir dizi uluslararası faktör tarafından şekillendirilmektedir. Bu bağlamda, ilgili tarafların ve uluslararası toplumun, adil ve kalıcı bir çözüme ulaşmak için yapıcı bir diyalog ve iş birliği içinde olmaları büyük önem arz etmektedir.

*Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.*

*Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

*Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

*Peer-review: Externally peer-reviewed.*

*Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.*

*Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.*

<sup>62</sup> <https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T:22 Mart 2024.>

### Kaynaklar

#### T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA):

500/8253-54475-2.  
 501/32056-126058-25-1.  
 502/24148-105889-1.  
 508/38131-155135-20.  
 534/37479-149355-10.  
 534/37479-149355-12.  
 534/37479-149355-17.  
 534/37479-149355-6.  
 534/37479-149355-8.  
 566/299-2428-25, 1.  
 566/299-2428-25, 2.

#### Sürelî Yayın

T.C. Resmi Gazete, 22 Haziran 1956, S. 9339, s.14609.  
 Milliyet

#### Araştırma Eserler

- Boyraz, E. Zahid. *Eğitimci, Gazeteci, Bürokrat Hüseyin Ragıp Baydur Hayatı ve Yazıları*. Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2023.
- Canar, Burçin. "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)". *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 8, (Kasım-2018), 223-246.
- Çoşkun, Yasin. "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1945-1960)". *Türk Dış Politikası Soğuk Savaşın Başından Yumuşamaya (1945-1960)*, (Editör Y. Kaya, E. Müezzinoğlu, (Konya: Neu Yayınları, 2022)
- Foreign Relations Of The United States, (1952–1954), Germany And Austria, VII, Part 2*
- Geçikli, Recep Murat. *Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*. İstanbul: İleri Yay., 2016
- Gerger, Haluk. *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: "Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzeni"ne*. İstanbul: Belge Yayınları, 1998
- Gerhard Keller. *Die Schuld der Deutschen*, Deutschland: Books On Demand. 2015.
- GÜREL, Şükrü Sina. *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, I*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984.
- Hitchens, Christopher. *Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*. Londra: Verso Yayınları, 1997.
- Kata, Münevver. *Kıbrıs'ta Nacak-Cumhuriyet çatışması: 1960-1962*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2016.
- Kıbrıs, Dün ve Bugün*. Derleyen: Masis Kürkçügil, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003
- Savrun, Ergenekon. *Kıbrıs Politikaları: 1960 Ve 1974 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin Karşılaştırmalı Kıbrıs Politikaları*. İstanbul: Net Kitaplık Yayıncılık, 2021
- Tarakçı, Mustafa. *Kıbrıs Barış Harekâtı*. İstanbul: Hiperlink Yay., , 2016
- Turan, Orhan. *Kıbrıs'ta Temsilciler Meclisi'nden Cumhuriyet Meclisi'ne Kıbrıs'ta Türk Yönetimleri ve Parlamenter Sistemin Kuruluşu (1960-1983)*. Erzurum: Fenomen, 2020.
- Turan, Orhan. *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879-2009)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2013.

#### Makaleler

- Albayrak, Mustafa. "Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960)". *Araştırma Merkezi Dergisi*, 16, sy.46, (Mart-2000), 249-275.
- Atay, Mehmet. "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu". *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Avrasya Dosyası*, BM Özel, 8, sy.1, (İlkbahar-2002), 299-309.
- Baytal, Yaşar. "1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi Ve Türkiye". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9, sy.28, (Eylül-2021), 301-322.
- Campbell, John C. "The Soviet Union and the United States in the Middle East". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 401, (May-1972), 126-134
- Cemile Şahin. İsmail Şahin, "Soğuk Savaş Dönemi ABD'nin Kıbrıs'ta Komünizm Kaygısı". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19, sy.45, (2023), 299-332.

- Çelikaş, Yıldız. "Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu"; <https://politikaakademisi.org/2013/06/24/turkiye-yunanistan-iliskilerinde-kibris-sorunu/E.T>: 14 Mart 2024
- Derman Giray S. ve Vefa KURBAN. "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi Ve Abd-SsCb İle İlişkiler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, sy.33, (Güz-2016), 455-484.
- Gazioglu, Ahmet C. *İngiliz yönetiminde Kıbrıs II, 1878-1952: Enosis çemberinde Türkler*. İstanbul: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1996.
- Göktepe, Cihat. "Kıbrıs Meselesi'nde Kriz Süreci Ve Türkiye (1964-1974)". Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2012, 1397-1427
- Hasgüler, Mehmet. *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*. İstanbul: Alfa Yay., 2007.  
[https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi\\_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T](https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T): 15 Mart 2024.
- Kasım, Kamer. "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu". *Akademik Bakış*, 1, sy.1, (Kış-2007), 57-72.
- Petek, Fatih. "Türk-Yunan İlişkilerinde Kördüğüm: Kıbrıs Sorunu"; <https://stratejikortak.com/2020/12/turk-yunan-iliskilerinde-kordugum-kibris-sorunu.html/Erişim> Tarihi: 14 Mart 2024.
- Sönmezoğlu, Faruk. "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38, sy.3-4, (Eylül-2011), 223-255.
- Tangör, Burak. "NATO-AB Stratejik Ortaklığı Bağlamında Kıbrıs Sorunu". *Ortadoğu Analiz*, 5, sy.51, (Mart-2015), 86-94.
- Taşkesen, Abdullah. "Jeopolitik ve Stratejik Bağlamda Kıbrıs'ın Türk Toplumundaki Yeri". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1, sy.2, (2015), 7-29.
- Erdem Ufuk. "Başbakan Adnan Menderes'in Almanya Federal Cumhuriyeti'ndeki Siyasi Ve İktisadi Temasları (2-9 Ekim 1954)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 39, sy.108, (Aralık-2023), 481-524.
- Vatansever, Müge. "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, Özel S., (2010), 1487-1530.

#### E-Kaynakça

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz;

[https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v07p2/persons#p\\_BHAH1/E.T](https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v07p2/persons#p_BHAH1/E.T): 16 Mart 2024

<https://kabil-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/> E.T: 16 Mart 2024.

<https://london-emb.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T>: 15 Mart 2024

<https://varsova-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T>: 15 Mart 2024.

<https://vasington-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory/E.T>: 15 Mart 2024.

[https://www.bbc.co.uk/history/historic\\_figures/eden\\_anthony.shtml/](https://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/eden_anthony.shtml/) E.T: 17 Mart 2024

[https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi\\_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T](https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa/E.T): 22 Mart 2024.

## Harf Devrimi ve İstanbul Millet Mektepleri

### The Letter Revolution and Istanbul National Schools

Seda Sarıkaya SARİDEMİR   
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,  
Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi  
Bölümü, Aydın, Türkiye

Department of Atatürk's Principles and  
Revolution History, Rectorate, Aydın Adnan  
Menderes University, Aydın, Turkey  
sarikayaseda@gmail.com.



Geliş Tarihi/Received 12.05.2024  
Kabul Tarihi/Accepted 13.06.2024  
Yayın Tarihi/Publication Date 30.06.2024

**Atıf:**  
Sarıkaya Saridemir, Seda. "Harf Devrimi ve İstanbul Millet Mektepleri". *Tarih ve Tarihçi*, 3, sy.1 (Haziran 2024): 42-53.

**Cite this article:**  
Sarıkaya Saridemir, Seda. "The Letter Revolution and Istanbul National Schools". *History and Historian*, 3, issue.1 (June 2024): 42-53.

#### Öz

İstiklal Harbi devam ederken cehalete karşı başlatılan mücadele, harbin bitmesi sonrasında da devam etmiş; toplumun okur-yazar oranı devrimlerin de etkisi ile artmıştır. Yeni Türk devleti cehalete karşı başlattığı mücadele ile eğitim seferberliğine yönelmiş kadını, erkeği, yaşlısı, genci toplumun her bir ferdi okuma-yazma öğrenmeye teşvik etmiştir. Bu sürecin ilk aşaması 1921 yılında toplanan Maarif Kongresi olurken sonraki aşamaları Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü, Harf Devrimi'nin ilanı ve Millet Mekteplerinin açılması olmuştur. Türk milletinin okur-yazar olması amacı ile başlayan eğitim devrimleri, Harf Devrimi ve sonrasında açılan Millet Mektepleri ile desteklenmek istenmiştir. Millet Mekteplerindeki eğitim, Harf Devrimine paralel olarak 1 Ocak 1929'dan itibaren başlamıştır. Dönemin gazetelerinde Harf Devrimi ve Millet Mektepleri hakkında çok sayıda yazı yayınlanmış, fotoğraf paylaşılmıştır. Bu haberlerde mekteplere kimlerin gidebileceği ile ilgili haberlere yer verilip katılım oranları paylaşılırken, yeni Türk alfabesi ile yazılar, hikâyeler yayımlanmıştır.

Bu araştırma sırasında Akşam, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet ve Vakit gazeteleri incelenmiştir. Ayrıca Millet Mektepleri Talimatnamesi ile arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede "İstanbul" özelinde yapılan araştırma sırasında kadınların da erkeklerin de cehaletle mücadele için seferber olduğu görülmüştür. Devletin almış olduğu kararlara her iki kesimin de gönüllü olarak katılması, onların toplumsal değişime istekli oldukları çıkarımına ulaşılmıştır. Yapılan araştırma sırasında "İstanbul" özelinde çalışmanın olmadığı tespit edildiğinden eksikliğin giderilmesi ve alana katkı sunmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda beş ulusal gazete belirlenmiş ve onların bir yıllık yayınları taranmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Harf Devrimi, Millet Mektepleri, İstanbul, Gazeteler, Maarif

#### Abstract

While the War of Independence was ongoing, the struggle against ignorance also began and continued even after the war ended; the literacy rate in society increased with the impact of the reforms. The new Turkish state, with its fight against ignorance, directed its efforts towards an educational mobilization, encouraging every member of society—women, men, elderly, and young alike—to learn to read and write. The first stage of this process was the Education Congress held in 1921, followed by the adoption of the *Tevhid-i Tedrisat* (the Law on the Unification of Education), the proclamation of the Alphabet Reform, and the establishment of National Schools. The educational revolutions initiated with the aim of making the Turkish nation literate were intended to be supported by the Alphabet Reform and the subsequent opening of National Schools. began on January 1, 1929, parallel to the Alphabet Reform. Numerous articles and photographs about the Alphabet Reform and National Schools were published in newspapers of the period. These reports included information on who could attend the schools and shared participation rates, along with writings and stories in the new



Turkish alphabet.

During this research, the newspapers Akşam, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet, and Vakit were examined. Additionally, Millet Mektepleri (the National Schools Regulation and archival documents were utilized. Within this framework, research specific to "İstanbul" revealed that both women and men were mobilized in the fight against ignorance. The voluntary participation of both groups in the state's decisions indicates their willingness for societal change. Since it was determined during the research that there was no specific study on "İstanbul," it was aimed to address this gap and contribute to the field. In this context, five national newspapers were selected, and their publications for one year were reviewed.

**Keywords:** Alphabet Reform, National Schools, İstanbul, Newspapers, Education

## Giriş

Türk milletinin okur-yazar olmasını sağlamak için başlatılan eğitim seferberliğinin önemli bir aşaması olan Millet Mektepleri açılış sürecinde 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda yer alan Halk Gazinosunda Mustafa Kemal şu konuşmayı yaptı: *"Yeni Türk harfleri, çabuk öğrenilmelidir. Yeni Türk harflerini her vatandaşa; kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yaparken düşününüz ki bir milletin yüzde onu, yüzde yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır."*<sup>1</sup> Millet Mektepleri bu doğrultuda açılmış şehirlerde ve köylerde kundura boyacılarına, çobanlara ve sığırtmaçlara kadar herkese ulaşmayı arzu etmiştir.<sup>2</sup> Millet Mektepleri ile ilgili araştırma yaparken Harf Devrimi'nden bahsetmemek mümkün değildir.

Cehaletle mücadelenin hız kazanmasını sağlamak için Harf Devrimi'nin gerçekleştirilmesinin gerektiği düşünülmüş ve Mustafa Kemal tarafından verilen talimat doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır. Çünkü Mustafa Kemal, Harf Devrimi'nin gerçekleştirilmesi için kararlı bir tutum sergilemiş; kendisine karşı olanların itirazlarını uygun zamanı bekleyerek yok etmiştir.<sup>3</sup> Hüseyin Cahit Yalçın'ın da dediği gibi *"Memleketi kurtarmak için en lüzumlu tedbirlerden biri harflerin değiştirilmesidir."*<sup>4</sup> ki Mustafa Kemal ülkeyi *"cehaletten kurtarmak"* istediği için *"Memleketi garplılaştıracağız."* dediği 1922 yılından itibaren Harf Devrimine dair hazırlıkların şekillendirilmesini sağlamıştır.<sup>5</sup> Ancak bundan yıllar önce 1906'da Mustafa Kemal'in Selanik'te görev yaptığı sırada Bulgar Türkolog İvan Manolof ile yaptığı bir görüşmede Harf Devrimi'nin yapılması gerektiğinden ilk kez bahsettiği bilinmektedir.<sup>6</sup> Bu görüşme yıllar sonra gerçekleştireceği devrimin habercisi olsa da Harf Devrimi henüz gerçekleşmemişken Madam Corinn'e yazdığı mektuplarını Türkçe notlar ile bitiren Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde; Mazhar Müfit Kansu'ya sonraki yıllarda yapılacakları ve Latin harflerine geçileceğini kaydettirmiştir.<sup>7</sup> Görülüyor ki Mustafa Kemal genç bir subayken Harf Devrimi'nin olması gerektiğini düşünmüş, daha sonra bu düşüncesini olgunlaştırmıştır. En doğru zamanda da bu düşüncüyü gerçekleştirmek hedefi ile hareket etmiştir. Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) de dediği gibi Mustafa Kemal zamanlama ve sabır konusunda bir dehadir.<sup>8</sup>

Harf Devrimi'nin gerçekleştirilmesi için Mustafa Kemal'in verdiği talimat doğrultusunda 10 Haziran 1928'de *"Dil Komisyonu"* ya da *"Dil Heyeti"* kurulmuştur. Komisyonun üyelerinden üçü milletvekili, altısı Milli Eğitim Bakanlığının personelinden seçilmiştir. Dil Komisyonu üyeleri Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özmen), Ahmet Cevat (Emre), Fazıl Ahmet (Aykaç), İbrahim Osman (Karantay/Garantay), Mehmet Emin (Erişirgil), Mehmet İhsan (Sungu)dur. Fakat zaman geçtikçe komisyonun görevlerinin artması üye sayısının da artmasına neden olmuş; Ahmet Rasim, İbrahim Necmi (Dilmen), Celal Sahir (Erozan), İsmail Hikmet (Ertaylan) ve Hüseyin Avni

<sup>1</sup> Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, c.III, (İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018): 300.

<sup>2</sup> Mustafa Şahin, "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.1, sy.2, (1992): 226.

<sup>3</sup> Aydemir, *Tek Adam*, 300.

<sup>4</sup> Metin Kale, "Harf Devrimi", *Erdem*, sy.33, (Ocak 1999): 819.

<sup>5</sup> Aydemir, *Tek Adam*, 295-96.

<sup>6</sup> Emine Kısıklı, "Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları", *Erdem*, sy. 56, (2010): 118.

<sup>7</sup> Ayşe Aktaş, "Atatürk ve Harf Devrimi", *Erdem*, sy.33, (1999): 708.

<sup>8</sup> Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, (İstanbul, İletişim Yay. 1991): 70.



(Başman) komisyona sonradan dâhil olmuştur.<sup>9</sup> İlk toplantısını 26 Haziran 1928 de yapan Dil Komisyonu 27 Haziran'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bir bildiri yayınlatarak “*mesai programını*” ve “*yeni harflerin tespitine dair çalışmaların başladığını*” topluma duyurmuştur.<sup>10</sup> Komisyon üyelerinden İbrahim Osman (Karantay/Garantay) ise “*İstanbul konuşma dili*”ni esas alan ve tek harfli yazı sistemine dayandırdığı raporunu hazırlamış, bu raporunda “ç, ş ve t” gibi harflerin nasıl kullanılabileceğini Türkçenin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmak suretiyle aktarmıştır.<sup>11</sup>

1928 yılının Ağustos ayında Mustafa Kemal alfabe seferberliğini başlatmış, 1 Kasım 1928 sonrasında da yeni harflerin halka öğretilmesi amacı ile Millet Mekteplerinin açılacağı İsmet Paşa tarafından şu sözlerle ilan edilmiştir: “*Türk harfleriyle Büyük Türk Milleti yeni bir nur âlemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdanî bir itimatla inanıyoruz... Esasen...milletin bir an evvel okuyup yazmak, cehaletten sıyrılmak için taşıdığı arzu derin, geniş ve samimidir.*”<sup>12</sup>

Millet Mektepleri Teşkilatı Yönetmeliği'nin dördüncü maddesinde “*Bu teşkilatın reis-i umumisi ve Millet Mektebinin Başmuallimi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal hazretleridir.*” ifadesi yer almış ve Mustafa Kemal başöğretmen olarak yurt gezisine çıkarak aydınlanma devrimini başlatmıştır.<sup>13</sup> Bu gezisi sırasında Tekirdağ, Bursa, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'yi ziyaret etmiş; halka harfleri tanıtmış sonra da Ankara'ya dönmüştür.<sup>14</sup> Mustafa Kemal'in başlattığı bu aydınlanma süreci bütün öğretmenlerin görevi olarak devam etmiştir, yeni Türk harfleri topluma öğretilmiştir.

### Harf Devrimi

İzmir İktisat Kongresi'nde Kazım Karabekir'in konuşması ile Harf Devrimi için alevlenen tartışmalar sonrasında özellikle Harf Devrimi'ne karşı olduğu görülen gazetecilerin yazıları dikkat çekmiştir.<sup>15</sup> İlerleyen yıllarda ise Harf Devrimi ile ilgili araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmaları yapanlardan biri olan Avram Galanti: “*Arap Harfleri Terakkimize Mani Değildir*” adlı eserinde Latin harflerinin kabulü üzerinde durmuştur. O: “*Latin harflerinin bütün fevâidinden (faydalar) istifade edebilmek için evvel-be-evvel Türkçemizi, ilmî ta'birat icâd edecek bir hale getirmek lâzımdır. Diğer tabirle, lisanımızın ıslahatına elifbadan değil, nefsi lisandan (dilin kendisinden) başlamalı. Aksi takdirde Lâtin harfleri memleketin geri kalmasına yardım etmekten başka bir şeye yaramaz.*” diyerek dilin ıslah edilmesi gerektiğini aktarmıştır.<sup>16</sup> Harf Devrimi ile ilgili bir diğer çalışma yapan kişi de İsmail Şükrü Bey olmuştur.<sup>17</sup> İsmail Şükrü Bey önce harflerin ve imlânın düzeltilmesi gerektiğini, ardından ise dilin, Türkçenin kendi dil bilgisi kurallarına uygun bir şekilde kullanılması gerektiğini savunmuştur.<sup>18</sup>

26 Şubat 1926'da yapılan Uluslararası Türkoloji toplantısında Latin alfabesine geçilmesi ilkesi benimsenmiştir.<sup>19</sup> Kongreden sonra Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey, TBMM'de bir konuşma yapmış ve konuşma sonrasında Harf Devrimi tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Bazı gazete ve dergiler devrimin gerçekleşmesi için destek verirken bazıları da devrime karşı bir tutum takınmıştır. Bu gazeteler, İkdâm ve *Tevhid-i Efkâr*'dır. Bir diğeri de Akşam gazetesidir ki 28 Mart 1926'daki sayısında “*Latin Harflerini Kabul Etmeli mi? Etmemeli mi?*” konusunu sayfalarına taşıyarak bu durumu tartışmaya açmayı uygun bulmuştur.<sup>20</sup> Akşam gazetesi başlangıçta Harf Devrimi'ne karşı olsa da 1929 yılında devrime yönelik önemli adımlar atmıştır. 3 Kânunusani 1929'a ait sayısının 6. sayfasında “*Akşam bugünden itibaren sizin müzakereciniz oldu.*”

<sup>9</sup> Maarif Vekâleti Mecmuası 1929, “Dil Heyeti Hakkında Tarihi Vesikalar: Maarif Vekâletinin Teklifi” 59. Kale, “Harf Devrimi”, 823; Aktaş, “Atatürk ve Harf Devrimi”, 709.

<sup>10</sup> Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 2008): 89.

<sup>11</sup> Aktaş, “Atatürk ve Harf Devrimi”, 710. “*Avrupa dillerindeki gibi ch, sch, tsch gibi harfler yerine tek ç, ş, t gibi harfler alınımı; Arap imlâsındaki S (kef), j (kaf), L (ü), h (zı), j (zel) gibi ikili kullanımlar yerine tek harfler tercih edilmiştir. Bunlardan başka Latin harflerini tamamiyle taklit etmekten ayrılan millî alfabe özelliğini kazandıran c, ç, s, j, ğ, gibi harfler Türkçenin ihtiyacı göz önünde tutularak hazırlanmıştır.*”

<sup>12</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, c. IV, (1 Teşrin-i Sani/Kasım), 7-9.

<sup>13</sup> *Resmî Gazete*, “Millet Mektepleri Kararnamesi”, 11 Kasım 1928, 2.

<sup>14</sup> Kale, “Harf Devrimi”, 826.

<sup>15</sup> Kısıklı, “Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları”, 120.

<sup>16</sup> Avram Galanti, *Arap Harfleri Terakkimize Mani Değildir*, (Kitabevi Yay. 1995): 134.

<sup>17</sup> Kısıklı, “Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları”, 122.

<sup>18</sup> H. Seçkin Çelik, “Harf İnkılabından Önce Alfabe Tartışmalarında Üç Farklı Görüş”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.29, 33.

<sup>19</sup> Mustafa Oral, “Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sy. 17, 2004, 119.

<sup>20</sup> Muhammed Sarı ve Hatice Gedik, “Türkiye'de Harf Devrimi Öncesinde Basına Yansıyan Görüşler”, *Turkish Studies*, sy.7 (summer 2014): 496-97;

Kısıklı, “Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları”, 121-23.

*Bundan sonra her akşam baş başa derslerimize çalışacak, yazımızı bir an evvel öğreneceğiz.*" ifadesine yer vermiştir.<sup>21</sup> Bu yazıdan da anlaşıldığına göre hem yeni Türk harflerini benimsemiş hem de ulusun bir an önce okuma-yazmayı öğrenmesi için sorumluluk almıştır.

Harf Devrimi'ne destek veren gazetelerden bazıları Akşam, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet ve Vakit'tir. Harf Devrimine ve Millet Mekteplerinin açılışına yönelik yazıları ve karikatürleri ile devrimi topluma kabul ettirmek yolunda önemli adımlar atmışlardır. Özellikle 1928 yılının ikinci yarısında yayınlanan gazetelerde bu yönde örneklere rastlamak mümkündür. Yeni Türk harflerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi çabası başlamış<sup>22</sup> hem basın hem resmi kurumlar bu konu ile ilgili yoğun bir gayret göstermiştir. Resmi kurumlar kendi personellerinin yeni Türk harflerini öğrenmesini sağlamış<sup>23</sup> ve topluma örnek olmuştur. Jandarmalar<sup>24</sup> ve diğer devlet memurları yeni Türk harflerini öğrenmeye çalışırken İstanbul Millet Mekteplerinde görev yapmak isteyen öğretmenler de dilekçe ile İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne başvurmuştur.<sup>25</sup> Ayrıca tevkifhanelerde de kurslar açılmış, tutukluların yeni Türk harflerini öğrenmeleri sağlanmak istenmiştir.<sup>26</sup>



**Cumhuriyet, 2 Ağustos 1928**

Yeni harflerin kabul edilmesi sürecinde gazetelere yansıyan ilanlardan da anlaşılacağı gibi topluma yeni harfler benimsetilmek istenmiştir. Gazetelerde Türk harfleri tanıtılmış ve halkın Türk harflerini öğrenmesi, onları kullanması üzerinde durulmuştur. Hatta tramvay şirketinin tabelalarını yeni harflerle tebdil ettiği, pek çok işletmenin de tabelalarını Türk harfleri ile yeniden düzenlediği gazetelerde paylaşılmıştır.<sup>27</sup>

Türk harflerinin çabuk öğrenilmesi için her vatandaşa -kadınlara ve erkeklere, hamallara, sandalcılara- öğretilmesi için eğitim-öğretim seferberliği başlatılmış, 1928'de halk dershaneleri, 1929'da da Millet Mektepleri açılmıştır.

Millet Mekteplerinin açılışı Akşam gazetesinde şu satırlarla duyurulmuştur: *"Zil çaldı mektep zamanı geldi. Bu günden itibaren kadın, erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar hepimiz Millet Mekteplerine gideceğiz. Siyah tahtaların karşısında, sıraların başında heceleye heceleye Türk harflerini okuyacağız. "Akşam" Millet Mekteplerine gidenlere elinden geldiği kadar yardım*

<sup>21</sup> Akşam, "Mektep Zamanı Geldi", 3 Kânunusani 1929.

<sup>22</sup> Aydemir, *Tek Adam*, 300.

<sup>23</sup> BCA, Kurum No: 180-9-0-0/Genel; Yer No:2-13-10.

<sup>24</sup> BCA, Kurum No: 180-9-0-0/Genel; Yer No:2-12-5.

<sup>25</sup> BCA, Kurum No: 180-9-0-0/Genel; Yer No:2-11-3.

<sup>26</sup> BCA, Kurum No: 180-9-0-0/Genel; Yer No: 2-13-8.

<sup>27</sup> Cumhuriyet, "Yeni Harflerimiz", 31 Ağustos 1928.

etmeğe karar vermiştir.”<sup>28</sup>



Cumhuriyet, 31 Ağustos 1928

Milliyet gazetesi de benzer bir yazıyı yayımlamıştır: “Bugünden itibaren bu sahife Millet Mekteplerine devam edenler için bir tatbikat sahifesi olabilecektir. Bugün Millet Mekteplerinin açıldığı gündür. Herkes bugünden itibaren ana dilini öz şekli ve temiz ruhiyle öğrenmeye candan koşacaktır...”<sup>29</sup>

### Millet Mektepleri

Harf Devrimi’nden sonra Başbakan İsmet Paşa, TBMM’de yaptığı konuşmada yeni Türk harflerinin tüm millete öğretilmesi için Millet Mekteplerinin açılacağını ilan etmiştir. Bu konuşmanın ardından Millet Mektepleri Talimatnamesi, 11 Kasım 1928’de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.<sup>30</sup> Millet Mektepleri Talimatnamesinin hazırlanmasında Mustafa Necati Bey’in büyük emeği geçmiş, talimatname onun kaleminden çıkmıştır. Fakat Millet Mektepleri’nin açıldığı gün, 1 Ocak 1929’da Necati Bey hayata gözlerini yummuştur.<sup>31</sup>

12 Kasım 1928’de yayımlanan Vakıf gazetesinin ilk sayfasında yer alan haberde de Bakanlar Kurulunun toplandığı, Millet Mektepleri Talimatnamesinin kabul edildiği duyurulmuştur.<sup>32</sup> Bu bağlamda büyük halk kitlelerini süratle okur-yazar hale getirmek maksadı ile Millet Mektepleri Teşkilatı kurulmuştur.<sup>33</sup> Millet Mektepleri Talimatnamesinde yeni Türk harflerinin kısa bir sürede ve kolay bir şekilde toplumun fertlerine öğretilmesinin amaçlandığı vurgulanmıştır. Talimatnameden öğrenildiği kadarıyla hükümetin amacı vatandaşların okuyup-yazmasını kolaylaştırmaktır.

Millet Mektebine devam edecek vatandaşlara kolaylık sağlamak amacı ile teşkilatın vatandaşların ayağına götürülmesi hedeflenmiştir. Hemen her mahallede ve her semtte açılan Millet Mekteplerinin yanı sıra köylerde de kurslar açılmıştır.<sup>34</sup> “Vatandaşların en müsait olduğu zamanlarda ve yanlarında ya iki aylık veya dört aylık kurslar açılacak. Şehirde ve köyde mekteplere, muayyen içtimâ mahallerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar muallim teşkilatı yapılacak. Devletin en büyüğünden küçüğüne kadar bütün devlet memurları Millet Mektepleri teşkilatında ihtiyaca göre çalışacaklar. Reisicumhur hazretleri Millet Mektepleri teşkilatının umûmî reisliğini ve başmuallimliğini kabul buyurmuşlardır.

<sup>28</sup> Akşam, “Türk harflerini öğrenmek için halkta büyük bir tehâlük vardır.”, 3 Kânunusani 1929.

<sup>29</sup> Milliyet, “Halk Sahifesi Açıktır”, 1 Kânunusani 1929.

<sup>30</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, c. IV, (1 Kasım 1928): 7-9; Mustafa Albayrak, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sy.29, (1994):472-73. Bilal Şimşir, “Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi” Belleten, sy. 169 (Ocak 1979): 128,136. Hatta İsmet Paşa Malatya gezisinde yeni alfabeği “Türk alfabesi” olarak duyurmuştur.

<sup>31</sup> Şimşir, Türk Yazı Devrimi, 208; Maarif Vekâleti Mecmuası 1929, “Merhum Maarif Vekili Necati Bey”, 97-102.

<sup>32</sup> Vakıf, “Heyet-i Vekile”, 12 Kasım 1928.

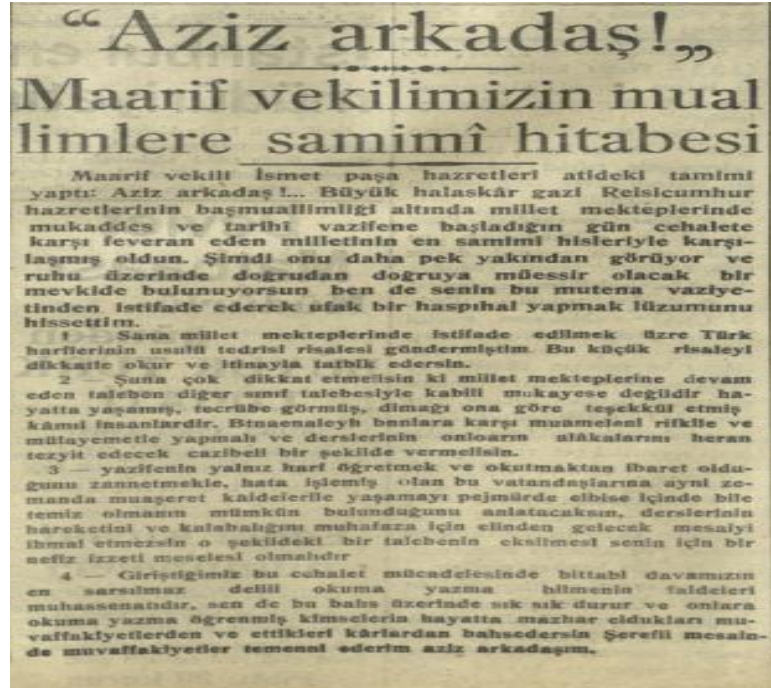
<sup>33</sup> Resmi Gazete, “Millet Mektepleri Kararnamesi”, 11 Kasım 1928, 1-5.

<sup>34</sup> Resmi Gazete, “Millet Mektepleri Kararnamesi”, 11 Kasım 1928, 7.

Bu teşkilat ile bir senede vatandaşların maîşet hayatındaki düzeni hiç bozulmaksızın geçkin yaşlarda birkaç yüz bin nüfusu kurtarabileceğimizi hissediyoruz.”<sup>35</sup> Ayrıca Millet Mekteplerinde görev yapan öğretmenlere hitâben “Aziz Arkadaşlar” başlığı ile bir mektup gönderen İsmet Paşa, mektupta öğretmenlerin göreve başladığı günden itibaren cehalete karşı savaş açtığını ifade etmiştir. Millet Mekteplerine gelecek kadınların ve erkeklerin yetişkin olacakları ve onlara muamele edilirken bu durumun unutulmaması uyarısında bulunulmuştur.<sup>36</sup>

Millet Mektepleri yetişkinlerin de devam ettiği kurumlar oldukları için vatandaşların günlük hayatlarında kullanabilecekleri bilgilerin anlatılacağı dersler tercih edilmiş ve dersler iki şubede verilecek şekilde planlanmıştır. Bunlardan birisi A şubesi/dershanesidir. A dersanelerinde verilen dersler arasında alfabe, kırâat, imlâ ve tahrir dersleri yer almış; bu derslere ilave iki saati geçmeyecek şekilde hesap dersi eklenmiştir. Öteki şube ise Arap harflerini okuyup-yazabilenler için açılmış olan B şubesi/dershanesidir. Bu şubedeki dersler, kırâat, tahrir, hesap ve ölçüler, sağlık bilgisi ile yurt bilgisinden oluşmuştur. Haftada altı saat olarak verilen bu derslerin bir saati yurt bilgisi dersine, bir saati de sağlık bilgisi dersine ayrılmıştır. B şubesindeki derslerin kapsamı A şubesinde verilen derslerin kapsamından daha geniş tutulmuştur.<sup>37</sup> Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda ders kitabı sorunu olduğu düşünülebilir. Yeni Türk devleti, bu sorunu çözmek için Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Heyetinin araştırmaları sonrasında ders kitaplarını belirlemiş ve kitapları öğrencilere dağıtmıştır.<sup>38</sup>

Millet Mekteplerine gösterilen yoğun ilgiye bakıldığında, halkın eğitim-öğretime istekli olduğu görülmektedir. Özellikle İstanbul’da ve Ankara’da, başvuruların beklenenden fazla olması nedeni ile ek tedbirler alınarak yeni sınıflar açılmış ya da sınıf mevcutları arttırılmıştır.<sup>39</sup> İlk yılında Millet Mekteplerine kayıt için başvuranlar, beklenenden fazla olmuştur. Muğla’da, Konya’da, Çankırı’da, Kırşehir’de, Bayındır’da, Kastamonu’da, Adana’da, Bolu’da, Giresun’da, Samsun’da, Kalecik’te, İzmir’de, İstanbul’da, Edirne’de, Gelibolu’da, Denizli’de, Gerede’de, İnegöl’de, Bergama’da çok sayıda Millet Mektebi açılmıştır.<sup>40</sup>



Milliyet, 1 Şubat 1929

<sup>35</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, c. V, (8 Kasım 1928), 26.

<sup>36</sup> Milliyet, “Aziz Arkadaşlar”, 1 Şubat 1929.

<sup>37</sup> Resmi Gazete, “Millet Mektepleri Kararnamesi”, 11 Kasım 1928, 7; Mustafa Albayrak, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları” 480-82.

<sup>38</sup> Fahri Kılıç, “Yeni Türk Harflerinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 61, (2017): 216-218.

<sup>39</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, “Dün Memleketin her köşesinde binlerce Millet Mektebi açıldı.”, 2 Kânunusani 1929.

<sup>40</sup> *Hâkimiyet-i Milliye*, “Türkiye’de Millet Mektepleri Açıldı”, 3 Kânunusani 1929.

Ankara Millet Mektebine de kadınların ve erkeklerin devam ettiği çok sayıda dersane açılmıştır. Ankara'nın merkezinde ve şehrin sınırları içinde açılan dersanelere devam eden kadın sayısı dokuz bin iki yüz yetmiş dört, erkek sayısı da yedi bin dokuz yüz kırk sekiz olarak verilmiştir. Ankara genelinde açılan dersane ve o dersanelerde görevli muallim sayısı üç yüz dokuz olarak tespit edilmiştir.<sup>41</sup> Mardin'de otuz, Siirt'te yirmi yedi Millet Mektebi açılırken Bitlis'te de çok sayıda Millet Mektebi açılmıştır.<sup>42</sup> 7 Kânunusani 1929'da yayımlanan Hâkimiyeti Milliye gazetesinin haberine göre Isparta'da üç yüz beş, Gümüşhane'de seksen beş, Bolu'da dört yüz, Kayseri'de iki yüz elli dört, Eskişehir'de de yüz otuz yedi Millet Mektebi açılmıştır.<sup>43</sup> Bu mekteplerin sayısı, sonraki günlerde artarak devam etmiştir. Millet Mekteplerinin ilk yılında 1.000.000'dan fazla kişinin kayıt yaptırdığı ve bunların yaklaşık 600.000'inin mezun olduğu ifade edilmiştir.<sup>44</sup> Zaman geçtikçe halkın ilgisi azalmıştır. Bu durumun pek çok sebebi olduğu düşünülmektedir. İlk sebebin Mustafa Necati Bey'in aniden ölmesi, ikinci sebebin de dünya ekonomik krizinin Türkiye'deki etkisi olduğu düşüncesidir. Ayrıca bazı yöneticilerin olumsuz tavırları da başvuruların ve ilginin azalmasında etkili olan sebepler arasında gösterilmiştir.<sup>45</sup>



Hâkimiyet-i Milliye, 2 Kânunusani 1929

Millet Mekteplerinin açıldığı günden 1933'e gelene kadar tüm yurttaki 54.050 Millet Mektebi dersliği açılmıştır. Mekteplerin %34.40'ı kentlerde, %65.60'ı köylerde eğitim-öğretim vermiş; bu mekteplerde 46.690 öğretmen görev yapmıştır. 1929-1933 arasındaki beş yıllık dilimde 2.350.924 kişi eğitim-öğretime devam etmiştir ancak tamamı diploma alamamıştır. Diploma alan öğrencilerin sayısı, devam edenlerin yaklaşık yarısı kadar olmuştur ki bu da 1.124.926 kişi demektir.<sup>46</sup> Bir başka ifade ile 1927 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'nin nüfusu 13,6 milyondur. Bu sayıya göre 20-45 yaş arasındaki nüfus yaklaşık 5 milyon, 7-19 yaş arası da yaklaşık 3.5 milyondur. Beş yıllık süre boyunca Millet Mekteplerinde yapılan eğitim-öğretim sonucunda yaklaşık olarak 1.2 milyon mezun verilmiştir.<sup>47</sup>

### **İstanbul Millet Mektepleri**

İstanbul'da henüz Millet Mektepleri açılmadan yeni Türk alfabesi halk dersaneleri aracılığı ile halka öğretilmeye

<sup>41</sup> Hâkimiyet-i Milliye, "Şehrimizde Millet Mekteplerinde Faaliyet", 15 Kânunusani 1929.

<sup>42</sup> Hâkimiyet-i Milliye, "Dersaneler tamamen doldu., bir çok talebeler bahçelerde bekliyor.", 4 Kânunusani 1929.

<sup>43</sup> Hâkimiyeti Milliye, "Kaç Mektep Açıldı", 7 Kânunusani 1929.

<sup>44</sup> Kılıç, "Yeni Türk Harflerinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi", 219.

<sup>45</sup> Kılıç, "Yeni Türk Harflerinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi", 219.

<sup>46</sup> Kale, "Harf Devrimi", 828.

<sup>47</sup> Fezade Bayraktutan, "Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 37, 2020, s.142.

başlanmıştır. Kılıçlı Halk Dershanesinin iki sınıflı olduğu, devam eden öğrenci mevcudunun başlangıçta kırk sekiz olduğu sonraki hafta elli beşe yükseldiği belirtilmiştir. Birinci sınıfa başlayanların 1 Ocak'tan itibaren Millet Mekteplerine devam edeceği öğrenilen belgede derslerin cuma, cumartesi, pazartesi ve çarşamba günleri akşam on sekizden on dokuz kadar yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Üsküdar Halk Dershanesine on beş erkeğin devam ettiği, bunların bir kısmının kırâat okuduğu, imlâ yazdığı belirtilmiştir. Devam eden talebelerden sadece sekizinin okuyup yazmayı öğrendiği belirtilmiştir.<sup>48</sup>

"İrfan Seferberliği" olarak gazetelerde duyurulan Millet Mekteplerinin açılışı ile beraber kadınlar, çocuklar ve erkekler irfan seferberliğine katılmış; derslere kaydolmuşlardır. İstanbul'da ilk günden itibaren katılım, beklenenin üstünde olmuştur. Milliyet gazetesinin haberine göre İstanbul'da 1200 dersane ve 50.875 talebe ile dersler başlayan Millet Mektepleri<sup>49</sup> Bilal Şimşir'in aktardığı rakamların yaklaşık yarı kadardır. Bilal Şimşir'in verdiği bilgiye göre İstanbul'da açılan dersane sayısı 2.655, kayıt yaptıran öğrenci sayısı da 104.458'dir.<sup>50</sup>

*"İstanbul genelinde açılan Millet Mektepleri gazetede yedi başlık altında verilmiştir.*

*Birinci başlık İstanbul Ciheti:*

*Cağaloğlu (birinci mektep)*

*Beyazıt (beşinci mektep)*

*Fatih (on birinci mektep)*

*Çarşamba (yirminci mektep)*

*Aksaray (kırk beşinci mektep)*

*Şehremini (otuz birinci mektep)*

*Kocamustafapaşa (yirmi sekizinci mektep)*

*Eyüp (Reşadiye mektebi)*

*İkinci Başlık Beyoğlu Ciheti:*

*Galatasaray Lisesi*

*Nişantaşı (on beşinci mektep)*

*Kasımpaşa (dokuzuncu mektep)*

*Beşiktaş (on dokuzuncu mektep)*

*Sarıyer (on dördüncü mektep)*

*Emirgan (yirmi sekizinci mektep)*

*Ortaköy (yirmi üçüncü mektep)*

*Üçüncü başlık Üsküdar Ciheti:*

*Ayazpaşa (yirmi birinci mektep)*

*Toptaşı (on beşinci mektep)*

*Altunizade (on dördüncü mektep)*

*Kısıklı (on üçüncü mektep)*

*Kadıköy (Gazipaşa Mektebi)*

*Göztepe (beşinci mektep)*

*Beylerbeyi (yirmi altıncı mektep)*

*Anadoluhisarı (otuz dördüncü mektep)*

*Beykoz (kırkıncı mektep)*

<sup>48</sup> BCA, Kurum No: 180-9-0-0/Genel; Yer No: 2-13-6.

<sup>49</sup> Milliyet, "Harf Bayramı", 2 Kânunusani 1929.

<sup>50</sup> Şimşir, "Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi", 152.

*Dördüncü başlık: Adalar (ilk mektep)*

*Beşinci başlık: Bakırköy (birinci mektep)*

*Altıncı başlık: Kartal (birinci mektep)*

*Yedinci başlık: Yeşilköy (ilk mektep)”<sup>51</sup>*

Millet Mekteplerinin açılış haberleri, halka gazeteler aracılığı ile duyurulurken İstanbul’da açılan Millet Mektepleri ile ilgili haberlerden biri de Cumhuriyet gazetesinde yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre sekiz yaşından kırk yaşına kadar her vatandaşın Millet Mekteplerine devam etme zorunluluğu olduğu bildirilen gazetede, on altı ile kırk yaş arasındaki her Türk vatandaşının evinin bulunduğu bölgede açılacak mektebe devam etmesi ve yeni harfleri okuyup-yazmayı öğrenmesi o vatandaşın görevi olarak ifade edilmiştir. Millet Mekteplerine devam etmekle mükellef olanların mahalle ihtiyar heyetine başvurarak adresini kaydettirmesi gerektiği söylenmiştir. Bunu yaparken Arap harfleri ile okuyup-yazmayı bilip bilmediklerini de kaydettirmeleri istenmiştir. Arap harflerini bilenler iki ay, bilmeyenler ise dört ay olan okuma devresine katılmakla mükellef tutulmuşlardır. Ayrıca aile reisleri kızını, eşini ya da ailenin herhangi bir kişisini okula göndermeden yani evin içinde yeni harfleri öğretmeyi arzu ederse bu durumu da mahallelerindeki ihtiyar heyetine bildirmek zorunda tutulmuştur. Aile reisinin okumasını taahhüt ettiği kişiler sınava alınmış, başarılı olanlara şahadetname verilmiştir.<sup>52</sup> Fakat verdiği sözü tutamayan aile reisleri, mektebe kayıt yaptırap da devam etmeyen bireyler gibi soruşturmaya tâbi tutulmuş ve cezalandırılmıştır.<sup>53</sup>

Milliyet gazetesinin haberine göre İstanbul’da okuyacak olanların sayısı 300.000 olarak verilmiştir. Kaydedilenlerin yarısından fazlasının kadın olduğu, Kadıköy’deki merasimlerin erken yapıldığı, ilk dersin de 16.30’da başladığı bildirilmiştir.<sup>54</sup> Yine aynı gazetenin verdiği haberde bir yıl içerisinde halkın çoğunluğuna okuma-yazma öğretileneğinin planlandığı görülmektedir.

Kayıt muamelesi bitirildikten sonra mahallelerde yapılacak derslerin mevcut mekteplerde yapılması planlanmıştır. 2 Kânunusani 1929’dan itibaren İstanbul’da açılan her Millet Mektebinde derse başlanmış, halkın katılımını arttırmak için ders saatlerinin tespiti konusu okul idarelerine bırakılmıştır.<sup>55</sup> Sadece Cağaloğlu’nda bulunan ilk mektebe 600 kişi kayıt yaptırmış, bu kişiler on bir derslikte eğitim görmeye başlamıştır.<sup>56</sup> Akşam derslerinden sonra Öğretmen Ö. Saffet B. tarafından bestelenen “Cumhuriyet”, “Şehitlik” ve “Gençlik” marşları tegannî edilmiştir.<sup>57</sup>

İstanbul’da açılan bütün Millet Mekteplerinde 3 Kânunusani 1929’da kadınlar derse başlamıştır. Gündüz derse devam etmek isteyen kadınlar, yalnız pazartesi ve perşembe günleri öğleden sonra iki ders almıştır. Kayıt yaptırmak için müracaat eden pek çok kadın da ikinci devreye bırakılmıştır.<sup>58</sup> Ayrıca kayıt yaptıran kadınların bazılarının bakıma muhtaç çocukları olduğu için onların derslere devamını sağlamak isteyen hükümet, çocukların da bakımını düşünmüştür. Yani onlar için mürebbiyeler görevlendirmiştir.<sup>59</sup> Aynı gazetenin 4 Kânunusani 1929 sayılı baskısında yer alan “Kadınların Hücumu” başlıklı haberde “Millet Mekteplerinde okumaya başlayan kadınların her geçen gün arttığı, çocuklu olan kadınların ne yapacağı” sorusu sorulmuştur.<sup>60</sup> Bu iki bilgi karşılaştırıldığında kadınların devam ettiği her Millet Mektebinde çocuklara bakacak bir mürebbiye var mı sorusu akla gelmektedir.

Çapa Kız Muallim Mektebinde Müdüre Fatma Huriye Hanım nezaretinde açılan halk mektebi yeni harfleri bilenlerle hiç bilmeyenler olarak iki kısımdan oluşan derslere başlamıştır.<sup>61</sup> Galatasaray Millet Mektebinde de 60’ı kadın 200 talebe

<sup>51</sup> Cumhuriyet, “Resmi Tebliğ: Millet Mektepleri Ay Başında Açılıyor”, 27 Kânunu evvel 1928.

<sup>52</sup> BCA, Kurum No: 180-9-0-0/Genel; Yer No: 2-13-8.

<sup>53</sup> Cumhuriyet, “Resmi Tebliğ: Millet Mektepleri Ay Başında Açılıyor”, 27 Kânunu evvel 1928.

<sup>54</sup> Milliyet, “Harf Bayramı”, 2 Kânunusani 1929.

<sup>55</sup> Cumhuriyet, “Millet Mektepleri: Halk tevacüm şeklinde irfana doğru koşuyor”, 3 Kânunusani 1929.

<sup>56</sup> Cumhuriyet, “Millet Mektepleri Dün Gece Açıldı”, 2 Kânunusani 1929. Milliyet gazetesi ile Cumhuriyet gazetesinin verdiği derslik sayısı farklıdır.

<sup>57</sup> Cumhuriyet, “Feriköy Halk Dershanelerinde İmtihanlar Yapıldı”, 2 Kânunusani 1929.

<sup>58</sup> Cumhuriyet, “Kadınlar için açılan mekteplerde dünden derslere başlandı.”, 4 Kânunusani 1929.

<sup>59</sup> Milliyet, “Harf Bayramı: Dün İstanbul’da Muazzam Tezahürat Yapıldı.”, 2 Kânunusani 1929.

<sup>60</sup> Milliyet, “Kadınların Hücumu”, 4 Kânunusani 1929.

<sup>61</sup> Milliyet, “Kadınların Hücumu”, 4 Kânunusani 1929.

derslere başlamıştır. Vali Muhittin Bey, açılış törenini yaptıktan sonra dersaneleri gezmiş ve kadın öğrencilerle sohbet etmiştir. Bu sohbeti sırasında öğrencilere: *“Hanımefendiler! Bu harf inkılabında erkeklere siz önyak olacaksınız. Muvaffakiyetinizi temenni ederim.”* diyerek onları teşvik etmiştir.<sup>62</sup>

Erkekler cumartesi, pazar, salı ve çarşamba günü akşamları devam ettikleri Millet Mekteplerinde birer saat ders görmüşlerdir. Mahallelerde kayıt muamelesi bitirildikten sonra geceleri ilk devre talebesine yediden sekize kadar, ikinci devre talebelerine de sekizden dokuza kadar ders verileceği haberi gazetelerde yer bulmuştur.<sup>63</sup>

Kadınlara olduğu gibi erkeklere de dersanelere devam etme mecburiyeti getirilmiştir. Millet Mekteplerine kayıt yaptırmamış olanlardan veya kayıt yaptırıp derslere devam etmeyen öğrencilerden beş liradan altmış liraya kadar nakdî ceza alınmasına karar verilmiştir. Böylece derslere devam edecek öğrencilerin keyfi hareket etmelerinin önüne geçilmiştir.<sup>64</sup> 18 Şubat 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberine göre Millet Mekteplerine kayıt yaptırıp da devam etmeyenler hakkında *“evamiri Hükûmete âdemi riayet noktasından”* tahkikat başlatılmış, devam etmeyenlerin isimleri polis merkezlerine bildirilmiştir.<sup>65</sup>



**Milliyet, 2 Kânunusani 1929 (Galatasaray Millet Mektebi)**

*“Memleketin her tarafında cehalete karşı mücadele başladı. Harbe gidenler için ölmek var, dönmek yoktur. Bu mücadelede de öğrenmek var, cahil kalmak yoktur. Öğreniniz ve öğretiniz. Türk vatanının menfaati bunu gerektirir.”*<sup>66</sup> sözlerinden de anlaşılacağı üzere büyük bir coşku ve heyecanla açılan Millet Mekteplerine katılım bir hayli yüksek olmuştur.

<sup>62</sup> Milliyet, “Dün Gece Küşat Resmi Nasıl Yapıldı”, 2 Kânunusani 1929.

<sup>63</sup> Milliyet, “Harf Bayramı”, 2 Kânunusani 1929.

<sup>64</sup> Cumhuriyet, “Millet Mektepleri Açıldı”, 2 Teşrinisani 1929.

<sup>65</sup> Cumhuriyet, “Millet Mekteplerine Devam Etmeyenler Hakkında Takibata Başlandı”, 18 Şubat 1929.

<sup>66</sup> Akşam, “Millet Mektepleri: Halkın Tehalükü Karşısında Yeni Dersaneler Açılması Düşünüyor” 4 Kânunusani 1929.





**Milliyet, 26 Şubat 1929**

### Sonuç

Mustafa Kemal'in gençlik yıllarından itibaren Harf Devrimi ile ilgili fikirlerini pek çok kere uygun ortamlarda dile getirdiği bilirse de Erzurum Kongresi'nden itibaren Mazhar Müfit Kansu'ya gelecekte Harf Devrimi'nin yapılacağını not ettirilmesi önemlidir çünkü Milli Mücadele sonrasında gerçekleştirilecek devrimlerden birisinin de Harf Devrimi olduğu görülmektedir. Yani Mustafa Kemal daha o günlerde Latin harflerine geçileceğini bildirmiştir. Hem Milli Mücadele Dönemi'nde hem de Cumhuriyet Dönemi'nde Harf Devrimi ile ilgili uzun tartışmalar yaşanmış ve İzmir İktisat Kongresi'nde gündem maddelerinden birisi olarak öne çıkmıştır. 26 Şubat 1926'da Bakü'de toplanan Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde Latin alfabesine geçilmesi ilkesi benimsenmiş, Türkler için en uygun alfabenin Latin alfabesi çerçevesinde oluşturulacak olan yeni Türk harflerinin olduğu ifade edilmiştir. Bu düşünce çerçevesinde hem Türk toplulukları hem de Batı uygarlığı ile iyi ilişkiler kurulması hedeflenmiştir. Kongrede alınan kararlara bağlı olarak Harf Devrimi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yeniden tartışma konusu olmuştur. Mustafa Kemal 9 Ağustos 1928 bu tartışmalara son noktayı koymuş, Harf Devrimi'nin gerçekleştirileceğini ilan etmiştir.

Halk dersanelerini açan devlet bu doğrultuda bir adım atmış, toplumun her bir ferdinin dersanelere devam etmesini amaçlanmıştır. Harf Devrimi'nin yapılmasının ardından tüm yurttaki eğitim-öğretim seferberliğinin başlatılmasına karar verilerek Millet Mektepleri açılmış adeta cehalete karşı seferberlik başlatılmıştır. Millet Mektepleri 1929'da yapılan düzenleme ile daha sistemli bir çalışma içerisine girmiş ve eğitim-öğretim iyileştirilmiştir.

Millet Mekteplerinin sistemli ve disiplinli bir eğitim politikası yürütmesi, mekteplerin başarısını da o oranda arttırmıştır. Özellikle derslere kayıt yaptıranların devam zorunluluğuna tabî tutulması eğitim-öğretim sonrasında yapılacak olan sınavların başarısını arttırmıştır. Derslere devam edecek kişilerin hangi gün ve saatlerde derslere gideceği katılım oranında etkili olurken, kadınlar ve erkekler için ders saati esnekliği de derslere devam üzerinde etki eden bir diğer faktör olmuştur. 1929 yılında İstanbul'da çok sayıda A ve B şubesinin açılması pek çok öğrencinin derslere katılımını arttırmıştır. Sadece ilk yıl derslere devam eden öğrenci sayısının İstanbul'da yüz bini geçmesi Millet Mekteplerinin bir başka başarı göstergesidir.

Ayrıca İstanbul yapısı, yaşam şekli bakımından diğer illere örnek olmuş, İstanbul'da açılan Millet Mekteplerinin basındaki yansımaları halkın ilgisini çekmiştir. Bu ilgi ile katılım oranı etkileşim halindedir ve kadınların Millet Mekteplerine gitme, okuma-yazma öğrenme isteğinin basında yer bulması onların toplumsal sorumluluk almasını da sağlamıştır. Hem kadınların hem de erkeklerin derslere devam etmesi ile okur-yazar oranı artarken, her öğrencinin diploma alamaması bir başarısızlık gibi algılanmamalıdır. Bilakis diploma alamayan öğrenciler de 1929'dan itibaren Türk harflerini tanımıştır. Türk halkı kadın, erkek, yaşlı genç fark etmeksizin köyden kente her yerde Türk harflerini öğrenmeye çalışmıştır.

*Hakem Değerlendirmesi:* Dış bağımsız.

*Çıkar Çatışması:* Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

*Finansal Destek:* Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

*Peer-review:* Externally peer-reviewed.

*Conflict of Interest:* The author has no conflicts of interest to declare.

*Financial Disclosure:* The author declared that this study has received no financial support.

## Kaynaklar

### Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)<sup>67</sup>

### Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

### Sürelî Yayınlar<sup>68</sup>

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Maarif Vekâleti Mecmuası

Milliyet

Resmi Gazete

Vakit

### Kitap ve Dergiler

Aktaş, Ayşe. "Atatürk ve Harf Devrimi". *Erdem*, sy.33, (1999): 699-714.

Albayrak, Mustafa. "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sy.29, (1994): 471-482.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*. C.III, Remzi Kitabevi, 2018.

Bayraktutan, Fezade. "Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 37, 2020, 119-150.

Çelik, H. Seçkin. "Harf İnkılabı'ndan Önce Alfabe Tartışmalarında Üç Farklı Görüş". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.29, (Güz 2018):17-40.

Galanti, Avram. *Arap Harfleri Terakkimize Mani Değildir*. Kitabevi Yay, 1995.

Kale, Metin. "Harf Devrimi". *Erdem*, sy.33, (Bahar 1999): 811-831.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Atatürk*. İstanbul: İletişim Yay. 1991.

Kılıç, Fahri. "Yeni Türk Harflerinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi". *Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 61, 2017, 207-248.

Kısıklı, Emine. "Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları". *Erdem*, sy. 56, 2010, 115-160.

<sup>67</sup> Kullanılan tasnifler ve numaralar dipnotlarda gösterilmiştir.

<sup>68</sup> Yararlanılan gazete adları ve tarihleri dipnotlarda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

- Oral, Mustafa. "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sy. 17, (2004): 107-129.
- Sarı, Muhammed ve Gedik, Hatice. "Türkiye'de Harf Devrimi Öncesinde Basına Yansıyan Görüşler". *Turkish Studies*, sy.7 (summer 2014): 485-505.
- Şahin, Mustafa. "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2. (1992): 213-234.
- Şimşir, Bilal. "Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi". *Belleten*, sy. 169 (Ocak 1979): 107-214.
- Şimşir, Bilal. *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 2008.